

MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TARİHİ KONUMU İÇİNDE CİBALİ SEMTİNDEKİ TAŞINMAZ KÜLTÜR
VARLIKLARININ KORUNMASI KONUSUNDA BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimar Funda Kayan

Tez Danışmanı: Prof. Haluk SEZGİN

ARALIK 1999

ANTIKRAC (CONSTANTINOPLE)

MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TARİHİ KONUMU İÇİNDE CİBALİ SEMTİNDEKİ TAŞINMAZ KÜLTÜR
VARLIKLARININ KORUNMASI KONUSUNDA BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimar Funda Kayan

Enstitü No. 95711056

Anabilim Dalı: RESTORASYON

Programı: TARİHİ ÇEVRE DEĞERLENDİRME

Tez Danışmanı: Prof. Haluk SEZGİN

ARALIK 1999

İÇİNDEKİLER

Özet	iv
English Summary (İngilizce Özet)	v
Giriş	1

I. BÖLÜM

I. İstanbul'un Genel Tanımı	3
2. Haliç'in Genel Tanımı	5
2.1. Genel Konum	5
2.1.1. Coğrafi Durumu	5
2.1.2. Topoğrafik Durumu	7
2.1.3. Jeolojik Durumu	10
2.1.4. İklim	11
2.1.5. Biiki Örtüsü	11
2.2. Tarihsel Gelişim	13
2.2.1. Eski Çağda Haliç	13
2.2.2. Bizans Devrinde Haliç	14
2.2.3. Osmanlı Devrinde Haliç	17
2.2.4. Tarihte Haliç'in Nüfusu	24
2.3. Cumhuriyet Dönemi ve Bugünkü Durumu	27

II. BÖLÜM

3. Cibali'nin Haliç'teki Yeri	31
3.1. Konumu ve Sınırları	31
3.2. Ulaşım	33
3.3. Cadde ve Sokakları	36
4. Cibali'nin Tarihçesi	37
4.1. Bizans Dönemi	37
4.2. Osmanlılar Dönemi	38
4.3. Cumhuriyet Dönemi ve Bugünkü Durumu	40
4.4. Osmanlı Dönemindeki Meşhur Cibali Yangınları	46

III. BÖLÜM

5. Kentsel Doku ve Bu Doku İçinde Korunması Gerekli	
Taşınmaz Kültür Varlıklarının Yeri	51
5.1. Cibali'deki Anıtsal Tarihi Eserler	51
5.1.1. Bizans Dönemi Yapıları	51
5.1.2. Osmanlı Dönemi Yapıları	56
5.1.2.1. Dini Yapılar	56
5.1.2.1.1. Camii ve Mescidler	56
5.1.2.1.2. Türbeler	66
5.1.2.1.3. Tekkeler	69
5.1.2.2. Medreseler	70
5.1.2.3. Hamamlar	73
5.1.2.4. Çeşmeler	75
5.2. Sivil Mimarlık Örnekleri	81
5.3 Diğer Yapılar	92
6. Tarihsel Dokunun Değerlendirilmesi	98
6.1. Bölgedeki Geleneksel Mimariyi Tehdit Eden Tehlikeler	98
6.1.1. Sosyo- Ekonomik Verilerin Değerlendirilmesi	98
6.1.2. Kültürel Verilerin Değerlendirilmesi	104
6.1.3. Teknik Verilerin Değerlendirilmesi	107
6.1.4. Hukuki Verilerin Değerlendirilmesi	110
6.1.5. Yasal Verilerin Değerlendirilmesi	110
6.2. Gelecekteki Tehlikeler	112
7. Cibali'de Yapılan Tesbitler	116
7.1. Toplumsal Analizler	116
7.1.1. Demografik Yapı	116
7.1.2. Sosyal Yapı	117
7.1.3. Eğitim Durumu	119
7.1.4. Ekonomik Yapı	120

7.2. Fiziksel Analizler	120
7.2.1. Tescilli Binalar, Tescil Edilmesi Gereken Binalar,	120
7.2.2. Fonksiyon- Kullanım Analizi,	120
7.2.3. Strüktürel Tipoloji,	120
7.2.4. Kat Sayısı Analizi.	120

IV. BÖLÜM

8. Cibali'de Salih Paşa Caddesi ve Haraççı Bostan Sokağı Seçimi ve Nedenleri	121
8.1. Salih Paşa Caddesi ve Haraççı Bostan Sokağın Tanımı	121
8.2. Bugünkü Durumu ve Kullanımı	121

9. Salih Paşa Caddesi ve Haraççı Bostan Sokağında Yeralan Yapıların İncelenmesi	124
9.1. Bölgedeki Tescilli Yapıların Genel Özellikleri	124
9.1.1. Mekansal Açıdan	124
9.1.2. Yapısal Açıdan	126
9.1.2.1. Kapılar ve Girişler	126
9.1.2.2. Pencereleler	129
9.1.2.3. Çıkmalar	131
9.1.2.4. Furuşlar	133
9.2. Yeni Yapılar	135

SONUÇ ve ÖNERİLER	138
--------------------------	-----

SONSÖZ	151
---------------	-----

KAYNAKÇA	152
-----------------	-----

EKLER	
--------------	--

ÖZET

Bu tezin amacı İstanbul tarihi yarım adasında haliç kıyısında yer alan Cibali semtinin gelenekse kent dokusunun incelenmesi ve bu dokunun tüm çevre etkilerini de dikkate alan bir yaklaşımla korunması için öneriler getirmektedir. Bu tez altı bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, İstanbul bağlamında Haliç'in genel bir tanımı yapılmış; coğrafi, topoğrafik, jeolojik durumu, iklim, bitki örtüsü ve tarihsel gelişimi ile tarihte Haliç in nüfusu incelemiştir.

İkinci bölümde Cibali'nin genel tanımı yapılmış; konum ve sınırları, cadde ve sokakları, tarihsel gelişimi ve Cibali'yi tarih boyunca etkileyen büyük yangınlar incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, önce kentsel dokuyu oluşturan yapı türleri incelenmiş, ardından Cibali geleneksel yerleşim dokusunun koruma kavramı içinde karşılaştığı sorunlar irdelenmiştir. Bölüm sonunda yer alan tespit çalışmaları, Cibali'nin sosyal, demografik ve ekonomik yapı analizleri ile binaların tescil durumu, işlev (kullanım) analizi, strüktürel tipoloji ve kat adetlerinden oluşmaktadır.

IV. Bölümde; Cibali'de bulunan Salih Paşa Caddesi ve Haraççı Bostan Sokağın tanımı, bugünkü durumu ve kullanımı incelenmiştir. Bölümün devamında, Salih Paşa Caddesi ve Haraççı Bostan Sokağında yer alan geleneksel mimari karakterindeki yapılar mekansal ve yapısal açıdan incelenmiş ve yeni yapılar tanıtılmıştır. Yapısal açıdan yapılan incelemede bu yapıların kapı ve girişleri, pencere, çıkma ve fûruşları aynı başlık altında ele alınmıştır.

Son bölüm olan sonuç ve öneriler safhasında ise, Cibali geleneksel yerleşim dokusunun korunması için gereken uygulamalar, global örneklerle ortaya konulmuştur.

SUMMARY

The aim of this thesis is to research the traditional urban tissue of Cibali district situated by Haliç in the historical Haliç peninsula of the city of İstanbul, and the achieve to put forward the principles of the conservation for work the area with a holistic approach considering all the environmental input. This thesis consists of six parts.

In part one; a generic description of Haliç in the context of İstanbul is done, geographical, geological and topographical situation, climate, vegetation and historical development and the population of Haliç throughout history is studied.

In part two; generic description of Cibali is done; it's location and the borders, streets and roads, historical development and the great fires effected the district in its history are researched.

In part three, first the building type which make the urban tissue, then the problems which the traditional problems tissue, of Cibali comes across within the context of conservation are examined. The result of the fieldwork presented at the end of this part consist of the social, demographic and economical structure analysis of Cibali, through registration attitude, functional analysis, structural typology and the number of the storeys of the buildings.

In part four, Salih Paşa Caddesi and Haraccı Bostan Sokak of Cibali is described and examined through the function and recent situation. The buildings which carry on traditional architectural charecter in Salih Paşa Caddesi and Haraccı Bostan Sokak are studied through consturactical and scheme, then new buildings are presented. The doors and the entrances, the windows and the other parts of construction of that buildings are examined under the same headline.

The last part contains conclusions and suggestions which put forward global models for conservation work of Cibali's traditional urban tissue.

GİRİŞ

Büyüme ve gelişme (olumlu yada olumsuz) hızına, insanların kolay kolay yetişemediği İstanbul, pek çok toplumsal, ekonomik ve kültürel değeride, bu süreç içinde bazen telafisi mümkün olmayan zararlar vermektedir.

İnsanoğlu kendi elleriyle neden olduğu bu zararı, yine kendisi gidermeye, yitip giden bu değerleri tekrar hayata geçirmeye çalışmaktadır.

En ilkel toplumlarda bile var olan koruma ve değerlendirme olguları, insanın kendine bir çevre oluşturmasıyla doğal yollarla oluşmuş, ortamlar ve insanlar değiştikçe de, yıkıcılığın görüntüsü değişmiş, dolayısıyla da yapıcılığın tanımları ortaya çıkmıştır. Bu iki kavram; yıkmak ve yapmak yada yapmak ve yıkmak örnekleri kent ölçeğinde incelendiğinde oldukça ilginç görüntüler ortaya çıkmaktadır.

Bu örneklerden biri de, insanları yüzyıllar boyunca Marmara Denizinde biten bir yolculuğa sürükleyen, tarihin limanlarından biri olan Haliç kıyısında konuşlanmış ve toplumsal, ekonomik ve kültürel pekçok evreden geçmiş olan tarihi Cibali bölgesidir. Bu çalışmada, Cibali'nin bu evre süresince girdiği toplumsal ve mimari kimlikler görsel malzemelerle tanıtılmış ve tarihi bir dokunun bir kültür yozlaşması sonucu girdiği şekil, ilginç örneklerle irdelenmiştir.

Ayrıca bu yıpranmayı onarmak için model teşkil edecek örneklerle, Tarihi Çevre Koruma ve Değerlendirme içerikli bu sav desteklenmeye çalışılmıştır.

UNESCO'nun Zeyrek ve Balat bölgeleri için verdiği maddi destek, Cibali için bir ümit ışığıdır. Ayrıca, Tarihi Cibali Tütün Fabrikası'nın bir üniversite oluşu da, bu bölge için değerli bir referans teşkil edecek bir girişimdir.

- 1) Çırağan Sarayı Kümeyunu, 2) Beşiktaş Sarayı Kümeyunu, 3) Haliç-i Tophane,
4) Cıvı-i Hadid (demir köprü), 5) Cıvı-i Hayraniye (parasız hayır köprüsü), 6) Haliç-i Tersane, 7)
Saray Burnu, 8) Kamkapı Açığı, 9) Mekteb-i Harbiye, 10) Balıklı,
11) Rum Çeşmesi, 12) Ermeni Hastanesi, 13) Haydarpaşa İskelesi, 14) Kız Kulesi,
15) Üsküdar İskelesi, 18) Rami Kışlası

Harita : 19. Yüzyıl İstanbul- Haliç Haritası (Orijinalden Kopya)

Kaynak: E.N.D.E.R. K.S.A.A.N- Şahıs Koleksiyonu

I.BÖLÜM

I. İSTANBUL'UN GENEL TANIMI

Bütün dünyanın zenginliklerinin oluk gibi aktığı Altın Boynuz adını taşıyan harikulade bir mücevherle süslenmiş Konstantinapolis, tüm dünya limanları gibi temelde kozmopolit bir karakter taşımaktadır. Bu büyük liman. Konumu itibariyle Akdeniz ve Karadeniz'den gelen belli başlı deniz yollarının kavşak noktasıdır. Bütün Batı ülkeleri seyyahlarının, Akdeniz'in eski halklarının her zaman izlediği yollardan geçerek Marmara Denizi vasıtasıyla oraya ulaştıkları görülmektedir. Yüzyıllarca dünyanın en hareketli boğazlarından biri olan İstanbul Boğazı, Karadeniz'e dökülen Tuna, Dniester, Dniepr ve Don ırmakları gibi büyük nehir yollarıyla bu denize inen doğu seyyahlarını İstanbul'a ulaştırmıştır.

Büyük deniz yollarının kavşak noktası olan kent, aynı zamanda büyük kara yollarının da kavuştuğu bir merkezdir. Avrupa'yı verevine kateden yol burada sona erer. Batılılar, eski uygarlıkların vatani olan Asya ile temas kurabilmek için hep bu yolu izlemişlerdir. Bu üçgenin tepesinde yer alan ve Asya kıyısıyla karşı karşıya bulunan şehir, Avrupa ile Anadolu arasında bir köprü oluşturmaktadır.

Bu yüzden kent olağanüstü bir gelişme göstererek ve bütün uygarlıkların birbirine kaynaştığı bir merkez olmuştur. Ardı ardına gelen Grek, Roma, Bizans ve Türk uygarlıklarının egemenliği altına girerken, kendisine sahip olanların elinde, sırasıyla bir başka fatihin eline geçecek bir av gibi görünmüştür. Dört uygarlığın üst üste gelmesi, Atina kadar saf, Roma kadar zengin olmayan bu tuhaf ama acılı, heyecan verici bu gizemli şehri yaratmıştır.¹

326 yılında coğrafi konumunun sunduğu olağanüstü savunma olanakları nedeniyle, Konstantinapolis, imparatorluğun yeni başkenti olarak tasarlandı. Yaklaşık Roma kenti büyüklüğünde 1400 hektarlık bir alanı çevreleyen tahkimatlar Konstantinos (330) ve Theodosios (414) tarafından yapılmıştır. Hem avantajlı konumu, hem de teknik girişimin gerçekten imparatorluğa yakışır ölçekte olmasıyla öne çıkan Konstantinapolis, surlarla çevrilmiş kentlere uzun süre örnek olmuştur. Geniş bir kara alanına ve Bosphorus'un ağzına boydan boya çekilen bir zincirle kapatılabilen; doğal bir liman olan Haliç'e sahip, deniz manzarasına bakan,

---

¹ Jean Ebersolt, Bizans İstanbul'u ve Doğu Seyyahları, 1999, s. 5, 6.

ele geçirilemeyen bir kent olmuştur. Konstantinapolis, Akdeniz havzasında, en arı sanat ve elsanatı yapıtlarının kaynağı olarak hem Doğu'nun, hem de Batı'nın ortak imgelemine egemen olmuştur.²

---

² Leonardo Benevole, Avrupa Tarihinde Kentler, Avrupa'yı Kurmak, 1995, s. 26,27.

2. HALIÇ'İN GENEL TANIMI

2.1. GENEL KONUMU

Çatalca Yarımadası'nın güneydoğu ucunda, Boğaziçi girişinde,³ İstanbul yakası ile Beyoğlu bölgelerini birbirinden ayıran⁴ Haliç; Eminönü ve Galata'yı birleştiren Galata Köprüsü'nden itibaren başlar, içeriye doğru darlaşır ve Alibeyderesi ile Kağıthane deresi dolaylarında son bulur.⁵

2.1.1. COĞRAFİ DURUMU

İstanbul'un ayrıcalığını belirten ve güzelliğini etkileyen Haliç, görünüşü, oluşumu, tarihsel dokusu, jeolojisi, deniz ve kıyı şeridiyle tüm tarih içinde herkesi ilgilendiren bir bölge olmuştur. "Tarihi yarımada" olarak da nitelendirilen Haliç; İstanbul yakası ile Beyoğlu'nu ayıran körfez niteliği taşıyan bir iç limandır.⁶

İlkçağ yazarlarından Miletos'lu Hesykios, Alibey ve Kağıthane Dereleri arasında, bunların tam Haliç'e döküldükleri yerde yükselen tepenin üzerinde Byzantion'un efsanevi kurucusu Byzas'ın annesi olarak kabul ettiği Keroessa'nın doğduğunu ileri sürer. Haliç eski adı olan Keras'ı 'Iylece İo'nun kızı Keroessa'dan almış olmaktadır. İstanbul'un tarihte ilk yerleşmesi, etrafı verimli topraklarla çevrili olan, bol balık avı sağlayan ve denizcilere çok geniş ve çok emin bir sığınak olan Haliç'in yukarı ucu olmuştur.⁷

Haliç; İstanbul Boğazı'nın, Marmara ile birleştiği bölgede, kara içine sokulmuş bir deniz uzantısıdır. İstanbul'un merkez bölgesinde oluşu şehir içi ulaşımı üzerindeki etkisini artırır. İstanbul'un kuzeyinde Belgrat Ormanlarından çıkarak güney-doğu yönünde akan Alibey ve Kağıthane derelerinin döküldüğü Haliç, bir iç körfez olma özelliğini, bu iki derenin deniz istilası sonucu almıştır. Haliç'e akan bu iki sudan

---

⁴ İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, Tercüman Gazetesi Kültür Yayını, 1985,s. 1876.

⁵ Rıza Serdarğolu, Büyük İstanbul Albümü, İstanbul Hemşehriler Cemiyeti Yayını, , Birlik Yayınevi, 1955, Haliç Mad., s. 461.

⁶ İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, a.g.e. , C. 4, s. 1876.

⁷ Semavi Eyice, Haliç Sempozyumu, İ.T.Ü, 10-11 Aralık, , İÜ. Edebiyat Fafültesi, s. 1-263.

Harita : İstanbul'un Hava Fotoğrafi

Kaynak: İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, c.2., s. 269.

batıdaki bugünkü Alibey deresi Kydaris, doğudaki Kağıthane deresi ise Barbyzes olarak adlandırılmıştır.⁸

Kıyı şeridine doğru dikey olarak sıralanan tepeler ve vadiler şeklinde oluşumu Haliç'in bugünkü yerleşimini oluşturur.⁹ Haliç kıyısına doğru eğimli bir arazide sıralanan semtler, İstanbul ve Beyoğlu sahilinde olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

2.1.2. TOPOĞRAFİK DURUM

II. ve III. Zamanlarda meydana gelen tektonik olaylar sonucunda, Boğaziçi gibi Haliç yatağı da kırılmış ve bir akarsu vadisine dönüşmüştür. IV. zamanda, son buzul çağında buzulların erimesi ile (Flaman Taşkını), denizler yükselince sular derin vadiyi kaplayarak, Haliç'i meydana getirmiştir.¹⁰

Haliç, doğu ve batısında dolma toprağından oluşan dar bir sahil şeridini içerir. Bu şerit önemli bir genişlik kazanmadan her iki kıyıda Unkapanı köprüsünden takriben 7'şer km devam etmektedir. Bu şeridin İstanbul ve Beyoğlu yönünde arazi süratle yükselerek 80-100 metre kotuna ulaşmaktadır.¹¹

Boğazların oluşumuna meydan veren deniz istilası yalnız ana vadileri kaplamakla kalmamış, bu vadilerin içerilerine koy yada körfez olarak sokulmuştur ki, İstinye ve Büyük-Dere koyları bunun küçük birer örneğidir. Haliç ise, bunlar ile kıyaslanmayacak kadar büyük, geniş ve derin bir körfez meydana getirir. Haliç İstanbul'a evvela hemen her türlü rüzgardan korunmuş bir liman temin etmiş, diğer taraftan kendi ile Marmara Denizi arasında, üzeri tepelik bir yarımada olarak bu tepelere doğru yerleşime imkan vermiştir.¹²

Haliç; İstanbul'un üzerinde kurulduğu üçgen biçimindeki yarımadayı kuzeyden sınırlarken, milad yıllarında yaşayan Amasya'lı Stabon'a göre de, 60 stad boyunca karaya doğru sokulan bu koy, bir geyik boynuzu gibi koyalara ve kollara sahiptir. Süleymaniye ile Sultan Selim tepelerinin oldukça dik Haliç'e inmesine karşılık arada Fatih'ten itibaren Haliç'e inen kıyı düzlük halinde idi. Buraya Platea (= yassı, düz) deniliyordu. Bunun ortalarında ise Fatih tepesinin alçak bir çıkıntısı vardır.

⁸ Semavi Eyice, a.g.e., s. 1-264.

⁹ Cazibe Arıç, Haliç-Küçükçekmece Gölü bölgesinin Jeolojisi, İ.T.Ü. Made Fak. Yayını, 1955.

¹⁰ İstanbul Ansiklopedisi, Dünden Bugüne, Kültür Bakanlığı Tarih Vkf., Haliç Maddesi, c.3, s. 501.

¹¹ Boğaziçi Üniversitesi, Hali Master Planı ve Uygulama Kesin Raporu, 1977, s.A1.25.

¹² İslam Ansiklopedisi, İstanbul Maddesi, C. 7, s. 1136.

Bu hipoteze göre Platea'da imparatoriçe Pulkheria'nın sarayı yapılmıştı. Biraz daha ötede Petri kapısı ile Fener arasında ki düzlük, belki korunmasındaki güçlük göz önünde tutularak içeriden bir duvarla çevrildiğinden, etrafı surla çevrili bir iç kale meydana getirmiştir.¹³

Haliç'in yukarılarında yer alan bu tepeler arasında Haliç'e dikey inen ufak vadiler bulunmaktadır. Haliç ve çevresinin arazisi kuzeye doğru hafifçe yükseklik kazanmaktadır. Ancak tüm bölgede Pliosen sonrasından beri erozyon devam ettiğinden arazi bir peneplen şekli gösterir. Başlıca tepeleri 40-120 metre yüksekliğindedir. Bunların en önemlisi İstanbul kesiminde Aya-Sofia- Topkapı (40m), Beyazıt-Süleymaniye (50-60m), Edirnekapı-Fatih (60-70m), Taksim (70-80m), Okmeydanı (80-100m), Şişli-Mecidiyeköy (100-200m), Levent (130-140m) sayılabilir. Kuzey ve kuzey-batıya doğru arazi biraz daha yükseklik kazanır, bölgede en yüksek tepe Cebeci köyünün 2 km kadar güneyindeki Üçtabya (172 m) tepesidir.¹⁴

Alibey ve Kağıthane derelerinin denizle işgal edilmiş yatağı olan Haliç'in su altı topoğrafyasında görüldüğü gibi; derelerin denize döküldüğü haliç'in yukarı bölgesinde deniz gayet sığ olduğu halde, Haliç'in su altında kalan yamaçları ile deniz dibi röliefinin yer yer ne kadar değişik olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵

Tarihte bir deniz istilasıyla meydana gelen Haliç'i bir vadinin nihayet bulduğu nokta olarak kabul edersek, İstanbul'u meydana getiren yedi tepeden altısının da, bu vadiyi oluşturan yerleşimler olduğu görülmektedir.

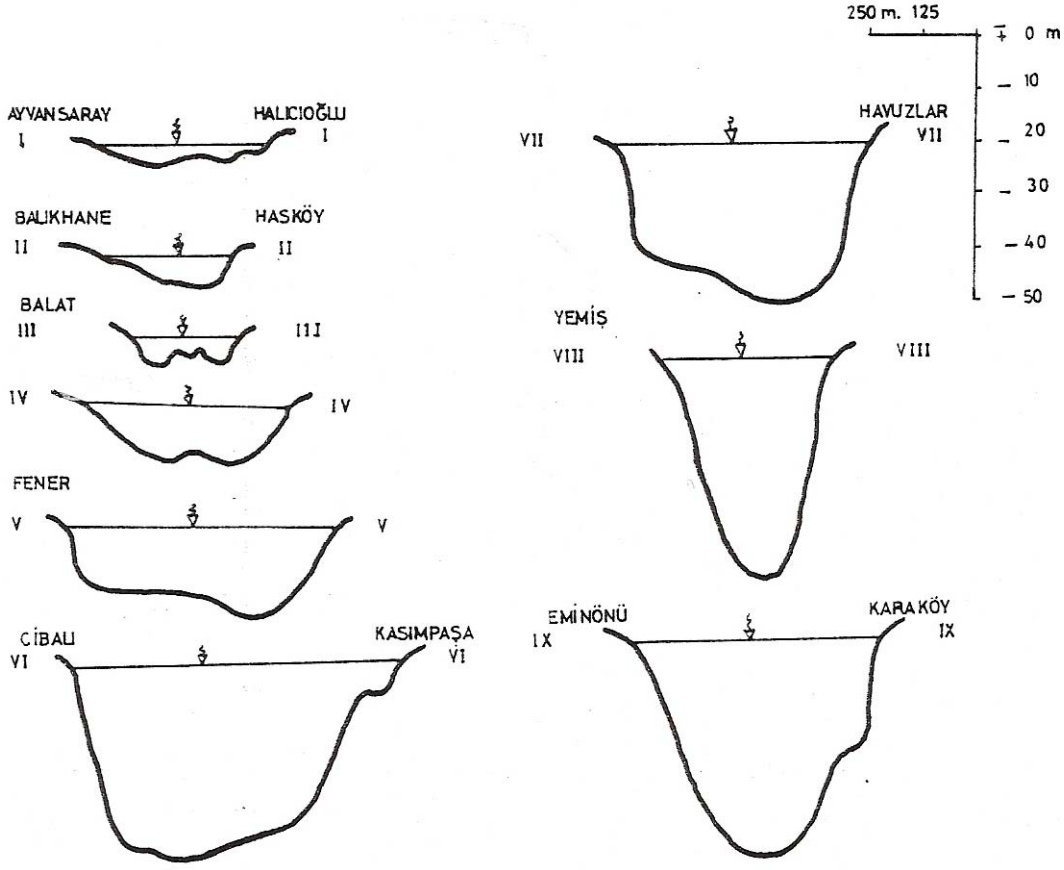
¹³ Semavi Eyice, a.g.e. s. 1- 26, 1-269.

¹⁴ Boğaziçi Üniversitesi, a.g.e. , s. 6.2.

¹⁵ Boğaziçi Üniversitesi, a.g.e. , s. 6.5.

HALIÇ'İN DİP TOPOĞRAFYASININ EN KESİTLERİ

Harita 1: Haliç'in Dip Topoğrafyasının En Kesitleri.

Kaynak: Boğaziçi Üniversitesi, Hali Master Planı ve Uygulama Kesin Raporu, 1977, s.A1.24.

2.1.3. JEOLJİK DURUM

Haliç kıyıları ve tabanında, genç tortul tabakalar bulunmaktadır. Bu tortul tabakaların altında paleozoik bir temel vardır. Sur içinde 50-60 metreyi geçmeyen tepeler, Beyoğlu yakasında ise 80-140 metreyi bulan yükseklikler bulunmakta; Haliç'in ortasında grovak'ın aşağı yukarı bu yükseklikler kadar bir derinliğe daldığı anlaşılmaktadır.¹⁶

Istanbul'un surlar içinde kalan kısmının, Eğrikapı- Ahırkapı çizgisinin kuzey-doğusu ile Beyoğlu yakası grovak, silttaşı ve killi şistlerden oluşmaktadır. (Cazibe Sayar Arıç, 1962) Bu paleozoik temel bazen yüzeyde bazende kalın bir bitkisel toprak ve moloz tabakası altındadır. Haliç'te ise kalınlığı 60 metreyi bulan genç tabakalarla örtülüdür. Yapılan ince kesitlerde gravak ve mikalı grelerdeki killi ve demir oksitli çimento içerisinde yer yer yeşil renkli glokozi zerrecikleri mevcuttur. Bu da bölgenin denizel orjinli olduğunu gösterir niteliktedir. Ancak gravak, gre ve şistler içinde fosile rastlanmamıştır.¹⁷

Bölgede yapılan çalışmalar sonucu zeminin jeolojik taraması sırayla şu tabakaları içerir: Haliç sahilleri kıyılardan, Alüvyon ve moloz tabakası ile başlar ve içeriye doğru dik bir eğimle azalan gravak ve killişist, kum-çakıl ve ekseriye kil ve marn tabakaları ile örtülüdür. (Kil ve Marn: kumları üzerinde bulunur. Killer içinde bazı yerlerde çeşitli bitkilere ait yaprak ve sapsar ve de molluskler vardır.)¹⁸ Ayrıca Cagerialı kalker serisi hariç olmak üzere bütün bölgede üst Miosen oluşumunun üç ünite, yani kum, kil- marn ve maetra'lı kalkerden ibaret olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹

---

¹⁶ Ergün Toğrol, Haliç Sempozyumu, İ.T.Ü, 10-11 Aralık, , İ.T.Ü. Zemin Mekaniği ve Temel İnşaat Kürsüsü, s. 11-96.

¹⁷ Cazibe Arıç-Sayar, a.g.e., s.43.

¹⁸ Cazibe Arıç-Sayar, a.g.e., s.VI.

¹⁹ Cazibe ArıçSayar, a.g.e., s.VIII.

2.1.4. İKLİM

Haliç yüzyıllardan beri kuzey rüzgarına açık bir bölge özelliği gösterir. İstanbul'un hakim rüzgarlarından poyraz, kuzey-doğu, lodos ise bunun tam tersi olan güney-batı yönlerinden eserler. Diğer bir deyimle İstanbul'un hakim rüzgarları, Haliç'in boylamasına olan yönüne dik istikamette esmektedirler. Böylece Boğaziçi'nin aksine Haliç, bir rüzgar yatağı rolü oynamamaktadır. Sonuç olarak, Haliç sırtları poyraz rüzgarını, İstanbul Yarımadasındaki lodos da Beyoğlu yakasındaki konutları hedef almıştır.²⁰ Bunun yanında, kışları balkanlardan gelen karayel rüzgarı ile soğuk ve kar da gelmektedir.

2.1.5. BİTKİ ÖRTÜSÜ

İstanbul kent bütününde olduğu gibi Haliç mekanı da yeşil planlamadan yoksundur. Haliç'de ancak mezarlıklar ve askeri bölgeler içinde kalan eski büyük bahçeler bulunmaktadır.

Yamaçlar; erozyon sonucu yozlaşmış ve hatta bazı kesimler gecekondularla dolmuştur. Haliç'in endüstri bölgesi olarak gelişmesi esnasında çevrenin bitki örtüsünün zarar gördüğü bir gerçektir. Bölgede eskiden olduğu gibi mikroklim yaratacak bir ağaçlandırmanın yeniden kazandırılması zorunlu olmaktadır.²¹

Haliç, kent merkezinde olmasına rağmen çağlar boyu, her iki yanında ki yamaçları bahçe ve bağlar, meşe, akasya, servi yada meyve ağaçlarının yetiştiği bir bölge olmuştur.²²

---

²⁰ Gündüz Özdeş, İ.T.Ü., Mimarlık Fak. Çevre Koruma, Haliç'in Geleceği Üzerine, s. 21, s. 9.

²¹ Boğaziçi Üniversitesi, a.g.e. , s. 9.16.

²² İstanbul Ansiklopedisi, a.g.e., s. 501.

Gravür 1: Londra’da 1862’de basılan “Constantinople” adlı eserden alınmış Thomas Allom’un bir gravürü.

Kaynak: Mahmut Halit Bayrı, Hayat Yayınları, İstanbul 1951, s. 93.

2.2. TARİHSEL GELİŞİM

2.2.1. ESKİÇAĞ'DA HALİÇ

Haliç'e dökülen Kağıthane ve Alibey derelerinin birleştiği noktada yapılan bazı kazılarda Yunandan öncesi devre ait olan bazı bakiyeler bulunmuştur. Bu bilgilere göre burası Trakyalıların hakimiyeti altında idi. Saray Burnu'da Yunan devrinden evvel de mevcut idi. Bu bölge Lygos adı ile tanınmakta olup, Yunan devrinden önceki devre ait büyük taşlar ile yapılmış surları, 1871'de demiryolu inşaatı esnasında, sonra da 1921 ve 1925'te meydana çıkarılmıştır. Miletli Hesykhios'a göre yunanlılar Boiotia'daki Megara şehrinden, Byzas adlı bir reisin idaresi altında, M.Ö.658'de buraya gelerek, bugün Saray –Burnu dediğimiz bölgeye yerleşmişler ve Byzantion adı verilen şehri kurmuşlardır.²³

İlkçağ'ın Haliç'i sakin tertemiz denizi ve girintili, çıkıntılı yamaçları yeşillikler ve ormanlar ile kaplı küçük koylar ile bezenmiş sakin bir kanal idi. Bu bölgedeki yerleşmelere dair bu çağa ait hiçbir iz yoktur. Ancak 1949'da Silaharağa'da Roma devrine ait bir yapının temelleri, bir **mymphaion** veya bir sunak ile mermer heykel kalıntıları ile Alibey köyünün Soya merası denilen yerde define arayıcılarınca bulunan bazı mahzenler, mezar odası ve M.Ö.II. yüzyıla ait mezar **steli** ile son yıllarda Küçükköyün Çiftlik mevkiinde bulunan M.Ö.VI. yüzyıla ait aryballos (koku kabı) Haliç'in yukarı ucundaki yerleşmenin izleri sayılabilirler.²⁴

İlkçağ'da Haliç, o devrin ihtiyaçlarına ve yerleşim sınırlarına göre fazla geniş ve derin olduğundan bütünü ile bir liman görevi görmüyordu. Ancak kıyılardaki koylar bu amaca hizmet ediyordu. Haliç o devrin insanları için verimli ve emin bir iç denizden ibaretti.²⁵ Ancak Başkent Eski Bizansın içine taşınınca Konstantinos şehri büyütmüş ve yeni surlar inşaa ettirmiştir. Theodosios II. devrinde şehrin sınırları yeniden batıya doğru genişletilmiş ve bugünkü surlar inşaa edilmiştir.²⁶ Batıdan Ayvansaray'dan Marmara'ya indirilen surların yapımı ile Haliç, artık büyük bir hıristiyan merkezi olan şehrin bir yanını boydan boya sınırlayan geniş ve emin büyük bir liman olmuştur.²⁷

²³ İslam Ansiklopedesi, a.g.e., s. 1145.

Doğan Kuban, İstanbul'un Tarihi Yapısı, Mimarlık 1970, s. 79, s. 29.

²⁴ Semavi Eyice, a.g.e. , s. 1-265.

²⁵ Semavi Eyice, a.g.e. , s. 1-265.

²⁶ Jean Ebersolt, a.g.e., s. 9,10.

²⁷ Semavi Eyice, e.g.e. , s. 1-265.

2.2.2. BİZANS DEVRİNDE HALİÇ

VI. yüzyıl içinde İmparator Justinianos'un yaptırdığı veya ihya ettirdiği dini tesisleri anlatan "Yapılar" adlı bir kitap yazan Prokopios; "suları daima sakin" olan Haliç'in kışın fırtınalarında gemicilere rahat ve zahmetsiz bir sığınak olduğunu belirttikten sonra, koyun her tarafından demir atmanın mümkün olduğunu ve bununla Haliç'in şehre büyük bir hizmet sağladığını sözlerine eklemektedir. Böylece VI. Yüzyılda Haliç'in Akdeniz'in başlıca tabii limanlarının başında geldiği anlaşılır. Prokopios'un yazdığına göre, Haliç'in iki kıyısında Justinianus'un yaptırdığı tesisler arasında, sol kıyıda, Aziz Laurentios adına harap bir kilise ihya olunmuş, Ayvansaray bölgesinde sur dışında ise Meryem adına yeni bir kilise yapılmıştır. Sahilde Priskos ile Nikolaos adlarına da bir kilise kurdurmuştu. Daha ötede, Haliç'in yukarı ucunda, arazinin dik bir yamaç halinde suya indiği yerde, herhalde Eyüp'de, Kosmas ve Damianos adlarına evvelce yapılmış kiliseyi de ihya ettirmiş ve bu bölge Aziz Kosmos'tan dolayı Kosmidion olarak adlandırılmıştır. Yine Haliç'in karşı kıyısında kurulan Anthimos Kilisesinin etrafında mermer sütunlu geniş bir avlu yapılmıştır. Kıyıya uzak bir Bizans yapısı kalıntısı, çevre yolunun köprüye inişinde soldaki yarda görülmektedir. Nihayet aynı kıyıda Haliç'in girişinde, şimdiki Galata'da da Hagia Eirene adına muhteşem bir kilise daha yaptırmıştı. Bu kilisenin yerinde sonraları Latinlerin San Domenico- San Paolo kiliselerini yaptırdıkları kabul edilir. Fatih'ten sonra bu kilise Arap Camii olmuştur. Böylece, Prokopios'un ifadesine göre Haliç'in iki kıyısı imparator Justinianos'un gayreti ile imar edilmiş ve güzelleştirilmiştir.²⁸

Ortaçağ'da Haliç Akdeniz ve Yakın-Doğu'nun en önemli ve en hareketli ticaret merkezi olmuştur. Burada o çağın dünyasının kuzey-güney yoluyla veya doğu-batı kara yoluyla gelen bütün ticareti düğümleyeniyordu Aynı zamanda Haliç kıyıları o çağın dünyasının her bir köşesinden gelmiş tüccarların toplandıkları merkezdi.²⁹

Sepetçiler Köşkü ile Sirkeci arasında bir koy vardır ve burada ilk çağdan beri kullanılan Prosforion limanı bulunuyordu. İstanbul Boğazı veya Marmara yoluyla gelen yiyecek maddeleri burada boşaltılıyordu. Bu limanın başında VI. Kostantinos zamanına (780-797) kadar sığır ve domuz pazarı da toplanıyordu. Daha ileride Eminönü- Bahçekapı bölgesinde ise; yine esaslı ilk çağa ait Neorion limanı bulunuyordu. Ancak bu iki limanda Haliç'in güney kıyısındaki surlar önündeki girintiler gibi, Bizans devrinde dolmuş ve gitgide işe yaramaz hale gelmiştir. Eminönü çevresindeki

---

²⁸ Semavi Eyice, a.g.e. , s. 1-267.

²⁹ Semavi Eyice, a.g.e. , s. 1-267.

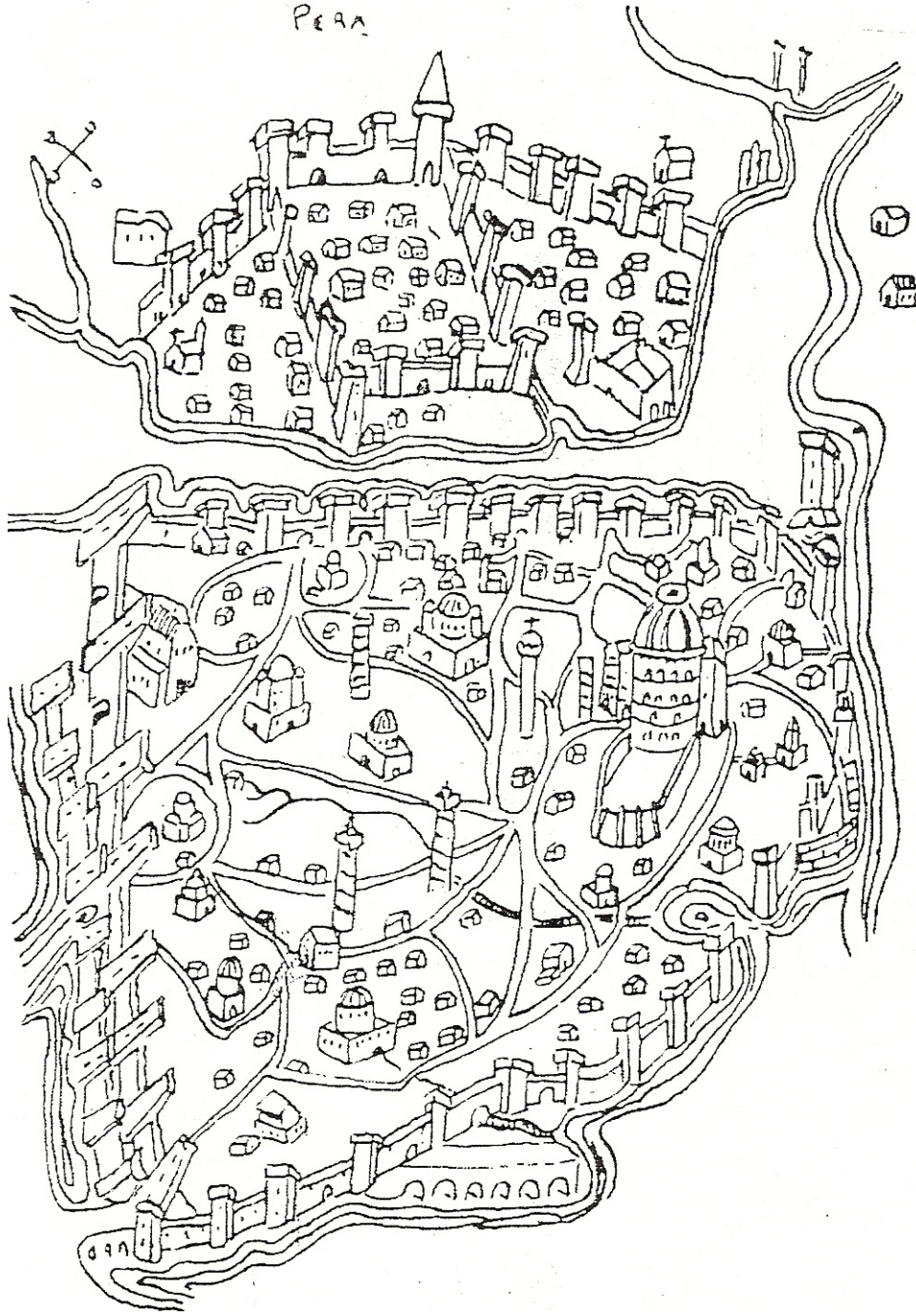
Eksartesis denilen iskele, devlet tezgahlarının yeri idi. Gemi demirleri, yelkenleri ve kürekleri burada hazırlanıyor ve gemiler donatılıyordu. Eminönü ve Unkapanı arası şehrin en önemli iskelesi idi. Önceleri Zeugma sonraları Perama denilen bu kıyıya yanaşan kayıklar Haliç'in karşı yakasındaki Sykai veya Galata'ya geçişi sağlıyordu. Zeugma'da hiç değilse VI. Yüzyılda kereste ve odun antrepolarının da bulunduğu anlaşılmaktadır.³⁰

Bizans devrinde, Haliç kıyılarındaki yerler, buradaki kapı, iskele ve arkalarındaki kilise ve manastırlarla adlandırılıyordu. Haliç'e yakın düzlüklerde kurulan yapılardan biri Cibali'deki eski Teodosia kilisesi bugün Gül camii, Ayakapı içlerindeki bir Bizans şapeli ise Sinan Paşa Mescidi olmuştur. Erken Bizans devrine ait diğer bir yapı ise zeytinlikler denilen yüksek bir yerde, belki de Galata'dan Kasımpaşa'ya inerken konuşlanmış ancak tam olarak yeri bilinmeyen bir cüzzamhane idi. Bizansın Haliç'in kuzey kıyısından pek faydalanmadığı bir gerçektir. Bu kuzey kıyısında IX. yüzyılda Teophilos'un bir savaş malzemeleri ambarı yaptırdığı Armamentareas ormanlık bir arazi içinde idi ve burada Theophilos'un karısı Theodoranın yaptırdığı Panteleimon manastırı vardı. Semavi Eyice bu bölgenin Hasköy'ün yukarısında Kağıthane'ye dönen köşe olduğunu yazmaktadır. Fatih'e yakın bir yükseklik üstünde ise XI. yüzyıl sonlarında kurulan Pantepoptes Manastırı ise bugün Eski İmaret camii olmuştur.³¹

---

³⁰ Semavi Eyice, a.g.e., s. 1-268.

³¹ Semavi Eyice, a.g.e., s. 1-268.

Harita 2: Boundelmonti'nin Venedik'te Muhafaza Edilen Planına Göre
Konstantinopolis.

Kaynak: Jean Ebersolt, Bizans İstanbul'u ve Doğu Seyyahları, 1999, s. 36.

Unkapanı'nın üst tarafında, XII. yüzyılda yapılan ve Bizans'ın en büyük ve en önemli manastırlarında olan İsa Pantokratoros'un kilisesi, Zeyrek kilise-camii olarak durmaktadır. Bu iki tesisin daha yukarısında Haliç'in her tarafından görülen bir noktasında Bizans'ın Aya-Sofya'dan

sonra ikinci büyük mabedi olan Büyük Havariler Kilisesi, şimdiki Fatih camii yerinde yükselmektedir. Haliç'e hakim Fener sırtlarındaki XIII. yüzyıl yapısı Panagiotissa manastırı ise bugün hala kilise olarak kullanılmaktadır. Bugün Fethiye Camii olarak yaşayan ve bir diğer XIII. yüzyıl yapısı olan Pammakaristos manastırı ise Çarşamba ile Haliç arasındaki bir yamaçta kurulmuştur. Karagümrük ile Balat arasındaki vadi bu dönemde adeta bir manastır merkezi idi.³²

XIV. yüzyıl başlarında buraya gelen seyyahlar, şehir içinde pek çok eskimiş bahçe, tarla ve harap ev olduğunu yazarlar. 1331 yılında meydana gelen depremde, Haliç ve kıyısında da pekçok yapı zarar görmüştür.³³

Aynı yüzyıl başlarında yaşamış devlet ileri gelen ve fikir adamı olan Metokites tarafından ihya edilen Khora manastırı bugün Kariye Müzesi olarak yaşamaktadır. Haliç'in kıyısında surların kıyıya kavuştuğu köşede Atik Mustafa Paşa camii de bir zamanların Bizans kilisesidir. Bunun 150 mere kadar ilerisinde ki Toklu İbrahim Dede mescidi de bir Bizans şapeli idi. Bizans devrinde Haliç'in güney kıyısının iş, ticaret, denizcilik, dini tesisler ile dolu bir bölge oluşuna karşılık, kuzey yakada etrafı surlarla çevrili ayrı bir şehir olan ve XIV. yüzyıldan itibaren de Cenovalıların bir sömürgesi olan Galata dışında belirli bir yerleşim yoktu..³⁴

2.2.3. OSMANLI DEVRİNDE HALİÇ

Evliya Çelebi İstanbul'un kuşatılmasını şu şekilde anlatmaktadır:

"... Oradan İstanköy, Sakız, Midilli ve Bozcaada'nın birer günde müjde haberleri yine Halife'ye gidip, İstanbul fethine yollandılar. Boğazdan içeriye 400 parça gemi ile Kostanniye altında demir attılar. Kaleyi muhasaraya başladılar. Denizden bütün gemiler Akdeniz ve Karadeniz taraflarından gemilerle gelen zahireleri zaptedip, İslam askeri ganimete doydu."³⁵

Evliya Çelebi'nin mısralarındaki İstanbul ile ilgili ilk kuşatma haberleri onikinci kuşatmaya kadar devam etmiştir. Müslüman Türkler, her kuşatma sonucunda şehre nereden giriyorlar yada nereyi hedef alıyorsa oralara yerleşmiş ve yavaş yavaş Kostantin'i ele geçirmeye başlamışlardır.

³² Semavi Eyice, a.g.e., s. 1-271.

³³ Hülya Tezcan, Topkapı Saray ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi, 1986, s. 25

³⁴ Semavi Eyice, a.g.e., s. 1-271

³⁵ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, a.g.e., C. 1, s. 69.

29 Mayıs 1453 tarihinde biten son çıkartmayla gelen şenlik ve ziyafetten sonra ordu ve donanma yerlerine iade ile askerin şehirde dolaşması kesinlikle yasak edilmiştir. Padişah; saklananların meydana çıkmasını, herkesin serbest dolaşmasını, emretmiştir. Halkın din ve an'aneleri gereğince yaşayabileceklerini ilan ettiğinden şuraya buraya gizlenenler ve Galata'ya sığınanlar yerlerine dönmüşlerdir. Bir kısım esirleri fidye ile kurtaran Fatih, ayrıca fidyesini veren ve yahut İstanbul'a dönen Rumlara şehirde yerleşme izni vermiş, kendi hissesine düşen esirleri de Haliç sahillerinde yerleştirerek, onlara evler tahsis etmiştir. Özellikle latin kilisesi ile ortodoks kilisesinin görevine devam etmesine taraf olanlara çok iyi davranmıştır.³⁶

Anadolu ve Rumeli'de bütün eyalet sahibi vezirlere, padişah emri gönderip, il il İstanbul'a adam getirtilmiştir. Evvela Rumeli'den Üsküp halkını (Unkapanı ile Cibali arasındaki) Üsküplü mahallesine, Yenişehir halkını; Yenimahalleye, Mora rumlarını ve Trabzonlu hıristiyanları; Fener kapısına, Selanik yahudilerinin 50 cemaatini Tekfur sarayına ve Cufut kapısına yerleştirmişlerdir.³⁷ Balat şehrinde gelen kıptileri; Balat mahallesine, Safet yahudileri ile Sivas ve Bayburt'tan³⁸ gelen ermenilerin bazılarını; Hasköy'e, Bursalıları; Eyup Sultan'a, Çarşamba ovası halkını; Çarşamba semtine, İzmir kavmini; Büyük Galata'ya, Frenk kavmini; Küçük Galata'ya, Trabzonlu lazları; Beyazıt camii çevresine, Akka, Gazze ve Remle'den gelenleri Tahtakale'ye yerleştirerek şehrin imarına başlamış olurlar.³⁹

Ebersolt, XV. yüzyıl başlarında Haliç'e gelen bir seyyahın izlenimlerini şu şekilde aktarıyor: "Haliç'te gerektiği zaman büyük limana girişi engellemek için aralarına kalın bir zincirin çekildiği iki kule vardı. İçerilerde, iki kıyının bütün kıvrımlarında yük boşaltan yada yük alan gemiler sahile bağlanmış bir halde duruyorlardı. Limanın dip kısmını bir taş köprü kesiyordu. Ama bir kıyıdan öbürüne, bugün olduğu gibi sandallarla da geçilebiliyordu. Rıhtım ve iskelelerde büyük bir canlılık hüküm sürüyordu. Ticarethaneler ve mağazalar, sur duvarları ile deniz arasında kalan dar arazi şeridini daha Bizans döneminde istila etmişlerdi."⁴⁰

³⁶ İslam Ansiklopedesi, a.g.e., s. 1205.

³⁷ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, a.g.e., s. 115.

³⁸ İslam Ansiklopedesi, a.g.e., s. 1206.

³⁹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, a.g.e., s. 115.

⁴⁰ Jean Ebersolt, a.g.e., s. 229, 230.

XV. yüzyıl ortasında İstanbul'u alan Fatih, fetihten sonra Haliç'e ilk Türk Tersanesini kurarak, buranın kısa süre içinde imparatorluğun büyük bir savaş ve ticaret limanı olmasını sağlamıştı.⁴¹ Ayrıca Haliç'e Alibey ve Kağıthane derelerinin sürüklediği çamur için de önlemler aldırdı.⁴² Fetihten sonra bir süre Marmara kıyısındaki eski Bizans limanı, Kadırga limanı adıyla kullanılmaya devam etmiş ise de rüzgarlardan daha emin olan Haliç tercih edilerek Kasımpaşa deresi ağzındaki sahada tersane tesisleri kurulmasına başlanmıştır.⁴³

XVI. yüzyılda da Yavuz Sultan Selim; Haliç'te, evvelce Bizans tersanesinin bulunduğu yerde, Fatih'in inşaa ettirdiği bu tersaneyi Kağıthane deresine kadar genişleterek, 300 inşaat tezgahı alacak bir şekle koydurmuştur.⁴⁴ Tersane, Kanuni devrinde de, Kaptan Paşalar için bir büyük Divanhane ve diğer resmi binalar yaptırıldığından Hasköy ve Karaağaç'a kadar genişletilmiştir.⁴⁵

Devlet donanması tesislerinin; Haliç'in boş olan yukarı kısmında yeni bir hayat sağlanmasına karşılık, ticaret, Haliç'in güney yakasında geliyordu. XVI. yüzyıl, Osmanlı fetihlerinin yoğun olduğu dönemde, İstanbul'un gelişen ticari önemi ve Akdeniz'in denetimi için Osmanlılarla Avrupalıların; özellikle de İspanyolların arasında rekabet, deniz ticaretinin, tersanenin ve limanların önemini arttırmıştır. Galata ve İstanbul limanları gelişmiş, Haliç kıyıları rıhtımlar iskeleler ve kapanlarla dolmuştur.⁴⁶ Haliç kıyılarında; Eminönü'nden itibaren Yemişkapı, Unkapanı, Odun iskelesi gibi yerler, deniz yoluyla gelen malların boşaltılıp, ambarlandığı, işlendiği, satıldığı merkezlerdir. Bu işlemler belirli hükümlere göre yapılırdı. Deniz yoluyla gelen hububat hakkındaki hükümler bunlardan biridir. Fermanlara göre, İzmir gemileri İzmir iskelesine, buğday gemileri Unkapanı⁴⁷, pirinç ve arpa gemileri ise, anbarların buldukları iskelelere yanaşmışlardır. Evliya Çelebi'nin anlattığına göre; "anbar", Eminönü'nde deniz kıyısından başkaca bir kaleciiktir. Dört tarafından duvarları, deniz kıyısında kuzeye bakan bir de demir kapısı vardır. Senede 300 gemi arpa gelip, bu anbara girer.⁴⁸ Yine bu hükümlerden anlaşıldığına göre, Odun kapısına İzmit'ten soğan, sarmısak, tavuk, yumurta gelirdi ve bunlardan vergi alınmaması ise şartlara bağlı idi. Unkapanı'na

⁴¹ Semavi Eyice, a.g.e., s. 1-273.

⁴² İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, a.g.e, s. 1876.

⁴³ Semavi Eyice, a.g.e., s. 1-273.

⁴⁴ İslam Ansiklopedisi, a.g.e., s. 1204.

⁴⁵ İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, a.g.e, s. 1876

⁴⁶ Doğan Kuban, Kentin Gelişimi, Vakıflar Dergisi, s. VIII,s. 251.

⁴⁷ İslam Ansiklopedisi, a.g.e., s. 1208.

⁴⁸ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, a.g.e., C. 2, s. 262.

gelen hububat ise, verilmesi lazım gelen yerlere tezkere gönderilmek sureti ile, dağıtılarak pay edilmiştir.⁴⁹

XVI. yüzyıl içinde tersane çevresinde ve arkasında birkaç yeni yerleşme daha kurulmuştur. Evliya Çelebi'ye göre, I. Süleyman askeri zaferlerle zenginleşen Kasım Paşa, Piyale Paşa, Ferhad Paşa ve Ayas Paşalardan burada yeni mahalleler kurmalarını istemiştir. 16. yüzyıl sonunda Haliç kent yaşamıyla bütünleşmiştir. Eyüp ve Kağıthane'de kurulan mesire yerleriyle, hem sultanlar hem de halk, İstanbul'un yerine kurulduğu "sit" in doğal güzelliklerini ve kıyıların büyüleyiciliğini daha yakından tanımaya ve kullanmaya başlamıştır.⁵⁰

XVII. yüzyılda şiddetli soğuklar yüzünden Haliç donmuştu. Bu münasebetle İstanbul'a erzak girişini sağlayan yol kapanmış ve şehirde kıtlık ve pahalılık başlamıştı.Yine aynı yüzyılda çıkan yangınlarda da pek çok ev, tahıl anbarları, pek çok dükkan ve mahsenlerdeki hububat yanmıştı. ⁵¹

XVIII. Yüzyılda deniz tesislerinin gelişmesinde, III.Selim devrinde kargir olarak yapılan Hıfz-ı Atık'in büyük rolü olmuştur. Daha sonraları bunlara ikinci ve üçüncü havuzlarda eklenmiştir. Böylece Galata'dan Hasköy'e kadar aralıklar ile uzanan deniz tesisleri, Osmanlı donanmasının ikmal, bakım ve bir ölçüde yapım merkezi olmuştur. Bu tesislerin Haliç'e vermiş oldukları muhteşem görünüşü çeşitli devirlerde yerli ve yabancı ressamlar tarafından yapılan gravürlerde izlemek mümkündür.⁵² (Gravür 2)

Aynı yüzyıl Haliç'in kültürel formasyonunun da doruğa ulaştığı devir olmuştur. Nitekim, tersane ve iskeleler gibi ticari ve askeri değeri olan tesislerin yanı sıra, Sepetçiler Kasrı ve Yalı Köşklerinden başlayarak Kağıthane ve Sadabat'a kadar uzanan kıyı şeritlerinde bugün mevcut olmayan hanedan saraylarının da yapıldığı görülmektedir. Esmâ Sultan Yalısı, Ayaz Paşa Sarayı, Aynalı Kavak Köşkü ve Tersane Kasrı bunlardan bir kaçısı idi. Bu yapılardan Aynalıkavak Kasrı, arkaya uzanan geniş bahçesi ile günümüze kadar gelebilmiş tek eserdir. ⁵³ Aynalıkavak kasrının tarihçesi oldukça eskidir. I.Ahmed'in 1613'te Kaptan-ı Derya Halil Paşa'ya yaptırdığı ilk kasır IV. Mehmed

⁴⁹ İslam Ansiklopedesi, a.g.e., s. 1208.

⁵⁰ Doğan Kuban, a.g.e., s. 251, 253.

⁵¹ İslam Ansiklopedesi, a.g.e., s. 1214/6.

⁵² Semavi Eyice, a.g.e., s. 1-273.

⁵³ Boğaziçi Üniversitesi, a.g.e., s.1.2.

zamanında yanmış, fakat sonra yeniden yaptırılmıştır. 17302da ise III. Ahmet kasrı onartmış ve ona ek olarak Hasbahçe köşkünü yaptırmıştır.⁵⁴

Eyüp ve çevresinde ise büyüklerin ve zenginlerin yaptırdığı 120 kadar yalı ve kasır bulunmaktaydı. Bunlardan Nevşehirli İbrahim Paşa'nın Yaptırdığı Sadabat Kasrı, Haliç kıyılarına olan rağbeti son basamağına kadar yükseltmiştir.⁵⁵ Haliç'in iki kıyısı arasındaki bağlantı çok sayıda iskeleler ve bu iskelelerden devamlı olarak iki yakayı bağlayan pirime denilen iki ucu sivri, ancak dibine oturabilen gayet hafif kayıklarla sağlanmıştır. Bu kayıklar klasik şekilleri ile geçen yüzyıla kadar kullanılmıştır.

İskelelerin başlarında da ağaçların gölgelediği küçük meydanlar doğmuştur. Buralarda genellikle, güzel bir meydan çeşmesi ile bir camii yapılmış, etrafına su üstüne çıkan kahvehaneler kurulmuştur. Azapkapısında XVIII. Yüzyıl başlarına ait Valide Saliha Sultan Çeşmesi bunların en muhteşemidir.⁵⁶

III. Ahmed'in ve damadı sadrazam İbrahim Paşanın yaptırdığı saraylar ve kasırlarla birlikte bu yalılar, lalezarlar, kaşaneler, bağlar ve bahçeler Patrona İsyanında yıkılıp yerle bir edilmiş idi. Daha sonraki devirlerde yerlerine yenileri yapıldıysa da zamanla onlarda yok olup gitmiştir.⁵⁷

XVIII. yüzyıl özellikle Cibali Yangınları olarak bilinen yangınlar neticesinde, nüfus şehir dışına doğru bir göçe başlamışsa da bu yüzyıl içinde Haliç kıyısında hızlı bir nüfus artışı olmuştur. Öyle ki iki yaka arasındaki ulaşımı sağlayan kayıkların sayısı önemli ölçüde değişmiştir.⁵⁸

---

⁵⁴ Ayda Arel, XVIII. Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İ.T.Ü., s.92.

⁵⁵ İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, a.g.e., s. 1877.

⁵⁶ Semavi Eyice, a.g.e. s. 1-276.

⁵⁷ İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, a.g.e., s. 1877.

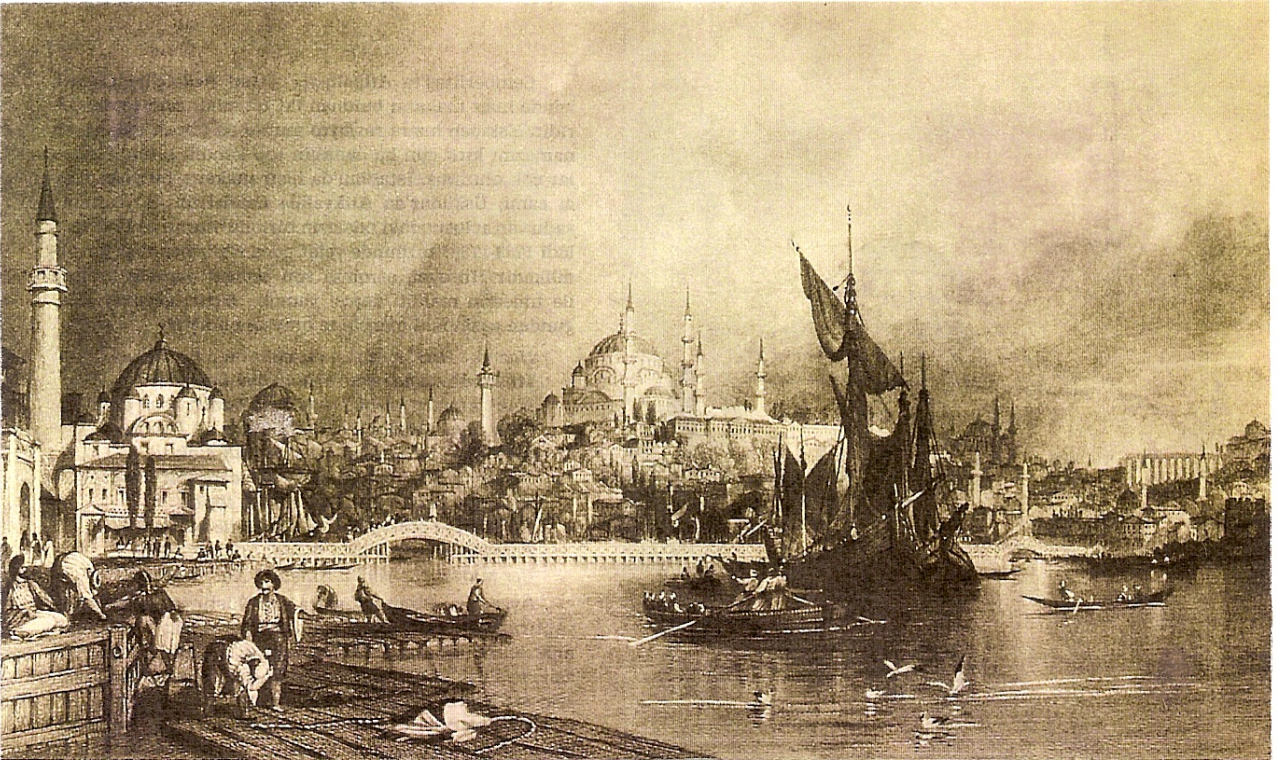
⁵⁸ Doğan Kuban, a.g.e., s. 40, 41.

Gravür 2: 19. yüzyılda Bir Ressamın Fırçasıyla Haliç bu şekilde resmolunmuştu.

Kaynak: Mahmut Halit Bayrı, Hayat Yayınları, İstanbul 1951, s. 93

XIX. yüzyılda Haliç tarihinde önemli olaylardan biri de iki yakayı birleştiren köprülerin yapımıdır. XVI. yüzyıl başlarında Leonardo da Vinci Haliç'te bir köprü projesi hazırlamış, Michelangelo'nun da aynı iş için İstanbul'a gelmesi tasarlanmıştır. İlk köprü ancak Azapkapı ile Unkapanı arasında Cısr-atik veya Hayretiye adıyla XIX. yüzyılda tasarlanmıştır. 1845'de Valide Sultan Bezm-i Alem tarafından Karaköy-Eminönü arasında Valide veya Cısr-i cedid denilen ikinci köprü yaptırılmıştır. 1863'de köprü yenilenmiştir.⁵⁹

Gravür 3: 19. Yüzyılda yapılmış bu gravür, İstanbul'un Unkapanı Köprüsünün eski halini tasvir etmektedir.

Kaynak: Mahmut Halit Bayrı, Hayat Yayınları, İstanbul 1951, s. 93.

⁵⁹ Semavi Eyice, a.g.e. s. 1-284.

2.2.4. TARİHTE HALİÇ'İN NÜFUSU

Tarihçiler İstanbul'un nüfusunu araştırırken Roma'nın aksine olarak Bizans nüfusuna dair istatistik bilgilere ulaşamamışlardır. Bununla beraber bazı önemli bilgiler şehrin nüfus durumunu kısaca açıklamaktadır. Bu araştırma dahilinde ilk olarak Frank Kolonileri sayılabilir. Venedik IX. asırda, Bizans'tan ayrılmış ve bir tacirler cumhuriyeti olarak meydana gelmiş, bundan başka İtalya'da Amalfi, Pisa, Cenova gibi cumhuriyetlerde vücut bulmuştur. Bu cumhuriyetlerin halkları da iyi idare edilen iktisadi bir yayılma neticesinde, Bizans topraklarına yerleşmişlerdir. Bu nüfustan ticari olarak İlk gelenler Amalfi tacirleri olmuştur. Bunlar da 1062'den beri, bir manastır kurmuş oldukları Bizans'a ticaret amacıyla gelmişlerdir. Ancak zamanla ekonomik açıdan dar boğaza düşünce çok güç anlar yaşamış ve sonra yokolmuşlardır. Amalfi tacirleri, dükkan ve mağazalarını Neorion-Eminönü limanının karşısına kurmuşlardır. Venediklilerin imtiyaz bölgeleri daha batıda bulunuyordu. 812 'den itibaren kendilerini tanıtmaya başlamış ve sonradan kendi bölgelerinde "İkinci Bizans"ı kurmayı başaran Venedikliler 992'den itibaren, Haliç kıyısında imtiyaz bölgesi elde etmişlerdir. Odun kapısı ile Balık pazarı arasına yerleşen Venedikliler burada kilise ve ambarlarını inşaa etmişlerdir. XI. asır sonlarında Bizans'a yerleşen Pisalılar ise Bahçe-Kapı ile gümrük ambarlarının bulunduğu yerde yaşamışlardır.⁶⁰

Venediklilerin doğusunda Cenovalıların yerleşim yerleri bulunmaktadır. Sicilya Normanları ile Konya selçuklularına karşı destek arayan Manuel Komnenos onları Pisalıların doğusuna yerleştirmiştir. O tarihe kadar evlerini Bizans'ın dışında muhtemelen Zeytin-Burnu'nda yapmak zorunda kalmış olan Cenovalılar önce Ankara Caddesi-Gülhane Parkı ile Sirkeci İstasyonu arasına yerleştiler. Ancak daha sonra Venedikle olan mücadeleler sonucunda pek çok defa Bizansı terk etmiş ve nihayet zamanla Bizans'ın karşısında gerçek bir Cenova Şehri halini alan Galata'ya yerleşmişlerdir.⁶¹

İspanya'dan gelen Yahudi seyyahı Tudela'lı Benjamin, IV. asırdan itibaren imparatorluğun, hıristiyanlığı kabul etmesiyle durumları kötüleşen yahudilerin vaziyetlerini anlatırken, sayılarının 2500 olduğunu, içlerinde ipek işçiliği ve ticaret ile meşgul olan çok zengin kimseler bulunduğunu, Onların Haliç'in bir tarafında oturduklarını ve şehir halkı ile ancak deniz yolundan temas ettiklerini yazmaktadır.⁶²

⁶⁰ İslam Ansiklopedesi, a.g.e., s. 1157-1158.

⁶¹ İslam Ansiklopedesi, a.g.e., s. 1159.

⁶² İslam Ansiklopedesi, a.g.e., s. 1160.

Fatih Vakfiyesinde, Haliç'te 17 yahudi mahallesinin adı vardır. Bunlar Bahçekapı'dan Balat'a kadar olan yerde yerleşmişlerdir. Yabancı seyyahların, Türklerin Cıfit Kapısı yada Yahudi kapısı diye dile getirdikleri,⁶³ Bahçekapı'da yoğun oldukları ve Yeni Camii yapılmaya başlanırken mahallelerinin zorla istimlak edildiği, XVII. yüzyıl, II. yarısında buradan çıkarılarak, Ayvansaray, Cibali, ya da Haliç'in karşı yakası Hasköy, Galata veya Mumhane'ye yerleştirildiği bilinmektedir.⁶⁴

XIV. asrın başlarında Bizans'taki yahudilerin çoğu, Tudelalı Benjamin zamanında olduğu gibi, kürkçü ve **debbag** (Mercan Çarşısında meşin ve deri parçası satan fukaralar)⁶⁵ idiler. Yahudiler 1453'te Haliç'in her iki sahilinde de yaşamışlardır.⁶⁶

---

⁶³ Eremya Çelebi Kömürçüyan, İstanbul Tarihi, XVII Asırda İstanbul, 1988, s.157.

⁶⁴ Doğan Kuban, a.g.e., s. 38, 39.

⁶⁵ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, a.g.e., s. 281.

2.3. CUMHURİYET DÖNEMİ ve BUGÜNKÜ DURUMU

Fetihden sonrası “İstanbul”u; bir anlamda tüm geçmişin mirasını, yani, o zamana dek gelen tüm tarihi devralmıştır. Dinlerin birbirine saygısı, kültür birlikteliğini de etkilemiştir. Yoğun bir mimari birikim ve anıtsal zenginlik, İstanbul’u değişik kültürlerin elverdiğince birarada barış içinde yaşadığı evrensel bir kent yapmıştır.

İstanbul, yangınlara, depremlere, isyanlara işgallere, bilinçsiz yıkımlara direnebilmiştir. Bununla birlikte, Osmanlı döneminde bile, kentin sokak dokusu sürekli değişim yaşamaktadır. Ahşap yapı alanları yavaş yavaş ortadan kalkmak zorunda kalmış, yakın yüzyıllarda kışlalar, fabrikalar, tecimsel depolar ortaya çıkmaya başlamıştır. Şu andaysa, büyük anıtsal yapılar dışında, yokolma sırası yediyüzyıllık Osmanlı geçmişine gelmiş bulunuyor. Bu açıdan bakılınca, mimar ve ressam Melling’in XVIII. Yüzyıl İstanbul’unu yansıtan gravürleri çarpıcı anlamlar sunmaktadır.⁶⁷

Cumhuriyet devrinde Haliç; eski romantik görünümünü, günden güne gelişen sosyo-ekonomik koşulların baskısı altında yitirmiştir. Özellikle çevreyi kirletici nitelikte sanayinin buradaki düzensiz yerleşimi Haliç’i Haliç yapan niteliklerini yok etmiştir, yok etmektedir.⁶⁸ Haliç, başta Alibey ve Kağıthane dereleri olmak üzere bir çok ufak derenin getirdiği alüvyon, fabrikaların kirli suları, tuğla kiremit ve taş ocaklarından, ve çevredeki yamaçlarda kurulmuş gecekondularından, yağmur suları ile sürüklenen maddelerle, 1935-1940 senelerinden beri devamlı olarak dolmaktadır. Özellikle yukarı Haliç bölgesinde yüzer vasıtaların hareket kabiliyetleri güçleşmiş ve bazı kesimlerde ise imkansız hale gelmiştir. Ayrıca sığlaşan yerlerden çıkan zararlı gazlar, Haliç’in iki tarafındaki semtlerde oturan halkın sağlığını tehdit eder duruma gelmiş ve bazı semtlerin halkı başka yerlere göç etmeye mecbur kalmışlardır. 1930’lu yıllarda Sütlüce ve Kağıthane iskelelerine şehir hattı vapurları, rahatlıkla sefer yaparken⁶⁹ bugünlerde bu sularda ulaşımı sadece küçük motorlu kayıklar sağlamaktadır.

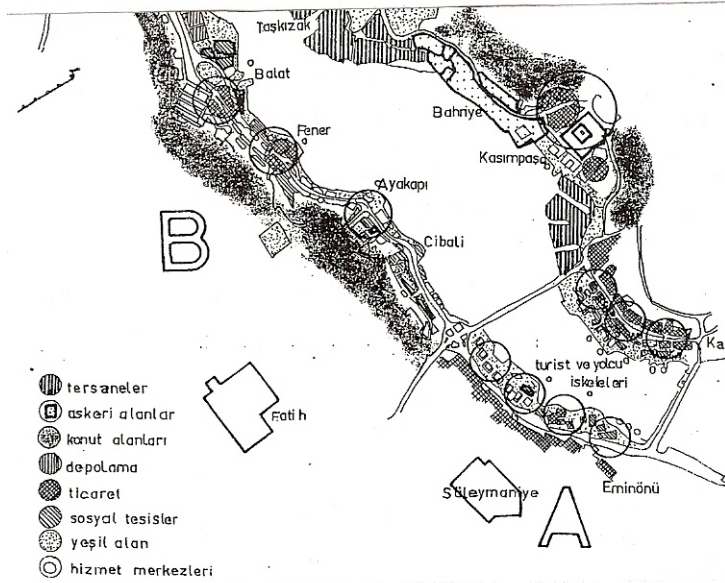
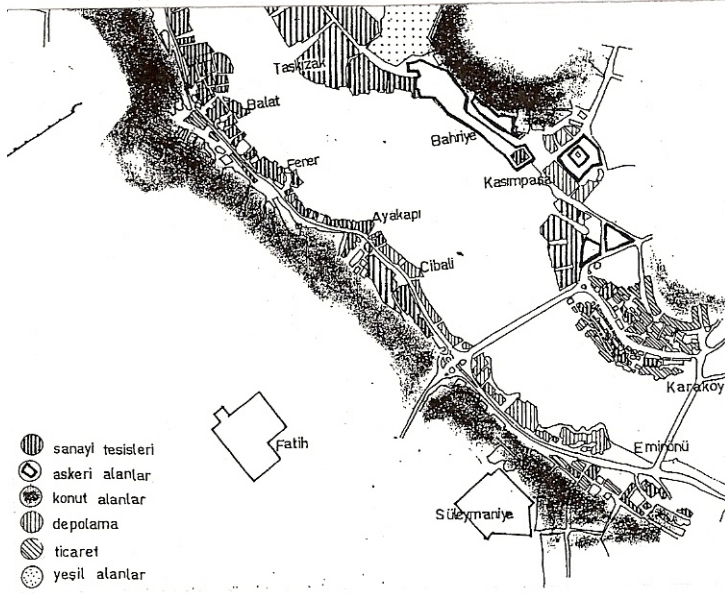
⁶⁶ İslam Ansiklopedesi, a.g.e., s. 1160.

⁶⁷ Uğur Kökten, Kent ve Kültürü, Kentler Üreten Tarih, Tarih Üreten Kentler, s. 41.

⁶⁸ Boğaziçi Üniversitesi, a.g.e., s.1.2.

⁶⁹ Boğaziçi Üniversitesi, a.g.e., s. A1.25.

1985 tarihine kadar, bünyelerinde tipik mimari özellikleri barındıran, Cibali- Fener- Balat- Ayvansaray örneğindeki gibi yerleşmelerin kıyı ve su ile bağlantıları, sahil şeridinde yer alan depo ve endüstri üniteleri ile tamamen kesilmişti.⁷⁰

Harita 3: 1985- 1989 yılları arasında, Haliç kıyısında gerçekleşen yıkımlardan önce, Bayındırlık Bakanlığı, Denizyolları, Limanlar ve Hava Yolları, İnşaat Genel Müdürlüğü tarafından çıkarılan, tesbit haritaları.

Kaynak: Boğaziçi Üniversitesi, Hali Master Planı ve Uygulama Kesin Raporu, 1977.

⁷⁰ Boğaziçi Üniversitesi, a.g.e., s. 9.8.

Bu durum, bir bakıma, taşranın İstanbul'dan birikmiş öcünü almasıyla eş anlamlıdır. Çift öç: Biri, Marmara Bölgesini, dolayısıyla İstanbul'u sanayiye açarak, göçü özendirmek; taşradan gelenlerin İstanbul'u bilinçli-bilinçsiz kuşatıp gecekondulaştırmasıdır. Öbürü de, sanki haince bir planı uygulama koymuşcasına, “imar hareketleri” adı altında; görkemli eski başkenti taşralaştırmaktır. Söz konusu imar hareketlerinin özellikle iki bileşeni oldu, belli başlı birincisi, 1956 tarihli ve Menderes imzalı, tarihi bilincinden yoksun hareket. İkincisi de, kalanı tamamlayan Dalan yıkımı ve yapılanmasıdır.⁷¹

Bu yıkımların öncesinde, Haliç konulu pekçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan biri, 1975 tarihli “Haliç Sempozyumu”, bir diğeri de Boğaziçi Üniversitesi organizasyonu ile hazırlanan “Master Plan ve Uygulama Raporu”dur. Bu çalışmalarda Haliç mekanı, kıyı kesimi tarihi ve mimari özelliklerine göre korunmuş olması gerekli bir protokol bölgesi olarak belirtilmiştir. Hatta, İstanbul'un merkez fonksiyonlarının bir kısmı, özellikle Yönetim Hizmetlerinin bazıları Haliç'te düşünülmüştür. Böylece Haliç mekanının kendi sınırları içindeki, “sıhhileştirme”, “yenileme” ve “yeniden kullanıma açma” başlıkları altında toplanan, değerlendirme çalışmalarının ötesinde İstanbul kentine hizmet eden ve şehircilik yönünden İstanbul'un dar boğazlarını rahatlatan yeni boyutlar getirilmiş olacaktır. Yukarıda sözü geçen yıkımlar, bu çalışmaların prensip ve önerilerini hedef almıştır: Endüstri ve depolamanın çoğunun Haliç mekanından çıkarılacağı varsayımına göre yapılan bu sözlü yada yazılı girişimlerde, boşaltılan alanlara yeni fonksiyonlar getirilmesinde bölgesel ve kentsel ölçekte ihtiyaç duyulan bazı faaliyet ve kullanışlara öncelik verilmiştir.

Haliç kıyısında bulunan ve bu bölgedeki kirlilik ve gelişmeye engel olan tersaneler, mezbelelikler, depolar ve kıyı şeridini işgal eden diğer yapılar, 1985-1989 yılları arasında, basını günlerce oyalayan yıkımlarda kaldırılarak, halkın kıyı şeridiyle olan ilişkisini yeniden kurmayı planlanmıştır. Ancak yerel yönetimlerin hızlı değişimleriyle bu girişim tamamlanamamış, kıyı şeridinin boşaltılmasıyla sınırlı kalmıştır.

Çağın gerektirdiği bu değişikliklerin bir kısmı, belki lüzümlü ise de çoğu da lüzumsuz tahriplere yol açmış ve arada suyun fabrika artıkları ile zehirlenmesi, renginin değişmesi ve dibinin dolmasını önleyici hiçbir tedbir alınmayışı, Haliç'in zararına olmuştur.⁷²

---

⁷¹ Uğur Kökden, a.g.e., s. 42.

⁷² Semavi Eyice, a.g.e. s. 1-284.

Haliç'te sevindirici çalışmalara temel atılması da yakın bir zamana rastlamaktadır. İleriki bölümlerde etraflıca değinilecek olan projeler özellikle Haliç kıyı şeridinde artık işlemez olan sanayii yapılarına kazandırılmaya çalışılan işlevlerle bu bölgenin “ rejenerasyon” (yenileme)unu sağlamaktır.

II.BÖLÜM

3. CİBALİ’NİN HALİÇ’TEKİ YERİ

3.1. KONUMU ve SINIRLARI

Unkapanı’ndan Eyüp’e doğru Haliç’in batı kıyısında kalan semt, karşı yakada Kasımpaşa’ya bakmaktadır.

Bu bölge; güneyde: Atatürk Bulvarı, Güney-batı ve batıda: Zeyrek sit sınırları, Kuzeyinde Fatih, Doğuda: Ayakapı sınırları ile çevrilidir.

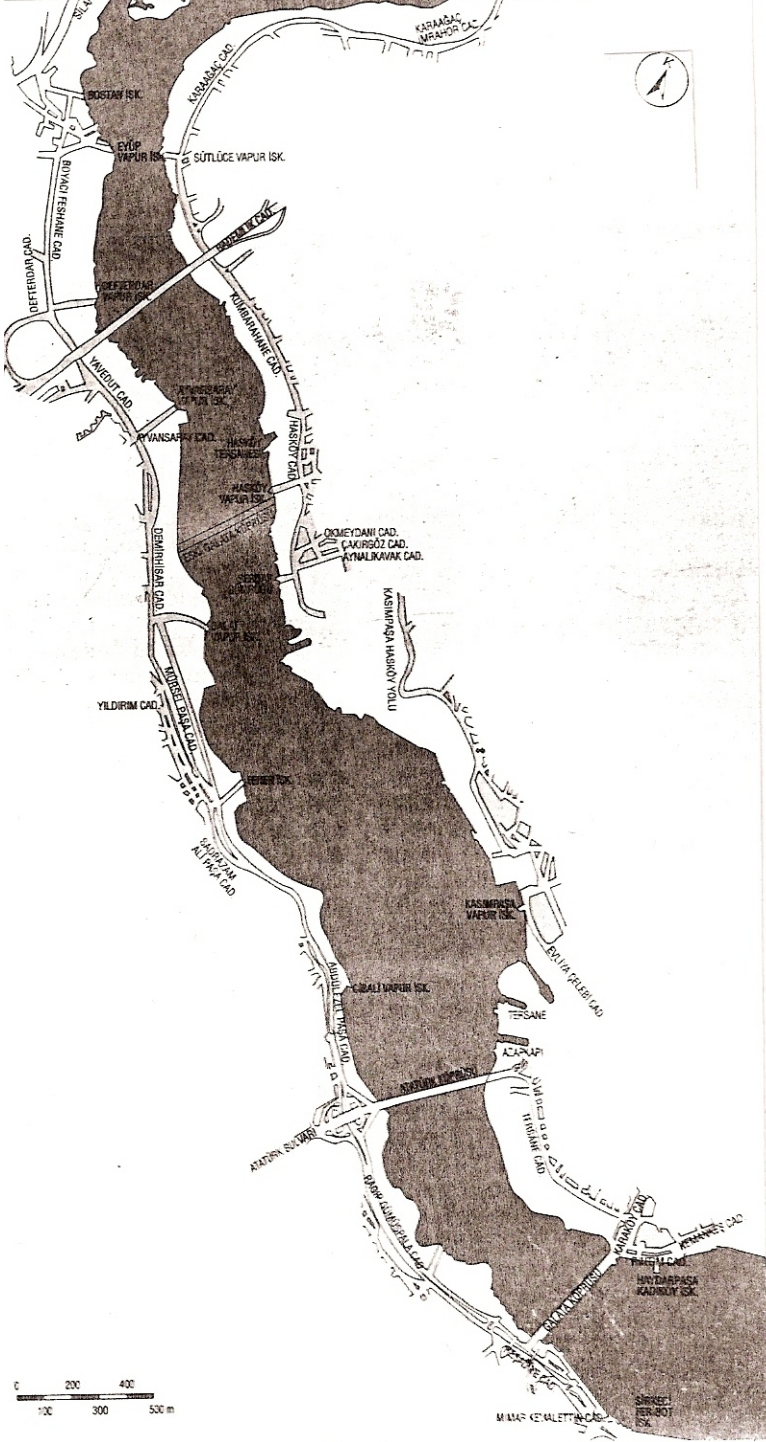
İstanbul Belediyeleri Bilgi İşlem Sanayii ve Ticaret A.Ş. Reprodüksiyon bölümünde hazırlanan 1998 tarihli son harita çalışmasına göre Fatih İlçesine bağlı semt, Haliç kıyısında ki kendi adı ile anılan iskeleden de (Cibali İskelesi) ulaşılan Abdüleziz Paşa Caddesi üzerinden, komşu olduğu Ayakapı tarihi bölgesi sınırlarıyla başlayıp, Atatürk Bulvarına bağlanırken, buradan da Atatürk Bulvarı boyunca Unkapanı Merkez Bankası ve Tekel Genel Müdürlüğü boyunca devam eder ve yine komşusu olduğu diğer bir tarihi bölgenin başlangıcı olan Zeyrek Sit sınırlarında neticelenir. Haliç’in bu bölgedeki sınırlarında ise, batıda Haydar- Cibali Caddeleri, doğuda da Küçük Mustafa Paşa Caddesi ile sınırlanır.

3.2. ULAŞIM

Cibali’ye Beyoğlu yakasından gelmek için, hem kara yolu hem de deniz yolu kullanılabilir. Kara yolundan, her iki Haliç köprüsünden de toplu taşıma araçlarıyla, Cibali’ye ulaşılabilir. Atatürk Köprüsü’nden geçilip, Atatürk Bulvarı üzerinden de, sahil şeridine ulaşarak da bu semte girilebilir. Diğer köprü ise, sahilden Eyüp’e kadar devam eden kara yoluna ulaşır. Her iki yol da toplu taşıma araçları için kullanılmaktadır. (Harita 4)

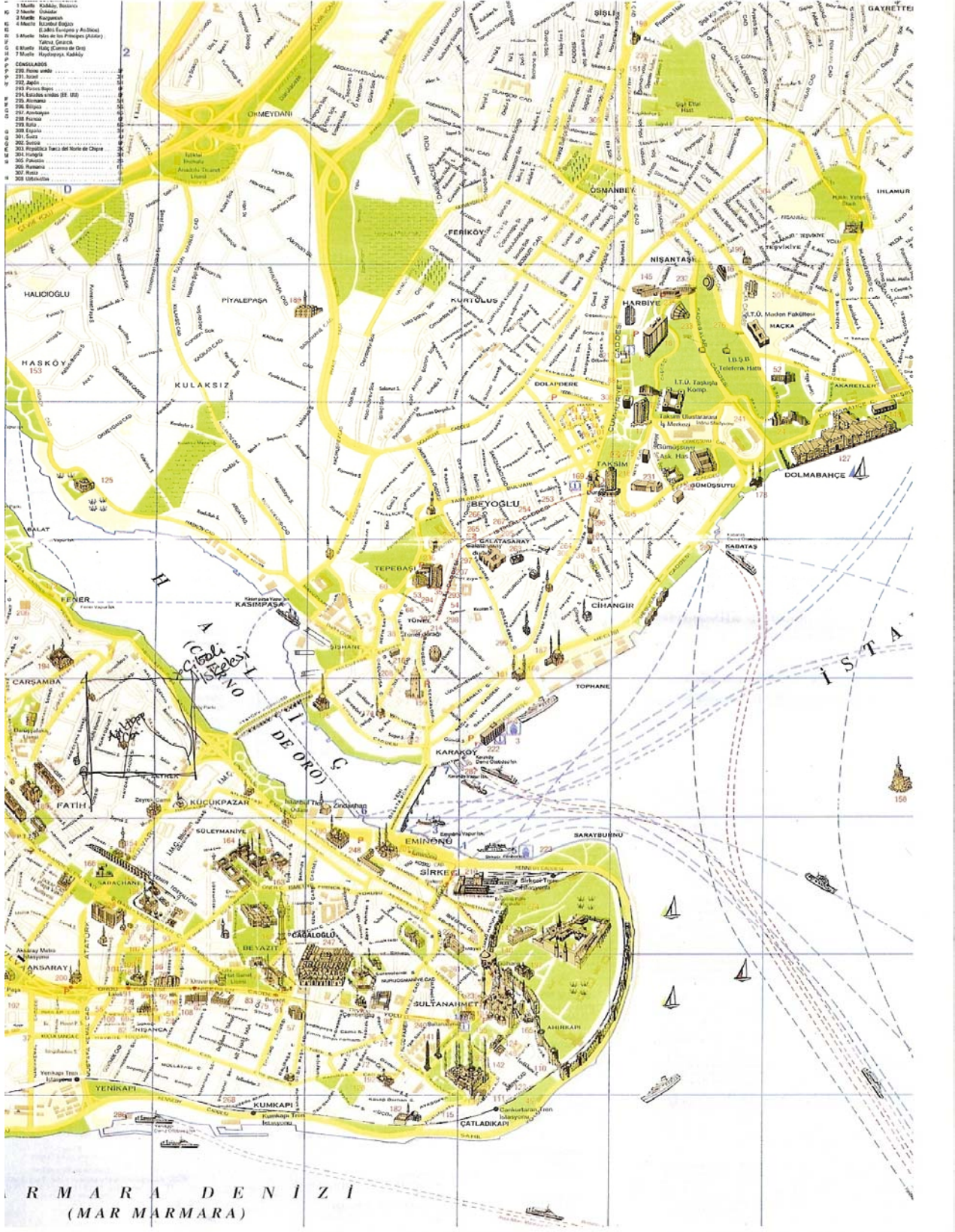
Deniz yolu ise, Kasımpaşa’dan kalkarak Fener’e, Zindanhan’a ve Eminönü’ne giden vapurlarlar için kullanılır. Bundan başka, Eyüp ile Hasköy arasında işleyen küçük motorlu kayıklarla da iki yaka arasında ulaşım sağlanabilir. (Harita 5)

İstanbul yakasında ise ulaşım yine otobüslerle, Fatih, Aksaray ve Topkapı'nın bağlandığı, Atatürk Bulvarı, Unkapanı boyunca Cibali'ye ulaşmayı mümkün kılar.

Harita 4: Haliç'te Karayolu Ulaşımı.

Kaynak: İstanbul Ansiklopedisi, Haliç Maddesi, c. 3, s.503.

Harita 5: Haliç'te Denizyolu Ulaşımı.

Kaynak: Kültür Bakanlığı, Turizm Bürosu ,İstanbul, 1999.

3.3.CADDE ve SOKAKLARI

Haliç'in kıyı şeridindeki Abdüzel Paşa Caddesi ile Atatürk Bulvarının üzerinden ayrılan Cemalettin Efendi Sokağın kesişimi, Cibali'nin aşağı bölgelerinin sınırlarını çizer. Bu sokak ve caddeden ayrılan diğer yollar da semtin yukarı bölgesine ulaşan cadde ve sokakları oluşturur. Bunlardan biri olan Salih Paşa Caddesi ve Abdüzel Paşa caddesinin paraleline düşen Üsküplü Caddeleri sivil ve dini mimarlık örneklerinin yoğunca toplandığı bölgeler olmakla beraber, Cibali Caddesini kıyı şeridine bağlayan yollardır. Cibali Tütün Fabrikasının hemen yanında konuşlanan Cibali Kapısı ise Küçük Mustafa Paşa ve Nalın Cemal Sokaklarına açılmaktadır. Semt ayrıca doğuda, Şair Nevi, Vakıf Mektebi ve Şerefiye sokaklarının tam kesiştikleri noktada yer alan Gül Camii'sine kadar devam etmektedir..

Yerleşim dokusu; yolların istikametinde, eğimli bir arazi özelliği gösteren Haliç kıyı şeridinden vadinin tepelerine doğru amorf bir düzende gider. Cibali'nin oluşumu hane sayısı arttıkça, yeni evler ve sokaklar ilave edilerek gerçekleştiğinden, planlı bir yerleşim söz konusu olmamıştır. Cibali sokakları dar ve kıvrımlı bir özellik gösterirken, aynı zamanda sokaklarla birleşen adalar, bu düzensizlik neticesinde etrafında bir dizi sıraevin konuşlandığı çıkmaz sokakları da oluşturmuştur.

(Fotoğraf 1-2) Bölge, doğudan batıya doğru, Küçük Mustafa Paşa Mahallesi, Haraççı Kara Mehmet Mahallesi, Haydar Mahallesi ve Zeyrek'le sınır teşkil eden Kasap Demirhun Mahallesinden oluşur. Eski Türk Mahallesinin sosyal düzenini ve komşuluk ilişkilerini yansıtan Camiiler ana merkezlerdir. Ayrıca, bu kilit noktalarında tarihin her döneminde, mutlaka mevcut olan kahveler de halk için önemli mekanlardır.

Cibali, İstanbul'un topoğrafik özellikleri nedeniyle, pek çok semtinde olduğu gibi, amorf özelliklerde bir sokak ve yerleşim dokusuna sahiptir. Yılanvari ana caddelerden koparak yukarıya doğru diğer yönlerde yine kavisli bir yol izleyerek uzayan ara sokaklar, ana caddeleri dik kesen diğer sokaklara bağlanmaktadır. Semtin kuzeyine çıkıldıkça artan manzara hakimiyeti etkisiyle, semtin kıyıya yakın sokaklarındaki evlere nazaran, mimari estetiği kuvvetli yapılara yer verilmiştir.

(Fotoğraf 3-4)

Fotoğraf 1: Kaseci Çıkmazı

Fotoğraf 2: Haydar Hamamı Sokak

Fotoğraf 3: Haydar Bostan Sokak'ta yer alan bir konak.

Fotoğraf 4: Cibali Caddesi'nde yer alan diğerk bir konak örneği.

4. CİBALİ'NİN TARİHÇESİ

4.1. BİZANS DÖNEMİ

Tarihte Constantin surları ile karşımıza çıkan Cibali Kapısı'nda ve burada ki burçlarda Bizans devrine ait bazı işlenmiş mermerler ile Theophilos (829-842) ve İoannes VI. Kantakuzenos (1341-1355) un adlarını ihtiva eden kitabeler görülmüştür. Bunlardan başka son Bizans devrinin (XIV. y.y) önemli kimselerinden Manuel Phakrasesin de adına burada raslanmıştır. XVIII. Yüzyıl sonlarına kadar genel olarak Rumlar ve çok az sayıda Yahudilerin oturdukları bu semtin ismine latin istilası sırasında da rastlanır.⁷³ Eskiden Haliç kıyısı bu bölgede surların eteğinde olduğundan, 1203-1204'te Bizans'ı kuşatan Latin donanmasının şehre girdiği nokta olmuştur.⁷⁴

Bizanslılar devrinde buraya “yalı” anlamına gelen “İalon” denmekteydi.⁷⁵ Pusculus bu kapıya “Porto Puteae”, Zorzi Dolfin ise “Porta Del Pazza” adını vermiştir. P. Gyllius eserinde buradan “Porta Jubalica” diye söz etmektedir.⁷⁶ Melchior Lorichs ise cep kökünden geldiğini sanarak Cibali Kapısını Sacktor (sack = cep veya çıkmaz) şeklinde çevirmiştir. Fatih Vakfiyelerinde Cebbe Ali Kapısı olarak geçmektedir.⁷⁷

Bizans devri kaynaklarından öğrenildiğine göre, Cibali dolaylarında XII. yüzyılda Protosebasros İoanne Komnenos tarafından yenilenen Khristos tou Euergetou manastırı bulunuyordu. Buranın, Bizans-Cenova mücadeleleri sırasında (1348-1349) Galata'dan atılan taş güllerle dövüldüğü bilinmektedir. Şimdi pek kesin izleri görülmeyen bu manastırın eski Hagia Theodosia kilisesi olan Gül Camisi dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir. Schneider'e göre Ayakapı'daki Sinan Paşa Mescidi harabesi, bu manastırın kalıntısıdır.⁷⁸

⁷³ İslam Ansiklopedesi, Cibali Mad., C. 4, s. 482.

⁷⁴ Semavi Eyice, a.g.e., s. 1-272.

⁷⁵ P.Ğ İnciciyan, a.g.e., s. 11.

⁷⁶ Eremya Çelebi Kömürcüyan, a.g.e., s.174.

⁷⁷ İslam Ansiklopedesi, a.g.e., C. 4, s. 482.

⁷⁸ İslam Ansiklopedesi, a.g.e., s. 483.

4.2. OSMANLILAR DÖNEMİ

Evliya Çelebi Seyehatnamesinde Cibali'den şu şekilde bahsediyor:

“... ”

Allahın emriyle o gece yeni yapılan binayı Mehmet Petro evvela zaptedip, kendine sancak verildi. Aya'da üçyüz Nakşibendi fukarası Ayakapısından sarıldı ve şehid olup kale kapısı içinde eski mahkememiz olan Sirkeci iskelesine gömüldü. Cebe Ali Hazretleri Cibali Kapısından kuşattığı için Cebe Ali'den yanlış olarak Cibali Kapısı dediler. Mısır'da Sultan Kalavun'un şeyhi idi. İstanbul fethinde bulunmak için Bursa'ya gelip Zeynüddin Hafî tarikinde seccade sahibi olup et çulundan bir cübbe giydiği için Cübbe-Ali derler. Sonra İstanbul Fethinde bulunduğu vakit Ekmekçi başı olup bütün islam askerine ekmek yetiştirdi...⁷⁹

Cibali'nin adının nereden geldiği konusunda Evliya Çelebinin yazdıkları dışında pekçok rivayet vardır. Başka ve güç inanılır bir halk rivayetine göre ise de Cübbe Ali fetihten önce İstanbul'a yerleşmiş, öldüğü anda da şehrin düşeceğine inanıldığından, hürmet görerek, kendisine imparator tarafından her yıl bir cübbe hediye edilmiştir. Hammer ise Cibali adının belki camcı olan Cüb Ali'den geldiğini iddia etmiş ise de tarihinde Cibali adının aslı Bursa subaşı Cübbe Ali'ye bağlanmıştır.

Fatih II. Mehmet şehrin binalarının tesbitini de bu kimseye havale etmiş ise de, bu vazife, yeğeni Tursun Bey tarafından yerine getirilmiştir. Bu düşünce doğru olduğu takdirde Evliya Çelebi'deki rivayetin tesiri ile mezar taşının geç bir devirde konulduğuna ihtimal verilebilir. Böylece ancak fetihten sonra, Türk devrinde adı bilinen bu kapının Bizans çağındaki adı da çok kesin bir şekilde anlaşılamamaktadır.⁸⁰

XV. yüzyıl, İstanbul'un Fethinden hemen sonra, şehrin nüfusunu belirlemek amacıyla diğer bölgelerden buraya gelenler arasında bulunanlardan Rumeli'den, Üsküpten gelenler, Cibali'deki Üsküp mahallesine yerleştirilmişlerdir.⁸¹

XVI. ve XVII. yüzyıllarda Haliç'in kıyısındaki bütün semtler gibi halk ve devlet için önemli insanların yaşadıkları bir bölge olmuştur. Osmanlı devlet adamlarının bazıları ve pek çok ünlü burada oturmuştur. Bunlar arasında Kaptan-ı deryalar da vardır. Fetihden sonra Cibali “Kaptanlar

⁷⁹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, a.g.e., C. 1, s. 98.

⁸⁰ İslam Ansiklopedesi, a.g.e., s. 482.

⁸¹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, a.g.e., s. 115.

beldesi” olmuştur. Ünlü Deniz Amirali ve coğrafya bilgini Piri Reis, Hint Kaptanı olarak tanınan Murat Reis de Cibali’de oturmuşlardır. Tarihte Kara Mustafa Paşa olarak tanınan Lala Mustafa Paşa da kendisine Vaniköy’de bir ev verilmesine rağmen Cibali’de oturmayı tercih etmiştir.⁸²

II. Mahmut döneminde hazırlanan bir Bostancıbaşı defterine göre sahildeki yapılardan bazıları bize Cibali’nin Osmanlı Devrine ait nüfusu hakkında da bilgi verebilecek niteliktedir:

Yeniçerilerin Tomruk Meydanı, Sarraf Lazar Yahudinin evi, Üsküdarlı Ayşe Hatun’un Keresteci dükkanları, Terzi Manol’un evi, Çuhacı Sebatay Yahudinin evi, Hekimoğlu Yude Yahudinin evi, İmam Ahmet Efendi’nin Yahudhane’si, Attar Yasef Yahudinin evi, Benlizade’nin Yahudhanesi*, Hayim Yahudinin evi, Hekim Karamanoğlu Yahudinin evi, Soğukçeşmeli Ebubekir Efendi ve Ömer Ağa’nın Yahudhanesi, Cibali İskelesi, Kayıkçıların Lonca yeri ve kahvehane, Mekizadenin Yahudhane ve üç adet kahvehanesi, Hacı Mehmed’in Yahudhanesi, Efrenci Hekimin evi, Çuhacı Yorgi oğlunun evi ve kayıkhanesi, Şabcı damadı Knorte Yahudinin evi, Şabcı Yako Yahudinin evi, Simkeş Nesim Yahudinin evi, Kuyumcu Dimitri oğlunun evi, İpekçi Dimitrinin evi, Saatçi Yorgaki’nin evi, Simkeş Yahudinin evi, Kuyumcu Hacı Foti’nin evi, Yeminici Kostandi’nin evi, Direkçi Dimitri’nin evi, Şalci Apostol’un evi, Hekimoğlu Yahudinin evi, Bezirgan Turunçoğlu Yahudinin evi, Attar İsak Yahudi’nin evi, Sapcı Bohuraçi’nin evi, Sarraf Manoel yahudinin evi, Tüfekhane ve Şerbetçi İsak Yahudinin evi.⁸³

Bu belge ve bilgilerden anlaşılacağı gibi bu bölge de çok sayıda Yahudi ve Rum oturmuştur. Buradaki Musevi evleri arasına da Türkler tarafından da gelir kaynağı olarak bir kaç tane Yahudhane yaptırılmıştır.⁸⁴

XVII. yüzyılda Eramya Çelebi, Cibali’den ondördüncü kapı olarak bahseder. Bunun iki tarafında evler yer almaktadır. İskele, civar halkının bütün ihtiyaçlarını temin edecek her türlü mahsulatla doludur. Burada Ay’a Nikola dlı bir Rum kilisesi vardır. Bu kiliseden dolayı, burada, Yahudilerle

---

⁸² İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, a.g.e., C. 3, s. 1376.

⁸³ İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, a.g.e., s. 1376,

Reşat Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi, Cibali Mad., C. 7, s. 3548, 3549.

*Yahudhane: İçinde oda oda Musevi ailelerinin barındığı büyük evlere verilen isim, bugünün apartmanı

⁸⁴ Reşat Ekrem Koçu, a.g.e., C. 7, s. 3549.

beraber pekçok Rum yaşamıştır. K m rciyan, Bakkal,  akkal, balıkçı, kasap ve mumcu pekçok insanın bu sahile dinlenmeye ve gezmeye geldiğini yazmıştır.⁸⁵

Rum ve Yahudi nufusuna rağmen, XVII. yüzyıldan itibaren Cibali'nin nüfusu Karadeniz kıyılarından, özellikle de Bartın, İnebolu, Cide ve çevresinden gelen halkla karışmıştır.

XVIII. yüzyıla kadar Rumların ve Yahudilerin yerleşim yeri olan Cibali bu tarihten sonra yavaş yavaş Müslüman Türklerin yaşamaya başladıkları bir bölge niteliği taşımaya başlar. Bununla beraber semtte Türk ibadethaneleri, tekkeleri, türbe ve diğer dini yapılar artmaya başlamıştır. (Harita 6)

4.3. CUMHURİYET DÖNEMİ ve BUGÜNKÜ DURUMU

Reşat Ekrem Koçu; Cibali'den İstanbul'un Haliç kıyısında, halkının büyük çoğunluğunu ayak takımı teşkil etmekle tanınmış ve kalabalık, kesif iskan bölgesi olan bir semt olarak bahsetmektedir. Zamanımızda Cibali'ye hüviyetini veren, Tekel İdaresinin burada kurulmuş olan Tütün-Sigara fabrikası ile bu büyük kuruluş ve büyük fabrikanın işçileri, ameleleri olmuştur.⁸⁶ Abd lezel Paşa Caddesinin bu semttten geçen kısmı bir  arşı boyundadır; Unkapanı tarafından gelindiğinde, sağ kolda, Tekel Tütün Fabrikasının bı ınhanesi, garajı, bir at yesi ile deposu ve onun yanında da bir odun deposu görülmektedir. (Fotoğraf 5)

---

⁸⁵ Eremya Çelebi K m rciyan, a.g.e., s.19.

⁸⁶ Reşat Ekrem Koçu, a.g.e.

Fotoğraf 5: 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Cıbalı

Kaynak: Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi,

Vapur iskelesine giden birkaç adımlık yol üzerinde altı tane kadar küçük ev, bir terzi dükkanı, bu iskele yolu kavşağından sonra cadde üzerinde beş göz dükkan, iki aşçı, bu aşçıların arasından geçilince deniz kenarında, büyük bir odun deposu, bir amele-işçi kahvesi, yine cadde üzerinde sahile kadar uzanan bir kum deposu görülür. Bütün bu detayları 1928 tarihli Pervitich haritasında da görmek mümkündür.

(Harita 7, 8, 9)

Bunun yanında, caddenin sol kenarında fabrikaya ait lojmanlar, bir kaç keresteci bir sıra dükkan, bir çeşme, karakol, karakol ile çeşme arasında ve kale duvarı kalıntısı üzerinde Cibali Kapısı, sonra yine çoğu keresteci dükkanları vardır .⁸⁷ Bugün bu dükkanlardan bazıları hala Cibali Kapısı içinde yer almaktadırlar. (Fotoğraf 6)

Fotoğraf 6: Cibali Kapısı içinde, hala mevcut olan bir kereste deposu

1946 yıllarında Cibali'yi gezen Reşat Ekrem Koçu bu semtin sokaklarını şöyle anlatmaktadır:

⁸⁷ Reşat Ekrem Koçu, a.g.e.

“ Cibali Fırın Sokağı: Haliç Fenerinin Haraççı Kara Mehmet Mahallesi sokaklarındandır; Salih Paşa Sokağı ve Mürşit Sokağı dört yol ağzı ile de kavşağı vardır. Bir araba geçecek genişlikte, paket taşı döşeli, kavisli, üzerinde ikişer katlı ahşap ve kagir evler bulunan bir yoldur; 1 kahvehane, 2 bakkal, 1 gazocağı tamircisi, 1 oto tamircisi, 2 lokanta, 1 kunduracı, 1 terzi, 1 halı dikiş makinası mağazası ile küçük bir çarşı boyudur; kapu numaraları 1-31 ve 2-32’dir. (Mart 1963)⁸⁸

Cibali Mescid Sokağı: Haliç Fenerinde Haraççı Kara Mehmet Mahallesi sokaklarından; isimsiz bir yol ile Cibali Fırın Sokağı arasında uzanmaktadır; başka bir isimsiz yol ile kavşağı da vardır. (1934, Belediye Şehir Rehberi, Pafte 8’e göre) Bir araba geçebilecek genişlikde, kaba taş döşeli bir sokaktır; 2-3 katlı evlerinin çoğu ahşaptır. (Mart 1963)⁸⁹

Cibali Set Sokağı: Haliç Fenerinin Abdi Subaşı Mahallesindedir; İncebel Sokağı ile Tabakyunus Sokağı arasında uzanmaktadır; İncebel Sokağı tarafından gelindiğinde iki kişinin yanyana ancak geçebileceği kadar dar, dik yokuş ve toprak yol olarak başlar; bir yanı dik duvar, öbür yanı dik uçurum, toprak bir meydanlığa kavuşur, oradan Tabak Yunus Sokağına kavuşur. (Mart 1963)⁹⁰

Ekrem Hakkı Ayverdi, Haliç sahilinde ve bu dükkanların sırasında 26 dükkanlık debbağ çarşısından bahseder. Bugün bu dükkanlar yoktur.⁹¹

Hisarardı Sokağına gelince, Unkapanı’ndan yüründüğüne göre, sol tarafın büyük kısmını Tekel İdaresinin Kutu Fabrikası ile Tütün- Sigara Fabrikası kaplar, büyük binalardan kurulmuş büyük müesseselerdir; işbaşı ve paydos zamanlarında işçileri hemen bütün Cibali sokaklarını doldurur; bu müessese geçildikten sonra, bir eczahane ve bir sıra evler görülür. Unkapanı tarafından gelindiğinde ise, Hisarardı Sokağının sağ tarafında fabrika lojmanları, bir kahvehane, bir sıra dükkan, sur kalıntıları ve Cibali Kapısı görülür. Merhum Ahmet Baha Gökoğlu, ancak bir kısmını anlatabildiği “İstanbul Etnoğrafyası, İstanbul Halkını Kimler Teşkil Ediyor ?” isimli eserinin önsözünde: Karadeniz Ereğli’liler Yemiş İskelesi civarını, Bartınlılar Küçükpazarı, Safronbolulular Tahtakaleyi, İnebolulular Azapkapısını, Samsun, Trabzon ve Rizeliler Cibali ve Ayakapıyı,

---

⁸⁸ Hakkı Göktürk, Reşat Ekrem Koçu, , a.g.e., s. 3550.

⁸⁹ Reşat Ekrem Koçu, a.g.e., s. 3552.

⁹⁰ Reşat Ekrem Koçu, a.g.e., s. 3552.

⁹¹ Ekrem Hakkı Ayverdi, C.IV., s. 551.

Alanyalılar Zindan Kapısını toplu ve dağınık bir halde işgal etmişlerdir.” Diyor ki: hakikatde de Cibali Kayık İskelesinde çalışan sandalcıların hemen hepsi Rizeli’dirler.⁹²

Haliç kıyılarına sanayiinin yerleşmeye başlamasıyla birlikte, diğer bütün semtlerde ki gibi Cibali de, bu durumdan şiddetle etkilenen semtlerden biri olmuştur.

XIX. Yüzyıl sonu Cibali Kapısının hemen bitişiğinde, Fransız ortak işletmeciliği ile II. Abdülhamid aracılığıyla, 1883 yılında kurulan Tekel Tütün- Sigara Fabrikası,⁹³ hem Haliç’i, hem de Cibali’nin sosyal-ekonomik ve demografik yapısını doğrudan etkilemiştir. Bir zamanlar Paşaların, Deniz Amirallerinin ve seçkin kişilerin içlerinde yaşadıkları köşk, konak ve yalıların yükseldiği Cibali’nin çehresi bu fabrikayla değişmeye başlamıştır. Ve bu semtte yaşayan elit halk yavaş yavaş yerini, Türkiye’nin dört bir tarafından, fabrikaya çalışmaya gelen ve sayıları 3000’ i bulan işçi güruhuna bırakmıştır. Bir zamanların arnavut kaldırımı yollarında yürüyen Paşaların ve İstanbul’lu zenginlerin gezindikleri Cibali sokakları, özellikle paydos zamanlarında, bir kaldırımdan diğerine geçmenin neredeyse imkansızlaştığı yollar olmuştur. Bu istila ile Cibali’nin yerli halkı yavaş yavaş, evlerini terkedip, daha sakin semtlere taşınırken, onların geride bıraktıkları konutlar Reşat Ekrem Koçu’nu yazdığı gibi oda oda kiraya verilen bekar evleri olmuştur.⁹⁴

Cibali’de, şimdilerde ise, çoğunluğu doğudan gelme, genelinin çok düşük gelir seviyesi olan bir halk yaşamaktadır. Yapılan araştırmada burada yaşayanların işçi ve seyyar satıcı olduklarını görülmektedir. Doğudan ve Karadeniz’den gelen halkın bu semti tercih nedenleri, kiraların çok düşük olmasıdır. Bunun yanında, Eminönü ticaretin merkezine yakın bir konumda oluşu da Cibali’ye olan talebi arttırmaktadır. Kiraların, 10 milyondan başlayarak, 80-100 milyona kadar çıktığı bu semtteki ahşap, tarihi evler en düşük kira bedeliyle kiralanmaktadır. Genellikle oda-oda kiralanın ve % 80’i kiralık olan bu evler, kullanıcılarıyla doğru orantılı olarak oldukça bakımsızdır.

Ancak bütün bu olumsuzluklara rağmen burada yaşayan ya da bu semtte ev sahibi olan insanlar geleceğe dair umutlarını tamamen kaybetmemişlerdir. Bunun nedeni ise, Cibali Tütün Fabrikası’nın yakın bir zamanda üniversite olarak hizmet verecek olmasıdır. Bu semtte ev sahibi olanlar , esrarkeş ve serserileri yüzünden, başka semtte yaşamayı tercih ettiklerini söylemektedirler.

⁹² Reşat Ekrem Koçu, a.g.e., s. 3547, 3548.

⁹³ Reşat Ekrem Koçu, a.g.e., s.3554.

⁹⁴ Reşat Ekrem Koçu, a.g.e., s.3547.

4.4. OSMANLI DÖNEMİNDEKİ MEŞHUR CİBALİ YANGINLARI

Yangınların İstanbul binalarını sürekli yiyen bir sorun şekline bürünmesinin çeşitli nedenlerinin en başta geleni, ahşap inşaatın esas tutulmasıdır. Camii, medrese, hamam gibi binalar hariç, evler, konaklar, saraylar, bazı mescidler hatta bir kısım hanlar bile ahşap yapılmıştır. Yangınlardan bahsederken, inşaat malzemesi kadar, şehrin ve sokakların durumunu, yangınların çıkış ve yayılış nedenlerini, yangın söndürme teşkilatının çalışma şekli ve yangın söndürme cihazlarında gözden kaçırılmaması gerekir.⁹⁵

Cibali de, ticaret merkezi ve tekneleri kalafatlamakta kullanılan yanıcı maddelerin depolandığı bir yer olduğundan, kentin merkezini etkileyen ve Yenikapı yönüne doğru uzanan büyük yangınlar genellikle burada başlamıştır.⁹⁶

Cibali’de ki yangınların bu derece etkili olup, tarihe geçmelerinin nedeni ise, kuzeyden gelen poyraz rüzgarının bölgeye doğrudan geliyor olmasıdır. Surları aşan alevler, bu rüzgar yardımıyla tüm şehrin ahşap evlerini tehdit etmiştir.

1633 yangını üç gün üç gece sürmüştür. Cibali’de pek çok camii, mescid, hamam ve ev yanmıştır. Bu yangın, bir cuma günü öğleye yakın Cibali Kapısı dışında ki bir kalafatcının gemi kalafat ederken yaktığı fundanın rüzgar şiddeti ile yakınındaki ahşap kayıkhaneleri tutuşturması ile başlamış ve İstanbul’un büyük bir kısmını kül eden müthiş ateş afetlerinden biri olmuştur; müverrih* Naima Efendi’nin anlattığına göre: “...Şiddetli poyraz rüzgarı çıktığından ateş kale duvarlarından içeri girip bazı evlere yapışıp rüzgardan söndürülemeden, sadırazam ve yeniçeri ağası ve yeniçeriler yangına gelinceye kadar Ayakapı ve Cibali Kapısı, Küçükmustafa Paşa çarşısı yandı.”⁹⁷

Bu müthiş yangın, Cibali civarındaki Mustafa Paşa Çarşısının yanmasından sonra üç kola ayrılarak daha geniş sahalara yayılmıştır. Bir kol; Sultan Selim Camii yakınına kadar uzanmış, ikinci kol Cibali ile Unkapanı arasındaki Üsküplü mahallesini yaktıktan sonra Zeyrek ve Atpazarına kadar

⁹⁵ Mustafa Cezar, Türk sanatı Tarihi Araştırma ve incelemeleri, I, Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler, s.326.

⁹⁶ Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür bakanlığı ve Tarih vakfı Ortak Yayını, Cibali, C. 2, s. 428.

⁹⁷ Reşat Ekrem Koçu, a.g.e., s. 3555.

ilerlemiş, üçüncü bir kol ise daha uzun bir yol kat ederek Aşık Paşa'dan Fatih Camii bölgesine ilerlemiş ve büyük ve küçük Karaman Pazarları üzerinden yoluna devamla Saraçhane ve Sarıgürz'e gelmiştir.⁹⁸

Padişah IV. Sultan Murad, bütün Bostancı ocakları, yeniçeriler, vezirlerin yangına gelmelerine ve gayretlere rağmen, ateşin dehşeti karşısında aciz kalmıştır; ateşin durması için niyaz ve duadan başka yapılacak iş kalmamıştır. Yeniçeriler, Balat semtini Sultanselim ardına kadar korurken diğer taraftan kendi kışlaları olan Yeni Odalar tutuşmuştur. Oraya koştuklarında gördüler ki ateşe yanaşılmak şöyle dursun, ancak uzaktan seyredebilmişlerdir. Önce ağa bölükleri sonra yayabaşılar, akşam vaktide Ortacamii ve kışlanın geri kalan kısmı yanmış, koca kışla yok olmuştur. Ve yangın o gece ve cumartesi günü rüzgar duruncaya kadar devam etmiştir. Rüzgarın durması ile ateş de hızını yitirir. Bu yangın, yeniçeriler ve sipahilerle, onlara takılan İstanbul'un hayta ve hezele insanlarının devlet sözünü ayağa düşürdükleri ihtilalden sonra olmuştur ki, tarihimizde dalga dalga aylarca süren o ihtilale büyük fitne denilir. IV. Sulta Murad bu yangından istifade etmiş, yangının bir kalafat yerinden çıktığı bilindiği halde tütün tiryakilerinin yangına sebebiyet verdikleri bahanesi ile önce tütünü, sonra içkiyi şiddetle yasak etmiş, çoğu ayak takımının toplantı yerleri olan kahvehane ve meyhaneleri kapatmıştır ve bu padişahın kanlı istibdad devri bu büyük Cibali yangını ile başlamıştır.⁹⁹ Mustafa Cezar ise bu durumu daha farklı yorumlamış ve şöyle demiştir: Yangının yarattığı perişanlık üzerine felakete uğrayan insanlardan bir çok kimsler kahvehanelerde toplanmakta idi. Buralarda biriken kalabalıktan bir fitne doğar diye düşünen Padişah kahvehanelerin kapatılmasını emretmiştir.¹⁰⁰

1693 yılının Haziranında Cibali'de bir başka yangın daha çıkmıştır. Bir pazar günü öğleye doğru Cibali Kapısı yakınında Karanlık Mescid mahallesinde tüccar Ahmed'in evinden çıkan ateş bir kaç kola ayrılarak bir kolu Salih Paşa Camiine, bir kolu Zeyrek'de Kilise Camiine, bir kolu da Atpazarında Muytablar çarşısına kadar uzanmıştır. İki bine yakın ev ve dükkan yanmıştır. Müverrih Silahdar Mehmed Ağa bu yangında üç mahallenin ve mahallelerde de 11 mescid, büyüklü küçüklü 838 ev, 98 dükkan, 3 medrese ve 1 hamam yandığını kaydetmektedir.¹⁰¹ Aynı tarihli iki hükümden 4 adet yahudi kilisesi ile Balat'ta bir ermeni kilisesinin bu yangında yandığı anlaşılmaktadır.¹⁰²

---

*Müverrih: Tarihçi, Tarih anlatan kişi.

⁹⁸ Mustafa Cezar, a.g.e., s. 335.

⁹⁹ Reşat Ekrem Koçu, a.g.e., s. 3555.

¹⁰⁰ Mustafa Cezar, a.g.e., s. 335.

¹⁰¹ Reşat Ekrem Koçu, a.g.e., s. 3555, 3556.

¹⁰² Mustafa Cezar, a.g.e., s. 344.

Diğer bir yangın ise,1718 Temmuz'unun bir pazar gecesi, gece yarısından sonra Cibali Kapısı dışında Tüfekhane denilen yerde bir Yahudhane'den çıkan ateşle başlamıştır. Bu yangını vak'anüvis Raşid efendi şöyle anlatmaktadır:

“... Bu büyük yangın, eski görülmüş ve işitilmiş yangınların birine benzemeyip Zeyrek'de Sultan Sarayı yanarken, Atpazarı ve Vefa semti yanarken, Eski Odalar ve Saraçhane başında, Altınıçok Mehmed Ağanın evi yanarken, Küçük Langa ve Laleli Çeşmenin etrafı yanarken ateşin birkaç mahalle ötede Et Meydanına sıçraması halka öyle telaş ve şaşkınlık verdi ki bir çok kimseler evinden bin güçlkle kurtarıp, selamet yerdir diye götürdükleri yerde eşyaları yandı. Velhasıl yangın yirmi yedi saat sürdü. Zabitan gücü yettiği kadar yangını söndürmeye beş on saat gayret ettiler, bir yerde olan ateşin etrafını kestirmeye çalışırken, ateşin mahalleler üzerinden atlayıp uzak uzak semtte yeni yangınlar çıktığını görünce aciz kalıp el çektiler ve afeti hayret ve dehşetle seyrettiler. Yangın nikayet Allahın izniyle söndü. “

1724, 9 Mayıs, bir salı gecesi Cibali'de sur dışında çıkan yangını Vak'anüvist Raşid Efendi, şöyle anlatıyor:

“... Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa, vezirler ve diğer devlet erkanı çok gayret sarfettiler; fakat yangının çıktığı yerler ekseriyet ile hıristiyan mahallesi idi, evler iç içe girmiş gibi birbirine yapışık, bir kısmı köhne yahudhaneler, kibrit misali bir kıvılcımla parlıyordu; bir kaç sefer yangın önlendi, fakat uzak biryerden yeniden patladı, Yenikapı iskelesine kadar sabaha dek devam etti, o bölgede sur dışında binadan eser kalmadı...”¹⁰³

1 Ocak 1756 gecesi samatya'da bir meyhaneden çıkan ateş bu semtte bir hayli evin yanmasına neden olmuştur. Aynı yılın 6 temmuza denk gelen gecesi Cibali'de yahudi evlerinden birinden çıkan ateş kısa zamanda büyük bir yangın halini almıştır. Alevler surdan içeri atladıktan sonra birkaç kola ayrılmıştır. Kollardan biri Unkapanı'na ve buradan Süleymaniye'de Kaptan Paşa Hamamına kadar olan alana, bir kol Vefa Meydanından Şehzade Camii tarafına ve buradan Langa'ya, başka bir kol Saraçhane, Aksaray ve Etmeydanı'na aksaray'dan iki ayrı koldan ayrılan kollardan biri Avret Pazarına, diğeri de Yenikapı'ya kadar uzanır. Böylece Haliç kıyısından başlayan alev yolu İstanbul'un ortasından geçerek Marmara kıyısında soluk almış olur. Mustafa Cezar yangının bilançosu hakkında Çamaşırcı Camiinin kaybından başka bilgi veremezken,¹⁰⁴

---

¹⁰³ Reşat Ekrem Koçu, a.g.e., s. 3555, 3556.

¹⁰⁴ Mustafa Cezar, a.g.e., s.361.

Müverrih Hammer bu yangın sonucunda 580 değirmen ve fırın, 70 hamam, 1 han, 200 camii ve mescid ve 100 kadar da dükkan olmak üzere 800 bina yandığını yazmıştır.¹⁰⁵

1766 Ağustos'unda çıkan yangın ise Haliç kıyısında ateş alan bir gemi Cibali'nin yeni bir yangına maruz kalmasına sebep oldu. Bu yangında asıl zarara uğrayan yer, Cibali'deki Yahudi mahallesi idi. Yangın sırasında saraya ait Aynalıkavak Köşkü de yanmıştır.¹⁰⁶

1782 senesi 22 Ağustos'unda Cibali'de korkunç bir yangın daha olmuştur. Cibali Kapısı içinde Mavunacı Ali diye bir şahsın evinden çıkan feci yangın, güneyde Silivri-kapıya, Haliç tarafında ise Cerrah-Paşa'ya kadar yayılmıştır.¹⁰⁷

İnciciyan 1782 senesinde beş yangına değinir. Bunların üçüncüsü Samatya'da çıkmış, 11 saat devam etmiş ve bir çok evle beraber iki rum kilisesi de yanmıştır. Aynı sene içinde Fener ve Balat arasından çıkan dördüncü yangın, 24-25 saat sürmüştür. Beşinci yangın, yukarı da bahsi geçen bir perşembe gecesi başlayarak cumartesi sabahı saat 2'ye kadar süren yangındır. Şiddetli poyraz yüzünden 60 saat süren yangın, Cubb'ali tarafından Küçükmustafa Paşa mahallesinde Gül Camii civarında çıkmış ve yedi kuleye kadar yayılmıştır. Şehrin yalnız üçte biri bu yangından korunabilmiştir. Yangında, Samatya'daki 6 rum kiliseside harab olmuştur.¹⁰⁸

1 Temmuz 1833 tarihinde bir cuma öğleden sonrasında Cibali Kapısı civarında Tüfekhane'den çıkan bir başka büyük yangın ise şiddetli poyraz rüzgarı ile İstanbul'u mahveden ateş afetlerinden biri olmuştur. Vak'anüvist Lütfi Efendi olayı şöyle anlatır:

“... İstanbul'un yarısına yakın mahalleleri yandı, pek çok halk mekansız kaldı ve camii avlularında ağlaştılar. Bunlara uygun yerlere yerleştirmek isteyenlere çadır almak üzere İstanbul kadısına yazıyla buyuruldu, halka da ilan edildi. Yangında evlerini kaybedenlere evlerini yeniden yaptırmak için ihtiyaçları olan şeylerle, amale yevmiyeleri için yeniden narh defteri* yapılıp basılarak halka dağıtılmıştır. Halka ayrıca para yardımıda yapılmıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Reşat Ekrem Koçu, a.g.e., s. 3556-3557.

¹⁰⁶ Mustafa Cezar, a.g.e., s.362.

¹⁰⁷ Reşat Ekrem Koçu, a.g.e., s. 3556-3557.

¹⁰⁸ P.Ğ İnciciyan, a.g.e., s. 69.

¹⁰⁹ Reşat Ekrem Koçu, a.g.e., s. 3559.

Ancak İstanbul Şehreminileri Cibali ve diğer yangınlar karşısında, yangınların boyutlarından bahsederek, Emanet'in bu durum karşısında elinin kolunun bağlı kaldığını yazmaktadır.¹¹⁰

---

¹¹⁰ Osman Nuri Ergin, İstanbul Şehreminileri, İst. B. Ş. Bel. Kült. İş. Yayınları, 1996, s. 467.

* Narh Defteri (nark): Ekmek ve et gibi zarurri eşyaya hükümetçe konulan fiyatların olduğu defter.

III.BÖLÜM

5. KENTSEL DOKU ve BU DOKU İÇİNDE KORUNMASI GEREKLİ TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARININ YERİ

5.1. CİBALİ'DE ANITSAL TARİHİ ESERLER

5.1.1. BİZANS DÖNEMİ YAPILARI

GÜL CAMİİ (Hagia Theodosia)

İstanbul'un fethinden sonra camiye çevrilmiş Bizans devri kiliselerinden biri de, Gül Camiidir. Şehrin kuzey tarafında, Haliç kıyısında, Unkapanı ile Ayakapı arasında bulunmaktadır. Şehrin önemli tarihi eserlerinden biri olan Gül Camii'nin tarihçesi karanlıklar içindedir. Önce Hagia Euphemia Kilisesi iken sonra Hagia Theodosia Kilisesi adını aldığı ileri sürülür. Diğer aynı adlı kiliselerden Petrion'daki Euphemia Kilisesi olarak ayırt edilen binaya, İkonoklasma cereyanı başladığında, 729'da öldürülen ve azize ilan edilen Theodosia gömülmüştür. Theodosia'nın mezarının hastalara şifa veren bir ziyaret yeri olarak çok büyük bir şöhrete erişmesi sonunda, kilise bu azizenin adı ile anılmağa başlamıştır. XIV. yüzyılda İstanbul'a gelen Hıristiyan hacılar, bu ziyaret yerinden bahsetmişlerdir. Theodosia'nın yortusu 29 Mayıs günü kutlandığında, 1453 yılı 28-29 Mayıs gecesi şehir halkının büyük bir kısmı burada toplanmıştır. Nasıl doğduğu bilinmeyen bir söylentiye göre, Türk kuvvetleri şehre girdiklerinde kiliseyi bu yortu sebebi ile güller ile donatılmış olarak bulduklarından, buraya sonradan Gül Camii denilmiştir. Fakat bu efsanede doğruluk payı olabileceğine pek ihtimal verilmez. Türk kaynaklı başka bir efsaneye göre ise de, bu eski kilisede tarihi hüviyeti bilinmeyen Gül Baba adında bir yatacın mezarı olduğundan, burası Gül Camii olarak adlandırılmıştır. Euphemia- Theodosia Kilisesi fetihten sonra bir süre Tersane ambarı olarak kullanılmış ve daha sonra II. Selim (1566-1574) in emri ile camiye çevrilmiştir. Fakat 1553'e doğru Melchior Lorichs tarafından yapılan İstanbul panoramasında, aynı yerde minareli bir cami işaret edilmiş olduğuna göre, Gül Camii'nin daha önce, belkide I.Selim zamanında camiiye çevrilmiş olduğu da ihtimal dahilinde olabilir. Gül Camii, Türk sanatında klasik üslubun hakim olduğu bir devirde büyük ölçüde tamir edilerek, dış duvarları ve kubbesi yeniden yapılmıştır. XIX. Yüzyılda II.Mahmud tarafından da içerisinde hünkar mahfeli yaptırıldığı bilinmektedir.¹¹¹

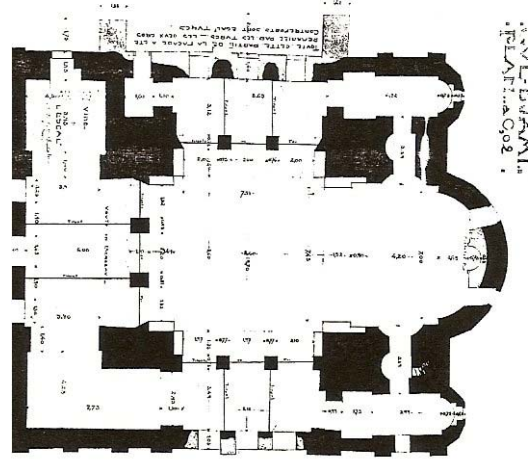
¹¹¹ Semavi Eyice, İslam Ansiklopedisi, Gül Camii, C. 4, s. 136.

Gül Camii, planı bakımından Yunan haçı biçimindeki yapılardandır. Bu bakımdan VII-IX. yüzyıllarda yapılmış olabilir. Doğu cephesinin yan apsislerindeki tuğla süslemeler, bu kısımların XIII. Yüzyıl sonları veya XIV. yüzyıl başlarında yenilendiğini belli eder. Yan cepheler, kademeli mahya hattı, bu cephelerdeki pencereleri, içerideki büyük kemerler ve ortadaki basık kubbe ise gayet açık olarak XVI. yüzyıl Türk yapı sanatı karakterindedir. Aslında ortada yüksek kasnaklı bir kubbe bulunması gerekmektedir. Lorichs'in resminde bina çatı örtülü olarak görüldüğüne göre, kubbesi yıkıldığı için XVI. yüzyıl ortalarına kadar böyle kullanıldığına ihtimal verilmektedir. Gül Camii benzeri yapılar ile kıyaslanmayacak derecede yüksek olarak inşaa edilmiştir. Zeminden aşağıda, altında ayrıca aynı planda bir de mahzeni olduğu bilinir. Nartheks kısmı kaybolmuş, yerine şimdiki son cemaat yeri yapılmıştır. Yüksekliği sebebi ile, haç biçimli mekanın kuzey, güney ve batı kolları içine, bir taraftan ikişer desteğe dayanan galeriler yapılmıştır. Haçın kolları arasında kalan dört küçük mekan ise, kubbeler ile örtülü kapalı hücreler halindedir. Bunlardan kuzey-batıdaki yanında, galerilere çıkışı sağlayan merdiven vardır.

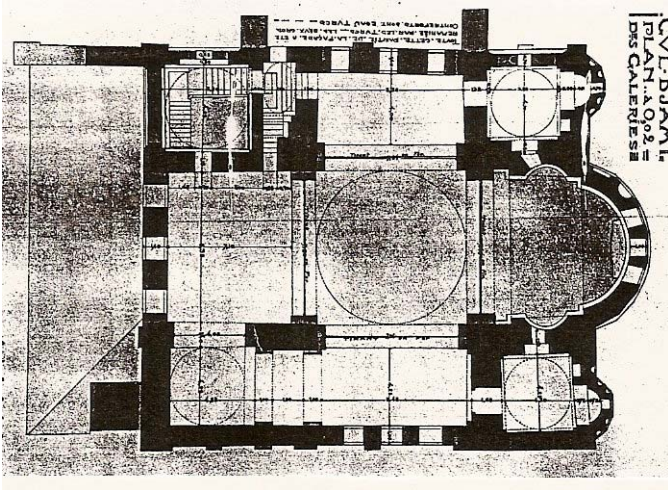
Gül Camii, mimari bakımdan Pulgher (1878-1880), Gurlitt (1909-1912), Millingen ve Traquair (1912), Ebersort ve Thiers (1912), Brunoff (1930) tarafından incelenerek yayımlanmıştır. Burada Gül Baba adlı yatırın mezarından başka, müslümanlarca saygı gören ve "Hazret-i İsa'nın Havarisi" ne aid olduğuna inanılan, sahibi bilinmeyen bir mezar vardır. XIX. Yüzyılda, bu mezarın son Bizans İmparatoru XII. Konstantinos'a aid olabileceği yolunda bir fikir ortaya atılmış ise de, sonraları bu unutulmuş ve Vefa semtinde başka bir yer Konstantinos'un mezarı olarak gösterilmiştir. Gül Camii içinde Bizans süsleme sanatından önemli birşey bugün görülmemektedir. Bir şadırvanı ve 1825 yapımı Adile Sultan adlı, bugünlerde kapatılmış bir de halk kütüphanesi olan caminin, batı tarafının 125 m kadar ilerisinde, bazı dikkate değer yapı kalıntıları görülmektedir.¹¹²

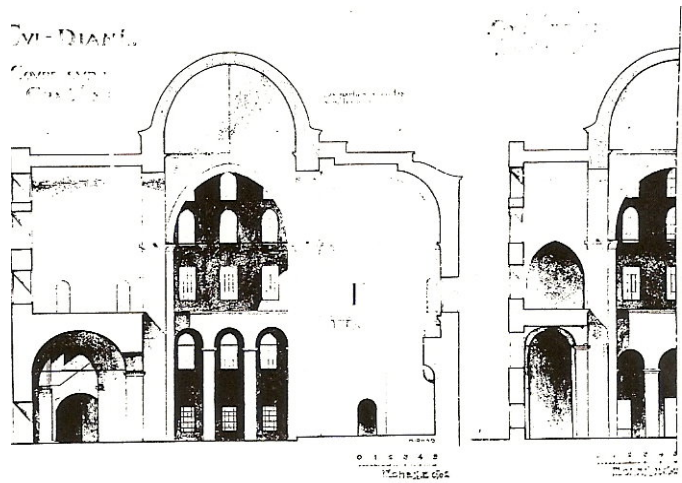
¹¹² Semavi Eyice, a.g.e., s. 137.

Çizim 1: Gül Camii Zemin Kat Planı

Çizim 2: Gül Camii Galeri Kat Planı

Çizim 3: Gül Camii Kesit Görünü

Fotoğraf 8: Gül Camii Genel Görünü

Fotoğraf 9: Gül Camii Arka Cephe

Fotoğraf 10: Gül Camii Arka Cephe

5.1.2. OSMANLI DÖNEMİ YAPILARI

5.1.2.1. DİNİ YAPILAR

5.1.2.1.1. CAMİİ ve MESCİDLER

5.1.2.1.1.1. AŞIK PAŞA CAMİİ

H aliç'te Küçükmustafapaşa semtinde, Haydar Mahallesinde Şair Baki Sokağındadır. Bulunduğu semte aynı zamanda Aşıkpaşa'da denmiştir. Bu camii Aşık Paşa neslinden “Tarih-i Ali Osman” müellifi Derviş Ahmet Aşıkı tarafından ruhu ve adını yaşatmak için yaptırılmıştır.¹¹³ Yapım tarihi 1564 senesine rastlar. Camii düzgün kesme taş ve tuğla ile inşaa edilmiştir.¹¹⁴ ve 12x12 metrelik kare bir alana oturmuştur. Son cemaat yerinde sağır bir kasnak üzerindeki 4 sütun üzerine oturtulan, biri beşik tonozlu, 3 kubbe vardır.¹¹⁵ Camiinin minaresi yapının sağında, kubbe kasnağı seviyesine kadar devam eden kalın bir kaide üzerinde yükselmektedir. Camiiden ve son cemaat yerinden dışarı taşkıncadır. Mihrap ve minberi ahşap, duvarları harçla sıvalı ve üzerleri badanalıdır. Camiinin içinde süsleme azdır.¹¹⁶

Camii XVIII. Yüzyılda Darüssaade ağalarından Hüseyin Ağa tarafından tamir ettirilmiştir. Hüseyin Ağanın kabride camiinin son cemaat yerindedir. Evliya Çelebi Aşık Paşa Camiinin bir ziyaret yeri olduğunu yazmıştır.¹¹⁷ Aşık Paşa Camii vakıflar İdaresi tarafından 1971 yılında restore edilmiştir. Avlusu 231 m² dir. Bu avluda kullanılmayan birde kuyusu vardır.¹¹⁸ (Çizim 4) (Resim 11)

¹¹³ Hadikatü'l Cevami, c.1, s.153.

¹¹⁴ Tahsin Öz, İstanbul Camiileri, Türk Tarih Kurumu, 1962, c.1, s.24.

¹¹⁵ Hikmet Ülgen, İstanbul Camiileri, 1966, s. 50.

¹¹⁶ İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, a.g.e., c.1, s.804.

¹¹⁷ Evliya Çelebi, a.g.e., c.2, s.11.

¹¹⁸ Fatih Camiileri, Türkiye Diyanet Vakfı, Fatih şubesi, s.59.

Çizim 4, Aşık Paşa Külliye Planı.

Kaynak: İstanbul Ansiklopedisi, Aşıkpaşazade Camii Mad., c. 1, s. 365

Fotoğraf 11: Aşıkpaşazade Camii, Çeşme ve Haziresi.

5.1.2.1.1.2. BIÇAKÇI ALAADDİN CAMİİ

Fatih'te Cibali'ye bağlı Haydar Mahallesi, Çağa Sokak ile Bıçakçı Çeşme sokağının kesiştiği noktadadır.¹¹⁹

Cami, 1504 tarihinde vefat eden Bıçakçı Alaattin Ali tarafından kendi adına yaptırılmıştır.¹²⁰

Camiinin duvarları tuğla ve taştan, çatısı ise ahşaptır. Dört köşe bir kaide üzerine oturtulmuş tek şerefeli minaresi kısa, kargir ve camiden ayrıdır. Camii dikdörtgen planlı, avlusu küçüktür. Harem kısmında, mihrap duvarında ve iki yan tarafta yuvarlak kemerli, söveleri mermerden, üçer tane büyük pencere bulunmaktadır.¹²¹

(Fotoğraf 12) Bu küçük avludan girilen camiinin iç duvar etekleri ve mihrabı mermer kaplıdır.¹²²

Ahşap minber mermer taklidi boyalıdır. İki ahşap sütuna oturan fevkani mahfil, ikiye bölünmüştür.¹²³

Kadınlar mahveli ve son cemaat yeri de bulunan camiinin mihrap duvarının sokağa bakan yüzünde bir kitabe vardır.¹²⁴

1868 yılında İsmail Efendi tarafından tamir görmüştür.¹²⁵ (Fotoğraf 13)

---

¹¹⁹ Fatih Camiileri, a.g.e., s.71.

¹²⁰ İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı Tarih Vakfı Yayını, c.V, s.2742.

¹²¹ Emine Naza, İstanbul Ansiklopedisi, c.2, s.227.

¹²² Fatih Camiileri, a.g.e., s.72.

¹²³ Emine Naza, a.g.e., s.227.

¹²⁴ Fatih Camiileri, a.g.e., s.72.

¹²⁵ Tahsin Öz, a.g.e., s.36.

Fotoğraf 12: Camiinin Harem Kısmının Önünde Bulunan Bıçakçı Alaaddin'in Mezarı.

Fotoğraf 13: Bıçakçı Alaaddin Camii

5.1.2.1.1.3. HARAÇÇI KARA MEHMET BEY CAMİİ

Unkapanı Köprüsünün batısında ve çok yakınında Hisar Altı Sokağı'ndadır.¹²⁶ 1588 tarihinde Haraççı Kara Mehmet Bey tarafından kendi adına yaptırılmıştır.¹²⁷

Haraççı Kara Mehmet Bey Camii minare dışında tamamen yeni binadır; harabe halinde dururken 1959'da tavanı betonlaştırılarak inşaa edilmiş, minareye dokunulmadan, duvarlar daha ince olarak moloz taşıyla yenilenmiş ve önüne bir son cemaat eklenmiştir. Kesme taş minare kaidesi ve küpü eskidir,¹²⁸ kalınlığına bakılırsa gövdede orjinaldir. Fakat sıvalı olduğu için tam olarak anlaşılammaktadır.¹²⁹

Mihrabi ve iç duvar etekleri beyaz mermer, kürsüsü, minmeri, tavanı ve kadınlar mahvili betondur. Çatısı kiremitle örtülüdür. Tek şerefeli minaresi camiinin içerisinden çıkmaktadır.¹³⁰

(Fotograf 14)

Fotoğraf 14: Haraççı Kara Mehmet Bey Camii

¹²⁶Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, 1989, IV, s.417.

¹²⁷ Hadikatü'l Cevami, c.1, s.139.

¹²⁸ İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, a.g.e., c.3, s.1628.

¹²⁹ Ekrem Hakkı Ayverdi, a.g.e., s.417.

¹³⁰ Fatih Camiileri, a.g.e., s.139.

5.1.2.1.1.4. İBN-İ MEDDAS MESCİDİ (SALİH PAŞA CAMİİ, PAŞMAKÇIZADE MESCİDİ)

Unkapanı- Cibali arasında Bostan Sokağı'nda bir köşe başındadır. Hadika, banisinin Tokatlı Paşmakçı Hüsamettin Efendi'dir. Ve 1455-1456 yılında vefat etmiştir.¹³¹

Mescidin ön ve yan duvarı sırf moloz taşıyla, mihrab duvarı, iki tuğlalı hatilla yapılmıştır. Pencere kenarları tuğladır. Taş söve konmamış, köşeler duvardan çıkarılmıştır. Pencere tek sıradır. Üst düz pencereler bir iç mahvil olduğunu göstermektedir.¹³²

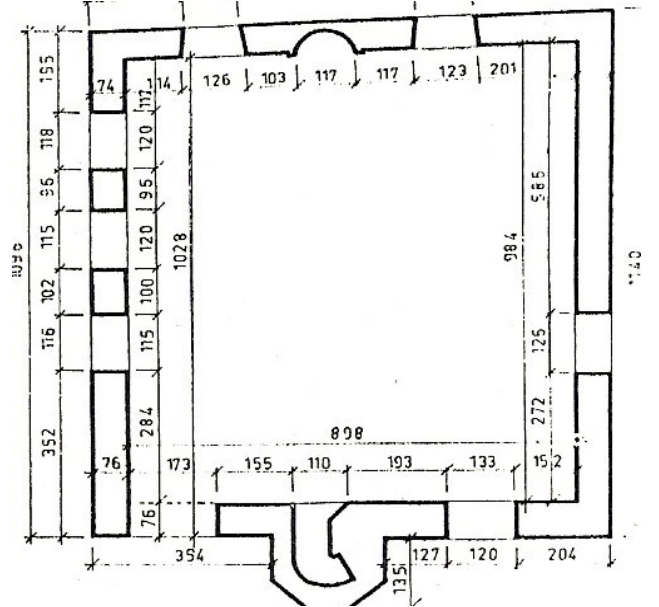
Saçak sonradan iri bir kepçe halinde yapılmıştır. Dikdörtgen planlı camiinin son cemaat yeri yoktur. Abdest musluklarının bulunduğu küçük avludan merdivenle çıkılan camiinin giriş kapısı minarenin solundadır.¹³³

Bu camiinin en büyük özelliği, minaresinin bir köşede olmayıp, kible duvarının orta yerinde bulunmasıdır. Camii kapısı minarenin solundadır.¹³⁴ Mescide girildikten sonra ilk karşılaşılan, merdivenlerle çıkılan kadınlar mahfilidir. Mahfilin tek penceresi batı yönünde buluna küçük penceredir.

Çatısı ahşap, kürsüsü mermer, minber ve mihrabı ise mermer kaplamadır. 1977-1980 tarihleri arasında kısmi tamirler görmüş, ikinci bir kat ilave edilmiştir.¹³⁵
(Çizim 5) (Resim 15-16)

Çizim 5, İbn-i Meddas Camii Planı

Kaynak: Fatih Camiileri, a.g.e., s.194

¹³¹ Hadikatü'l Cevami, c.1, s.58-59.

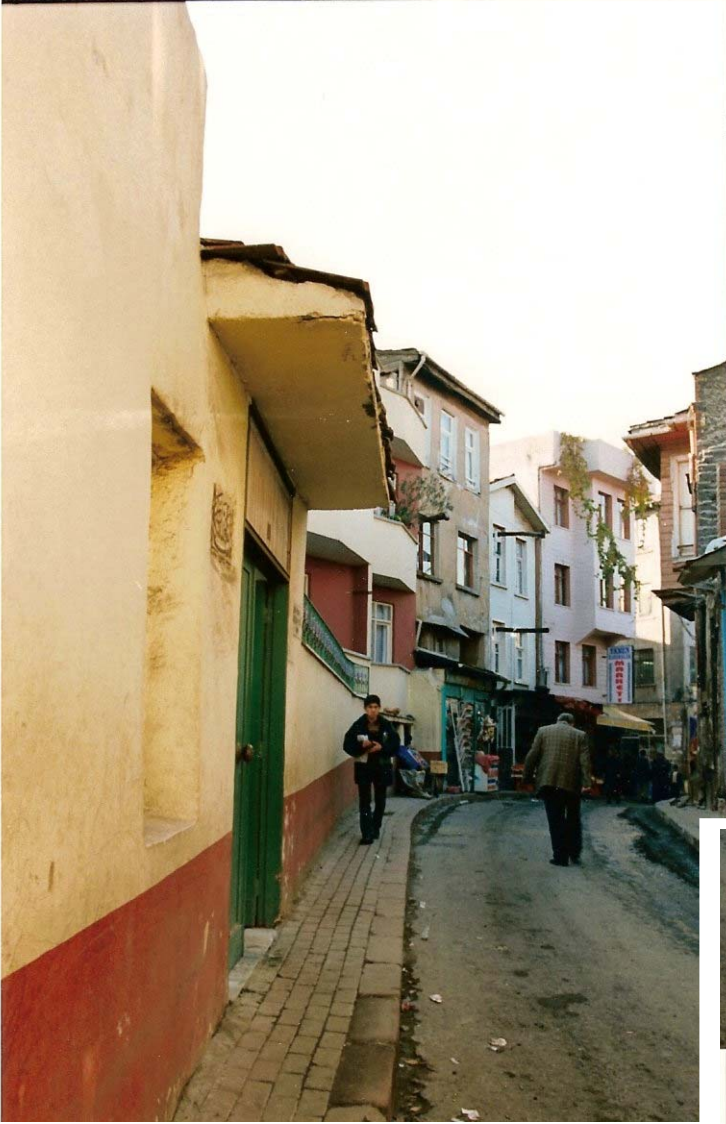
¹³² Ekrem Hakkı Ayverdi, a.g.e.,III., s.424.

¹³³ Fatih Camiileri, a.g.e., s.194,195.

¹³⁴ Hadikatü'l Cevami, c.1, s.58-59.

¹³⁵ Fatih Camiileri, a.g.e., s.194,195.

Fotoğraf 15: İbn-i Meddas Camii

Fotoğraf 16: Salih Paşa Caddesi'nden
İbn-i Meddas Camii

5.1.2.1.1.5. SEFERİKOZ CAMİİ (CİBALİ CAMİİ, SİVRİKOZ MESCİDİ)

Abdülelpaşa Caddesi, Sivrikoz Sokağında bulunan bu camii Sivrikoz Mehmed Efendi tarafından yaptırılmıştır. ¹³⁶

Dikdörtgen planlı bina kargir ve ahşap çatılıdır. Alt katında Bizans devrinden kalma bir sarnıç bulunmaktadır. ¹³⁷

Son cemaat bölümünün üstü, kadınlar mahvili olarak kullanılmaktadır. Kürsüsü mermer olan bu camiinin, iç duvar etekleri ve mihrabı mermer kaplıdır. ¹³⁸ Yüksek kargir bir minaresi vardır. Camiinin bir ismi de “Cibali Camii”dir. ¹³⁹

(Fotoğraf 17)

Fotoğraf 17: Seferikoz Camii

¹³⁶ Hadikatü'l Cevami, c.1, s.112.

¹³⁷ Tahsin Öz, a.g.e., s.40.

¹³⁸ Fatih Camiileri, a.g.e., s.198.

¹³⁹ Tahsin Öz, a.g.e., s.40.

5.1.2.1.1.6. ŞAZİLİ TEKKE CAMİİ

Fatih İlçesi'nde, Unkapanı, Cibali semtinde, Haraççı Kara Mehmet Mahalleci, Cemalettin Efendi Sokağı ile Bostan Sokağı'nın kavşağında yer almıştır. Ahmet Halil Ağa adında bir hayır sahibi tarafından yaptırıldığı bilinen bu tekkenin inşaa tarihi tam olarak bilinmemekle beraber, ilk postnişin* Şeyh Seyyid el-Hac Ahmet Efendi 1826-1827'de vefat etmiş olduğuna göre tekke 18. veya 19. Yüzyıllarda yapılmış olması gerekir. Tekke Şazeliliği İstanbul'da temsil eden iki merkezden biridir. (diğeri Alibeyköy'deki Şazeli Tekkesi'dir.)

Dikdörtgen bir alanı kaplayan mescid kargir duvarlı kırma çatılı, basit bir yapıdır. Özensiz bir almaşık örgüye sahip olan duvarlar 4 sıra moloz taş ve iki sıra tuğla ile örülmüş, dikdörtgen olan pencere ve kapı açıklıkları, küfeki taşından sövelerle çevrelenmiştir.¹⁴⁰

1986'ya kadar Zeyrek Spor Kulübü olarak kullanılan camiinin, bu tarihten sonra Koruma Kurulunca, korunması gerekli kültür varlığı olduğuna karar verilmiş, şehrin meydanında bulunan bu yapının etrafındaki yabancı yapılar ve eklerden ayıklanarak tahliye edilmesi ve gereken restorasyon yapıldıktan sonra, kahvehane olarak kullanılması uygun görülmediğinden, esas görevine çevrilerek yaşatılması uygun görülmüştür. Kaynaklardan minaresinin restorasyonla eklendiği anlaşılmaktadır.

(Fotoğraf 18)

Fotoğraf 18: Şazeli Tekke Camii

¹⁴⁰ M. Baha Tanman, İstanbul Ansiklopedisi, Şazeli Tekkesi Mad. C. 7, s. 138,139.

* Postnişin: Postta oturan, tekke şeyhi

5.1.2.1.1.7. ÜSKÜBİ ÇAKIR AĞA CAMİİ (ÜSKÜPLÜ MESCİDİ, ÇAKIR AĞA MESCİDİ)

Unkapanı, Cibali semti, Üsküplü Caddesi üzerinde bulunan Camii, Çakırbaşı tarafından 1457 tarafından kendi adına yaptırılmıştır. ¹⁴¹ Fatih devrinde yapılan bu mescidin minberini Sultan Beyazıt Devrinde defterdar olan Süleyman Efendi koydurmuştur. ¹⁴²

Çok büyük olan camiinin ilk şeklinde günümüze fazla bir materyal kalmamıştır. Bir yangında sonra, 1874 yılında Vakıflar İdaresi tarafından esaslı bir tamir görerek genişletildiği, kapısının üzerindeki sülüs yazıdan öğrenilir. Camii genişletilirken boyu uzatılmak suretiyle tek parça haline getirilmiş, bodrum ve sağ tarafına da bir kapı eklenmiştir. Bugün Camii dikdörtgen planlı, kesme taştan ve çatılı olarak yapılmıştır. Minaresinin küpü ve bazı duvarları Sinan devrine aittir. Minare son cemaat yerinin tam köşesinde olup, camiinin içerisinden çıkarılmaktadır.¹⁴³ Camii, 11.55 genişliğinde, 14.35 metre derinliğindedir. Ayrıca 9.00 metre genişlik, 8.10 metre derinliğinde oldukça geniş bir son cemaat yeri yapılmıştır.¹⁴⁴ (Fotoğraf 19)

Fotoğraf 19: Üskübi Çakır Ağa Camii

¹⁴¹ Tahsin Öz, a.g.e., s.149

¹⁴² Hadikatü'l Cevami, s.66

¹⁴³ Fatih Camiileri, a.g.e.

¹⁴⁴ Ekrem Hakkı Ayverdi, a.g.e., IV., s.515

5.1.2.1.2. TÜRBELELER

XVIII. yüzyılda, Türklerin yerleşmesiyle Cibali’de pekçok dini yapı inşa edilmiştir.

Türbe ve yatırların da bol olduğu semtte Karasarıklı Sokakta ki Karasarıklı Elyan Dede Türbesi gibi pekçok anıt istimlaklerde kaldırılmış, bazılarının yerinde sadece ya bir kitabesi yada ufak bir parçası kalmıştır.

5.1.2.1.2.1. AŞIK PAŞA TÜRRESİ

Aşık Paşa Külliyesinin bir parçası olan türbe, Klasik Osmanlı mimarisi tarzında yapılmıştır.¹⁴⁵ Aşıkpaşa Türbesi, biri büyük diğeri küçük olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır.¹⁴⁶ Birinden diğesine kemerli dehlizle geçilir. Büyük kubbesinin çapı sekiz metredir. Buda sekiz köşeli kör bir kasnağa oturmaktadır. Sokak yüzünde büyüğünün yanyana üçer, tonoz kubbesi olan küçüğünün ise iki penceresi vardır. Türbenin ortasında yeşil parmaklıklarla çevrilmiş mezar derviş Ahmet Aşiki’nindir. Mermerden yapılmış sandukanın dört yüzünde de arapça kitabe vardır.¹⁴⁷ Türbenin ön yüzündeki taşların 1918 tarihli büyük Cibali yangınında¹⁴⁸ büyük hasar gördüğü anlaşılmaktadır.

(Fotoğraf 20)

Fotoğraf 20: Haydar Caddesi’nden Aşık Paşa Türbesi.

¹⁴⁵ Fatih Camileri, a.g.e., s.351

¹⁴⁶ Hikmet Ülgen, a.g.e., s.133

¹⁴⁷ İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, a.g.e., c.1, s.804

5.1.2.1.2.2. İBN- İ MEDDAS TÜRBEŚİ

İbn-İ Meddas Türbesi, Salih Paşa Camii karşısındadır. Aynı isimli camiiyi yapan Hüsamettin Efendi, 1442 senesinde Amasya Müftüsü olmuş ve Amasya'da Hüsamiye Medresesini inşaa ettirmiştir. İstanbul'un fethine katılmak için Amasya'dan gelmiş ve Fatih'ten sonra bu mahalleye yerleşmiştir. Bu şahsın yattığı etrafı duvarla çevrili mezar, 1455 yılında yapılmıştır.¹⁴⁹ Üzeri demir şebeke ile çevrilidir ve açıktır. İbn-i Meddas'ın mezar taşı konik şekillidir.¹⁵⁰ (Fotoğraf 21)

Fotoğraf 21: İbn-İ Meddas Türbesi

¹⁴⁸ İstanbul Ansiklopedisi, a.g.e., c.1, s.2742

¹⁴⁹ Fatih Camiileri, a.g.e., s.356

¹⁵⁰ Tahsin Öz, a.g.e., c.1, s.74

5.1.2.1.2.3. AHMET BUHARİ TÜRBEŚİ (EMİR BUHARİ TÜRBEŚİ)

Unkapanı, Üsküplü Caddesi üzerinde bulunan türbede, Nakşibendi Tarikatı Şeyhlerinden Ahmet Buhari yatmaktadır. 1586 tarihinde III. Murat tarafından yaptırılan türbe,¹⁵¹ mermerden ve sekiz köşeli bir planda klasik Osmanlı mimarisi tarzında yapılmıştır. Bu türbe, Sultan II. Mahmud'un Çemberlitaş'taki türbesinin hemen hemen küçük bir benzeridir.¹⁵² (Fotoğraf 22)

Fotoğraf 22: Ahmet Buhari Türbesi

¹⁵¹ Fatih Camiileri, a.g.e., s.351

¹⁵² İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, a.g.e., c.3, s.1628

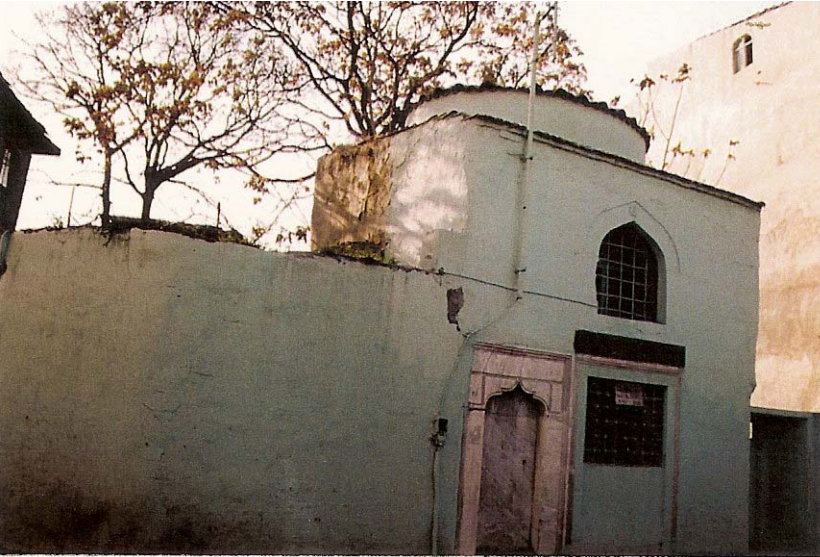
5.1.2.1.2.4. NALINCI MİMİ DEDE TÜRBESİ

Unkapanı'ndan Cibali'ye giderken, Üsküplü Caddesi üzerinde, Haraççı Kara Mehmet Camii karşısında bulunan türbede, Melami büyüklerinden Nalinci Mimi Dede yatmaktadır. Unkapanı-Cibali'de çıkan yangınlarda, nalın yaptığı dükkanında bu yangınlardan hiç bir zarar görmeden oturan, Nalinci Mimi Dede'nin bu vesileyle nurlu olduğuna inanılmış ve adına bu türbe yaptırılmıştır.¹⁵³1592 tarihli türbe kubbeli ve tek odalıdır.¹⁵⁴ (Fotoğraf 23)

5.1.2.1.3. TEKKELER

5.1.2.1.3.1. NALINCI MİMİ DEDE TEKKESİ

1961-1961 yılında Nalinci Mimi Dede adına yaptırılan bu tekke, Fatih, Unkapanı, Üsküplü Caddesi üzerinde, Haraççı Mescidi karşısında bulunmaktadır.¹⁵⁵ Evliya Çelebi'nin yazdığına göre, III. Murad, Dede'yi öldüğü gün rüyasında görür. Dede'nin Sultan'a “cenazemi Fatih camiinde kılmaya hazırlan. Beni evimde defn et, üzerime bir kubbe, yanıma bir tekke ve çeşme yaptır. Dünyadan elli sene su içtim” der ve bunun üzerine Sultan Murad Han, aynı şekilde bir yapı inşa ettirir.¹⁵⁶ (Fotoğraf 23)

Fotoğraf 23: Nalinci Mimi Dede Türbesi, Nalinci Dede Tekkesi

¹⁵³ Evliya Çelebi, a.g.e., c.1, s. 75,76

¹⁵⁴ Fatih Camiileri, a.g.e., s.358

¹⁵⁵ Fatih Camiileri, a.g.e., s.288

5.1.2.2. MEDRESELER

5.1.2.2.1. HAYDAR MEDRESESİ (HAYDAR PAŞA MEDRESESİ)

Yaptıran, Kanuni Sultan devri vezirlerinden, Hadım Haydar Paşa'dır. Medrese Haydar'da Haydar Caddesi üzerinde Bıçakçı Alaattin Sokağı ile Haydar Hamamı sokağı arasındadır. Medrese, çifte hamam ve çeşmeden oluşan külliye benzeri bir sistemin parçasıdır.¹⁵⁷

Medresenin avlu kapısı üzerinde yer alan ve dört mısradan oluşan kitabesine göre Medresenin yapım tarihi 1569'dur. Kitabede merhum olarak anılan Haydar Paşa 1563'te ölmüş ve binanın tamamlandığını görememiştir. Tarihte pek çok defa Cibali yangınlarında zarar gören Medreseyle ilgili hazırlanan 1870 yılı yapımı taş baskı haritada, yaklaşık olarak doğu-batı yönünde uzanan, dörtgen planlı bir parsel üzerine yerleşen medresenin avlusu, dershanesi ve avluyu üç yönde saran kütleleri gösterilmiştir. Bu yerleşme düzeni "U" plan şeması izlenimi vermekteyse de, kesin kara için veriler yetersizdir. 1914'te yapılan tespit, medresenin ahşap ve biri kapı yanında fevkani, diğerleri zemini 2'şer kişilik, 16 odası olduğu belirtilmiştir. 1918'de Rumeli Göçmenlerinin barındığı bina 1933 tarihli "Pervititch" haritasında "eski tekke" olarak gösterilmiştir. Bugün medresenin yalnız dershanesi ayakta. Hücreler yıkılmıştır. (Çizim 6) Medresenin Haydar caddesi üzerindeki anıtsal girişinden, aynalı bir tonozla örtülü bir sahanlıktan girilen dersane, tromplu bir kubbeye örtülüdür. 1980'e kadar Haydar Spor Kulübü olarak kullanılan medrese bugün,¹⁵⁸ izinsiz Kuran kursu olarak kullanıldığı izlenimi yaratmakla beraber son derece bakımsızdır. (Fotoğraf 24, 25)

---

¹⁵⁶ Evliya Çelebi, a.g.e., c.1, s. 76

¹⁵⁷ Fatih Cämileri, a.g.e., s. 238

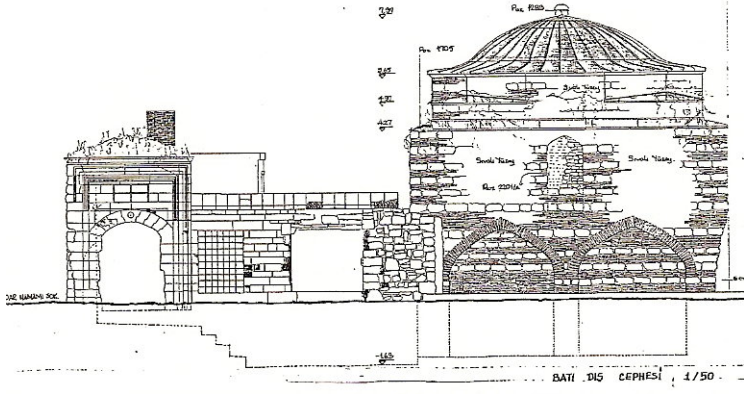
¹⁵⁸ Zeynep Ahunbay, İstanbul Ansiklopedisi, a.g.e., c.4, s.25

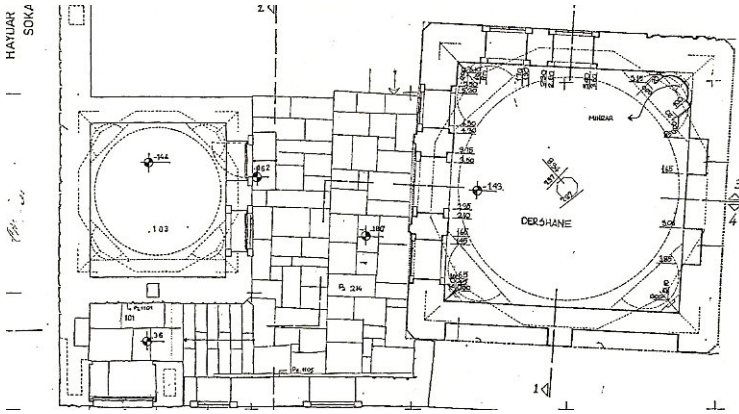
Fotoğraf 24: Haydar Medresesi'nin Haydar Caddesi'nden Girişi

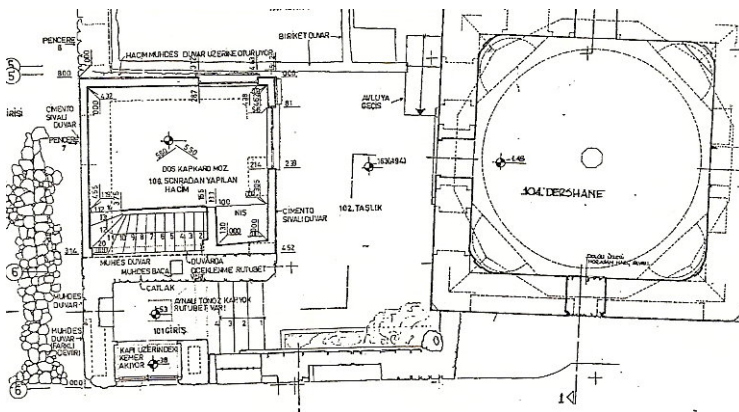
Fotoğraf 25: Haydar Medresesi

Medrese Batı Dış Cephesi, Ö: 1/100

Medrese Giriş Kat Planı, Ö: 1/100

Medrese Son Kat Planı, Ö: 1/100

Çizim 6: Haydar Medresesi Rölöve Çalışması

Kaynak: Mim. Ayşegül Belbek ve Mim. Münevver Şen

5.1.2.3. HAMAMLAR

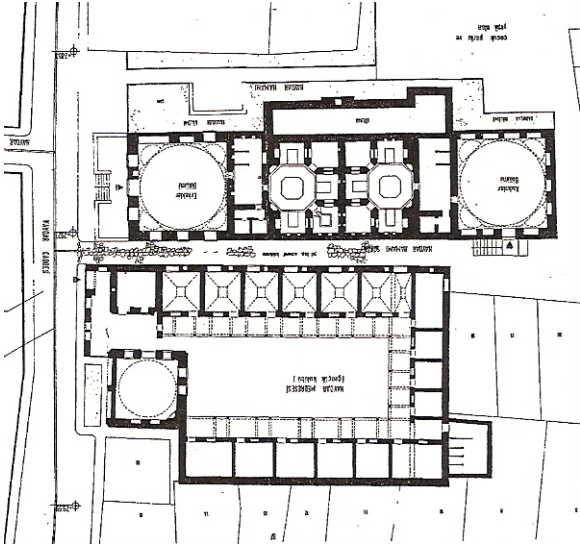
5.1.2.3.1. HAYDAR HAMAMI

Fatih semtinin Cibali tarafındaki Haydar Caddesi üzerinde, Haydar Medresesine komşudur. Tarihte dervişlere hizmet veren Hamam¹⁵⁹; dar bir kesidi olan Haydar Hamam sokakla Medreseden ayrılmıştır. (Fotoğraf 26-27)

Zamanında hem erkeklere hem de kadınlara hizmet eden hamam, doğu ve batı yönünde simetrik bir plana sahiptir. Erkekler kısmına giriş Haydar Caddesi'nden, kadınlar kısmına giriş ise kamam ile medreseyi birbirinden ayıran oldukça dar, Haydar Hamamı Sokağı içinden verilerek, ana caddeden soyutlanmıştır.

Geniş bir rüzgarlıktan sonra girilen soğuklukta soyunma hücreleri yer almaktadır. Sıcaklık bölümü ise sekizgen formda, büyük bir mekan ve bu mekanın (girişin karşısında konuşlanmış) beş köşesinden ayrılan özel hücreler bulunmaktadır.¹⁶⁰

Bugün Haydar Hamamı'da, Cibali'de ki pekçok tarihi eserde olduğu gibi doğudan gelenlerin istilasına uğramıştır. Hamamın erkek ve kadınlar bölümünün sıcaklıkları, gecekondular tarafından kullanılmak suretiyle harap edilmektedir.

Çizim 7: Haydar Hamam ve Haydar Medresesi Restitüsyonu

Kaynak: Can Binan

¹⁵⁹ Evliya Çelebi, a.g.e., c.1, s.34

Fotoğraf 26 : Haydar Kadınlr
Bölümü Girişi

Fotoğraf 27: Haydar Hamamı

¹⁶⁰ Kemal Ahmet Aru, Türk Hamamlar Etüdü, 1949, İ.T.Ü., Mimarlık Fak. S. 32

5.1.2.4. ÇEŞMELER

İstanbul'da tatlı su kaynağı olmaması halk için yüzyıllarca bir eksiklik olmuştur. Bundan dolayı, 1802 senesinde olduğu gibi, bazı seneler büyük sıkıntı hissedilmiştir. Sarnıçların inşaa edilmesine rağmen, akar suyu tercih eden Türkler birbirinden güzel kargir çeşmeler yapmışlardı. Bütün çeşmelerin suyu, şehrin suyunun acı olması nedeniyle dışarıdan getirilmiştir. XVIII. Yüzyılda İnciciyan, şehirde 987 adet çeşmenin olduğunu yazar. Cibali'de bulunan pekçok çeşme de bu kargir döneme ait yapılardır.¹⁶¹

5.1.2.4.1. AŞIKPAŞAZADE ÇEŞMESİ

Aşıkpaşa Camiine bitişik, Aşıkpaşa Külliyesinin bir parçası olan bu çeşme, Aşk Paşa ailesinden Derviş Ahmet Aşiki tarafından yaptırılmıştır.¹⁶² Çeşmenin yapım tarihi 1564'dür.¹⁶³

Türk klasik mimari üslubunda, kesme taştan inşaa edilmiş olan bu çeşmenin, teknesi kırılmış, kiremitleri dökülmüş ve suyu akmamaktadır.¹⁶⁴ (Fotoğraf 28)

5.1.2.4.2. BIÇAKÇI ÇEŞMESİ

Çeşme Haydar Mahallesi'nde, Bıçakçı Alaattin Camiinin mihrap duvarı önündedir. Çatısı pramit biçimindeki çeşmenin üzeri kiremitle örtülüdür. Kitabesinde 1893 yılında tamir gördüğü yazar.¹⁶⁵ (Resim 29)

---

¹⁶¹ P.Ğ İnciciyan, a.g.e., s. 25

¹⁶² Fatih Camiileri, a.g.e., s.315

¹⁶³ İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, I, İstanbul Ciheti, 1943, s.14

¹⁶⁴ Fatih Camiileri, a.g.e., s.315

¹⁶⁵ Fatih Camiileri, a.g.e., s.316

Fotoğraf 28: Aşıkpaşazade Çeşmesi

Fotoğraf 29: Bıçakçı Çeşmesi

5.1.2.4.3 SALİH PAŞA ÇEŞMESİ

Cibali, İbn-i Medas (Salihpaşa) Camii'nin köşesinde bulunan bu çeşme, ilk olarak Salihpaşa tarafından yaptırılmıştır. Çeşmenin yapım tarihi 1647'dir. Kitabesinde, 1912 yılında Zeynep Hanım tarafından Şehabeddin Efendi ruhu için tamir ettirildiği yazmaktadır. Türk klasik mimari üslubunda, kesme taştan yapılmıştır.¹⁶⁶

(Fotoğraf 30)

Fotoğraf 30: Salih Paşa Çeşmesi.

---

¹⁶⁶ Fatih Camiileri, a.g.e., s.326.

5.1.2.4.4. CİBALİ ÇEŞMESİ (SEFERİKOZ ÇEŞMESİ)

Cibali’de Seferikoz diğer bir ismi ile Sivrikoz camiine girerken sur kapısının dışında, cadde üzerindedir. (Fotoğraf 31) Çeşmeyi yaptıran belli değildir ancak, iki beyitlik kitabesinden yapıım tarihi okunabilir:

Güft derviş ez güca amet revan in ayni pak
Bud cevabı o betariheş “ez enhari behişt”
972 (1564 M)

Fotoğraf 31: Cibali Çeşmesi.

4.1.2.4.5. HARAÇCI KARA MEHMET BEY ÇEŞMESİ

Kargir olarak inşaa edilmiş çeşme beşik çatı ile kapatılmış, çeşme aynasının bittiği hizaya kadar sıvanmıştır.Çeşme aynasının üst parçasında ise, güneşe benzer hotoz motifinin altında toplanan kartuşlardan oluşur ki, bu da 19. Yüzyıl etkilerini anımsatmaktadır.¹⁶⁷ (Fotoğraf 32)

4.1.2.4.6. HAYDAR PAŞA ÇEŞMESİ

Cibali- Haydar Caddesi üzerinde, Haydar Medresesi ve Divitkar Keklik Mehmed Camii arasında ve karşısındadır. Haydar Paşa tarafından yaptırılmıştır.Harap vaziyetteki çeşmenin kırılan ve dökülen parçaları çimento ile sıvalıdır. Sade yapılmış çeşme cephesinde ki silmelerle hareketlendirilmiş, Bursa kemeri olarak başlayıp, kaş kemerle sonlanmıştır. Kemerin kilit taşı üzerinde bir rozet yer alır. Çeşmenin yalak kısmı yoldan 15cm aşağı kotta kalmıştır. Çevrede suyu akan tek çeşmedir.

(Fotoğraf 33)

---

¹⁶⁷ Ayda Arel, a.g.e., s. 91.

Fotoğraf 32: Haraççı Kara Mehmet Bey Çeşmesi.

Fotoğraf 33: Haydar Paşa Çeşmesi.

5.2. SİVİL MİMARLIK ÖRNEKLERİ

Cibali’de doku, genellikle cephesi dar, derinliğine uzayan parseller üzerinde, yüksekliğine gelişmiş yapılardan oluşmaktadır. Bahçeleri olan ve mahalle olgusuna uzak yaşam tarzlarına cevap veren bağımsız yapılar ise daha önce sözü geçen manzara gören tepelerde (özellikle Cibali ve Haydar Caddesi üzerinde) görülmektedir. Cibali’de, ada olarak nitelendirilebilecek yapı gurubu neredeyse yok gibidir. Genellikle pek çok sıraevin bir avlu etrafında toplanarak çıkmaz sokak oluşturmaları Cibali’de çok rastlanan bir özelliktir. Ahşap kaplamalarının genişliklerinden 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra yapıldıkları anlaşılan sıraevler, varolan sokak dokusuna uyma çabasıyla ortaya çıkmışlar ve Cibali’nin meşhur yangınlarından korunmak için de birbirlerinden tuğla yangın duvarlarıyla ayrılmışlardır.

Çoğu ahşap karkas yapılardan oluşan doku içinde, kargir yapı örneklerine de rastlamak mümkündür. (Fotoğraf 34-35) Salih Paşa Caddesi’nden başlayarak Cibali Caddesinde son bulan ve doğu-batı yönüne açılan sokaklarla kesintiye uğrayan yapılar zinciri Cibali’nin en uzun sıraev dizisini oluşturmaktadır.

Cibali’de toplumsal yapının mimariye yansıması manasında dikkati çeken diğer bir özellik ise, Sivil Konutlar arasında, mimari estetiğe sahip yapıların ya çıkmaz sokak bitiminde, ya da köşe başlarında konuşlanmasıdır ki, bu da, bahçeli köşk yapısını çağrıştıran bir özelliktir.

Yöredeki çoğu cumbalı yapılar genellikle ahşap, bodrum katlar kargirdir. Cumba üzeri balkon taşıyan sıraevlerin tipik Art-Nouveau ve Ampir etkisini taşıdıkları görülmektedir. Cepheler genellikle, pencere altı ahşap söveler, saçak çıkıntılarını cepheye bağlayan eli böğründeler, yer yer kafesli doğramalarla süslenmiştir. Barok ve üçlemesini, Art-Nouveau’nun bitkisel kavislerini, Ampir’in üçgen alınlığı ile kolonetleri, ufak detaylarda çok sık olmasa da görmek mümkündür. Cibali’de ki ahşap mimarisine, değişik üslup özellikleriyle örnek gösterilebilecek yapılardan biri 1936-1945 senelerinde Cibali Kız Orta Okulu olarak hizmet vermiş olan evdir.

(Resim 36- 37)

Fotoğraf 34: Haydar
Caddesi Üzerinde Restore
Edilmiş Kargir Bir Yapı

Fotoğraf 35: Cibali'de
Diğer bir Kargir Yapı

Fotoğraf 36: Haydar Bostan Sokak'taki Konak; Tarihi Cibali Kız Orta Okulu.

Fotoğraf 37: Aynı konağın Giriş Cephesi.

19. yüzyıl sonu, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş dönemi, Art-Nouveau akımının da gelip, gelişmeye başladığı dönem olmuştur. Bu iki değişimin aynı döneme rastlaması, Art-Nouveau tarzının sivil mimaride şekillenip, gelişmesi sonucunu doğurmuştur. Bu sivil mimariye bir örnek de, bugün Cibali'de hala ayakta durmaktadır. Haydar Caddesi, Bostan Sokak 9 numaralı ev, bugünlerde Esmâ Hanım adında İstanbul'lu bir Hanıma aittir.

19. yüzyılın son çeyreğine aid olduğu gözlenen bu ev, Art-Nouveau'nun asimetrik, atipik, tanımlaması zor karakteristik yapısına sahiptir. Pencere alt ve üst sövelerinde, fûruşlarda ki eğrisellik¹⁶⁸ ve “coup de fouet “ yaklaşımları gözlemek mümkündür.¹⁶⁹ Ayrıca genellikle Roman- Gotik üslubundaki binalara, kiliselerde cephelerin ortasına, taçkapıların üstüne, transept'in iki kolu bitimindeki duvarlara açılan, içi taş kayıtlarla kuvvetlendirilmiş, büyük yuvarlak gül pencerelerinin küçük bir örneği de, burada, balkon mutfak havalandırma bacası olarak karşımıza çıkıyor. (Fotoğraf38) Çok dik çatılı, Avusturya Köy Evi yapısı burada da kendisini gösteriyor. Bu çatının geniş saçaklarını dal biçimli, yapı kütesinin köşelerine dal biçimli ahşap profille bağlanıyor. Evin içinde yine Art-Nouveau akımının vazgeçilmez unsuru olan vitrayı, sofadan salona geçişte kullanılan amorf kapı profilleri arasında görmek mümkündür.

(Fotoğraf 40- 41)

Cibali'deki sivil mimarlık örneklerinden biri de, bugünlerde doğudan gelenlerin istilasına uğramış olan Haydar Hamam Sokağının köşesinde konuşlanan konak, 1983 yılında Koruma Kurulunca tescillenmiştir. Tarihi kayıtlardan anlaşıldığına göre tuğla kolonların taşıdığı bir giriş kapısı evin avlusuna açılmaktadır. Ancak sokak cephesinde girişi olan ev, buradan taş merdivenlerin olduğu küçük bir sofaya açılmaktadır. Art-Nouveau ve Barok mimarı akımların kendini gösterdiği bu yapı, Baroğun üçlemesini, Art-Nouveau'nun ise kıvrımlarını almıştır. (Resim 42-43) Osmanlı rumileri ile benzerlik gösteren, Art-Nouveau'nun zarif ve yumuşak kıvrımları burada cepheye yansıyan taşıyıcılarda etkisini göstermektedir.

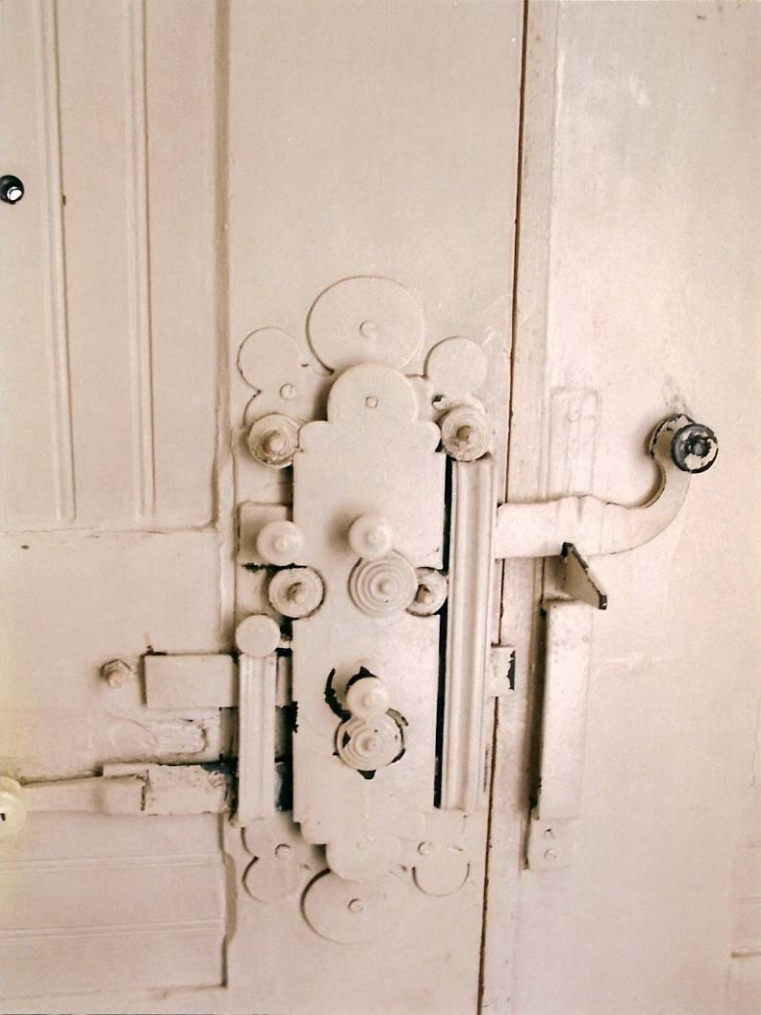
¹⁶⁸ Prof. Afife Batur, İ.T.Ü., Mimarlık Fak. Öğrt. Üyesi, Yapı Dergisi, 1995, s.161

¹⁶⁹ Prof. Ezio Godoli, Floransa Üni. Mim. Fak. Öğtr. Üyesi, Yapı Dergisi, 1995, Türkiye'de Olbrich Yorumları, s. 66.67

* coup de fouet: kırbaç biçimi

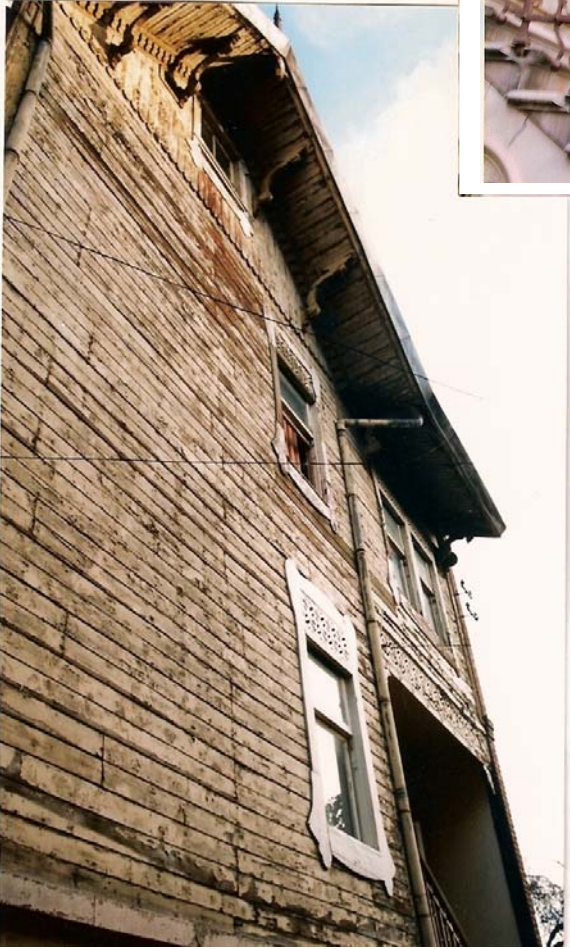

Fotoğraf 38: Aynı Yapının Gül Pencere Formlu Mutfak Havalandırma Bacası

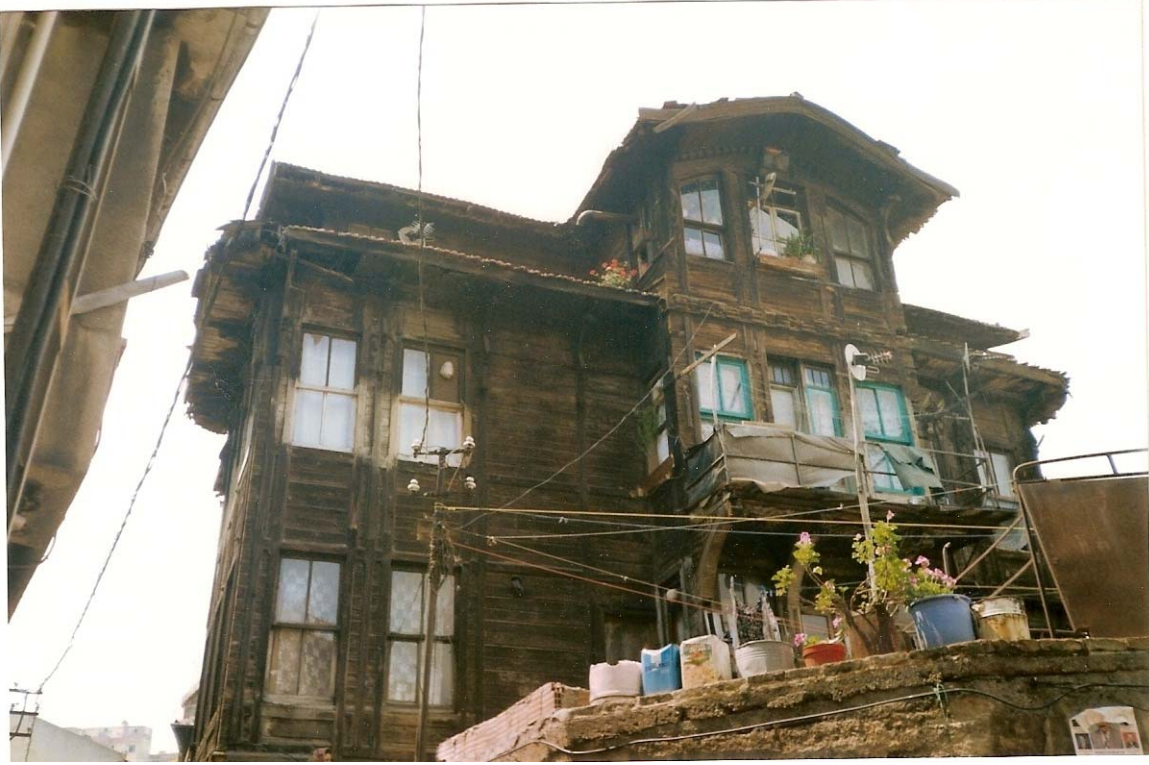

Fotoğraf 39: Aynı Konağın Kiriş Kapısını Kilit Detayı

Fotoğraf 40: Tarihi Cibali
Kız Okulundan Detay

Fotoğraf 41: Aynı Yapının Çatı Detayı

Fotoğraf 42: Haydar Sokak'daki Tarihi Konak

Fotoğraf 43: Aynı Konaktan Görünüş

Kat araları ve saçak diplerindeki silmeler bir nakış zarafeti etkisini vermektedir. Formel manada uçucu bir etki uyandıran yapının kütlesi son katın geri çekilip cumbayla son bularak hafifletilmiştir. Art- Nouveau'nun balkon üstü cumba düzeni burada da kullanılmıştır. (Fotoğraf 44-45) Klasik Türk Evi'nde kullanılan geometrik çizgilerle form bulan tavan süslemeleri ise hala varlığını korumaktadır. Fotoğraflardan anlaşıldığına göre, korumadan oldukça uzak olan bu yapı, günden güne tahribata uğramaktadır.

Civarda mimari estetiği güçlü başka bir yapı ise, Üsküplü Caddesi, 3 numaralı parsel de bulunan evdir. Art-Nouveau'nun en sade formuna sahip olan bu yapı, bodrum, zemin, bir normal kat üzerinde bulunan cihannumadan oluşur. Normal kat, ahşap konsollar üzerine çıkmalı olup, zemin kata birkaç merdivenle çıkılmaktadır. Ön cephede pencere ve kapılar düz atkılıdır. Pencereler ara kayıt altında düşey sürmelidir. Çatısı kırma olup, Art-Nouveau'nun en tipik özelliklerinden biri olan cumba üstü balkonu vardır. Bugün yapının her katında farklı kiracılar oturmaktadır. (Fotoğraf 46)

Bir diğer 19. Yüzyıl yapısı da Salih Paşa Caddesi üzerindedir. Arka sokaktan merdivenlerle de ulaşılan bu yapı, giriş kotunun üzerinde, kargir olarak işlenmiş , basık kemer pencereleri olan bodrum katla başlar. Zemin kata merdivenlerle çıkılan evin her iki cephede de cumbası vardır. Yan cephede zemin ve birinci katlarda işlenen cumba, giriş cephesinde, sokak genelinde olduğu gibi sadece 1.katta görülmektedir. Doğramalar düşey sürgülü, katlar arasında da silmeler mevcuttur.

(Fotoğraf 47- 48)

Fotoğraf 44:
Aynı Konaktan
Gorunus

Fotoğraf 45:
Aynı Tarihi Yapıdan
Detay

Fotoğraf 46: Üsküplü Caddesi Üzerindeki Art- Neuveaou Ev

Fotoğraf 47: Salih Paşa Caddesi'ndeki Konak

Fotoğraf 48: Aynı Konağın Giriş
Cephesinden Görünüş

5.3. DİĞER YAPILAR

5.3.1 CİBALİ KAPISI

Cibali Kapısından bahseden elimizdeki ilk kaynak Evliya Çelebi Seyehatnamesi oldu. Evliya Çelebi, İstanbul'un kuşatma haberlerini anlatırken pek çok defa bu kapıdan söz etmiş ve Türklerin İstanbul'a giriş noktalarından biri olduğunu yazmıştır. İstanbul'un Altıncı Kuşatmasını anlatırken Cebe-Ali ve Cibali Kapısı'ndan şöyle bahsetmektedir: “ Allahın sevgilisinin Hicretinin yüzaltmış senesinde, Hakan oğlu Mervan, 150 bin müslüman askeri ile 1000 parça gemi ile İstanbul'u kuşatıp, altı ayda bilek kuvveti ile Herakl oğlu Sendare adlı kralın elinden sulh ile fethedip, evvelce savunmada kalan Ümmet-i Muhammed-i takviye için CebAli = Cibali Kapısı'ndan içeride üç mahalle ve bir camii yapıp, bir kadı koyup, her sene küffar yüz bin Takyanos altını vermeye söz verip, Hakem oğlu Mervan Şam'a döndü.”¹⁷⁰

Kömürcüyan'ın yazdıklarına göre de Cibali kapısı, İstanbul surlarının şehre açılan kapılarının ondördüncüsüdür. Bu kapının iki tarafında evler vardır. İskele, civar halkının bütün ihtiyaçlarını temin edecek her türlü mahsulatla doludur. Burada, Ay Nikola adlı bir rum kilisesi vardır. Bu kiliseden dolayı, burada, Yahudilerle beraber pek çok Rum ikamet etmektedir. Bakkal, çakkal, balıkçı, kasap ve mumcu pek çok insan bu sahile dinlenme ve gezmeye gelmişlerdir.¹⁷¹

Reşat Ekrem Koçu ise Cumhuriyet devrindeki kapı hakkında şu satırları yazmıştır:

İstanbul'un Bizans Kalıntısı Meşhur surlarının Haliç kıyısındaki kapılarından biri, 1943-1944 arasında bir kuşbaz kapı içine kafesler asarak burasını bir dükkan gibi kullanmakta idi, kendi ile görüştüğümüzde: “işler kesad, kuşbazlıkta iş kalmadı, iki cins güvercinim var, onları da sattıktan sonra boş kafesleri bile götürmeyeceğim, burada bırakacağım demiş idi.”¹⁷²

Cibali Kapısı bugün de varlığını korumaktadır. (Fotoğraf 49- 50)

¹⁷⁰ Evliya Çelebi, a.g.e., c.1., s. 75.

¹⁷¹ Eremya Çelebi Kömürcüyan, a.g.e., s.19.

¹⁷² Reşat Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi, Cibali Kapusu Mad. C. 7, s. 3551.

* Ümmet-i Muhammed-I: İslam dininden olanlar.

• Kadı: herkesin dileklerini yerine getiren, şeriat mahkemesi yargıcı.

* Küffar: İslam dininden olmayan, gavur'dan gelen.

Fotoğraf 49: Cibali Kapısı-1999

Fotoğraf 50: Cibali Kapısı ve Sur Kalıntısı

5.3.2. CİBALİ KARAKOLU

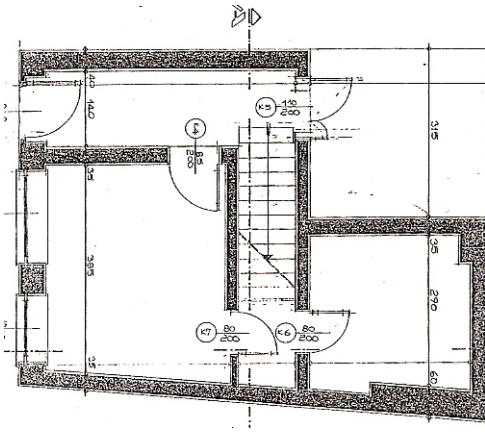
Tarihi Cibali Karakolu, 1994 yılında 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunca alınan bir kararla restore edilmiştir. Emniyet Müdürlüğünün talebi üzerine de “Polis Müzesi” olarak fonksiyon kazandırılan Tarihi Karakol’un içinde aynı zamanda Cebe- Ali’nin mezarı da bulunmaktadır. (Fotoğraf 51)

Tarihte adına çok rastladığımız Cibali Karakolu aynı zamanda halka mal olmuş bir piyesin ismi olmuştur. Yunanlılar, Pierre Weber’in “Düğün gecesi” adlı komedisini, “Tatlı Eleni” ismiyle adapte etmişlerdi. Refik Kordağ ile Muammer Karaca ise bu oyunu “Cibali Karakolu” olarak çevirir. Aslında o zamanda Cibali’nin küçük bir komiserliği vardır. Piyesin bu ismi alması, olayların Cibali’de geçmesinden kaynaklanmaz. Bu bir tesadüf sonucu olmuştur ki, bu olayı Muammer Karaca şöyle anlatmaktadır: “ Emniyetten Şehir Tiyatroları Müdürlüğüne atanmış olan Orhan Hançerlioğlu ile Raşit Rıza arasında, bir gün tiyatrodaki bir tartışma olur ve Hançerlioğlu büyük sanatkar Raşit Rıza ile kaba ve sertçe konuşur. Bunu üzerine sinirlenen Raşit Rıza : “ Bana bak, kendine gel, burası cibali Karakolu değil!” der. Bu söz de tiyatro camiası arasında cinaslı tekerleme olarak kalır.¹⁷³

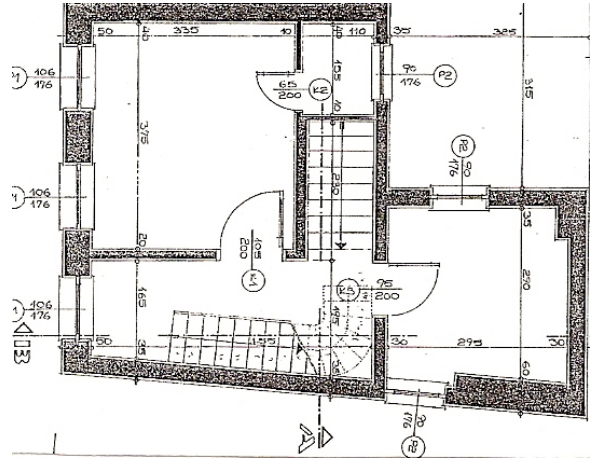
Cibali Kapısının diğer bir tarafında ise Cibali’nin, geçtiğimiz yüzyılda kimliğini oluşturan Tekel Tütün fabrikası bulunmaktadır:

---

¹⁷³ Reçat Ekrem Koçu, a.g.e., s. 3551.

Zemin Kat Planı

1. Kat Planı

Çizim 8: Cibali Karakolu Kat Planları

Kaynak: Anıtlar Yüksek Kurulu, İstanbul, 1999

Fotoğraf 51: 1994 Yılında Restore Edilen Cibali Karakolu

5.3.3. TARİHİ CİBALİ TÛTÛN ve SİGARA FABRİKASI

- ÖZEL KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ -

Tütünün Avrupa’da tanınması Amerika’nın keşfinden sonra olmuştur. İstanbul’da tanınması ise, 1605 yılında I. Ahmed’in hükümdarlığına rastlamış ve adım adım tekel konusu olmuştur.¹⁷⁴

Cibali semtine 20. Yüzyıl başlarından bu yana kimliğini veren, Cibali Tekel Tütün – Sigara Fabrikasıdır. Fabrika binası yanında Tekel’in Alkollü İçkiler Sanayii Müessesesi ile Pazarlama ve Dağıtım Müessesesi vardır. Yine Tekel Genel Müdürlüğü Levazım Ambarları da buradadır. Bütün bu binalar Abdülezel Paşa Caddesi boyunca sıralanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun dış borçları kangrenli bir yara haline gelince, 1883 yılında II. Abdülhamit devrinde kurulan bu fabrikanın işletmesi “Tütün Rejisi” adı altında bilinen bir Fransız şirketine verilir. Cibalinin seçilme nedeni ise, o devirde tütün atölyelerinin, bilhassa Tütün Gümrüğü (Eminönü ile Unkapanı) arasında denen yerde toplanmış bulunması ve işçi olarak çalışacak fakir halkın bu bölgede yaşıyor olmasıdır. 40 sene kadar bu Fransız şirketi yönetimindeki fabrika, imtiyazların kaldırılması ile Mart 1925’te Devlet idaresi altına girmiş ve Türk Tekel İdaresi olmuştur.¹⁷⁵

19. yüzyıl sonu “Endüstri Devrimi” sonrası değişen malzeme ve yapım tekniklerinin yansıdığı bir yapı karakteri taşıyan Cibali Tütün Fabrikası, 19. Yüzyıl sonlarında, Avrupa ve Amerika’da farklı patentlerle yapı malzemesi piyasasına çıkan çimento, hidrolik harç ve yapay taş formülleri ile inşaa edilmiştir.¹⁷⁶ Ermeni asıllı, İstanbul’da pekçok prestij binası olan, Mimar Hosvop Aznavur tarafından tasarlanmıştır.

1997 senesine kadar üretim yapan fabrika, 2 sene boş durmuş, 1999 senesinde ise üniversiteye çevrilmesi talebinde bulunan Kadir Has’a kiraya verilmiştir. Cibali’ de yaşayan pekçok insan için bir ümit kaynağı olan üniversite, bir zamanların Tütün Fabrikası şimdilerde farklı bir fonksiyon ve farklı bir amaç için kapılarını yeniden açmayı beklemektedir. (Fotoğraf 52)

¹⁷⁴ M de M. D’Ohsson, 18. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler, Tütüne Dair Mad., Tercüman yayınları, s.

¹⁷⁵ Özay Aslan, Reşat Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi, a.g.e., c.7, s.3553.

¹⁷⁶ H. C. Lewell, 1882 ve J.A. Greer, 1883, Yapı Dergisi, 1999, s.209, s. 101.

Fotoğraf 52: Tarihi Cibali Tütün Fabrikası- 1999 Özel Kadir Has Üniversitesi

6. TARİHSEL DOKUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

6.1. BÖLGEDEKİ GELENEKSEL MİMARİYİ TEHDİT EDEN NEDENLER

6.1.1. SOSYO- EKONOMİK VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çağlar boyu Altın Boynuz adı ile doğal, tarihi güzelliği, suyu ve havasının temizliği ile İstanbul, ve de, dünyanın dört bir tarafındaki insanlar için az bulunur bir bölge olarak Haliç, 19. yüzyıl sanayii devrimi ve bu alanda yapılan girişimler sonucu, doğa, tarih ve insan kirliliğinin kronik bir örneği halini almıştır.

Bölgedeki nüfus karakterinin değişmesinin en önemli nedeni Sanayii Devrimi olmuş, bölgede kurulan gerek küçük, gerekse de büyük üretim birimleri, hem su, hem de hava kirliliğine neden olurken, diğer taraftan da alt yapı, eğitim, hayat standartı yükseltilmesi gibi önlemler alınmadan koşulsuz kabullenilen sanayii devrimiyle hızlı bir periyotta değişen sosyo ekonomik yapının getirdiği koşullar, tarihi dokunun değişmesine neden olmuştur.

Sanayii yatırımlarının yapıldığı kentler ilgiyi arttırmış, daha iyi iş olanakları ve kamu hizmetlerinden daha fazla faydalanmak amacıyla kırsal alanlardan kentlere olan göçler ve gelir düzeyi düşük kesimin eski eser niteliği taşıyan yapılarda barınmaları, dolayısıyla yapının gerektirdiği bakımın devamlı yapılamaması sonucunu doğurmuştur.¹⁷⁷

Sanayiileşerek az gelişmişlikten kurtulma çabasında olan ülkelerde, kırlardan kentlere doğru gözlenen göç, daha çok ülkenin önde gelen kentlerine yöneliktir. Genellikle, yoğun sanayii aşamasını yaşayan ve kentsel nüfusun mobilite olanakları sınırlı olan bu ülkelerin, hızla gelişen büyük kentlerin merkezi ve yakın çevrelerinde, bu nedenlere bağlı olarak, yerleşme isteklerinin yoğunluğu yüksek olmaktadır. Yüksek istek yoğunluklarına bağlı spekülative değer artışları sonuçta, kentin merkezi alanlarındaki tarihsel yerleşme dokusunun ekonomik bakımdan daha yüksek rant sağlayacak biçimde yenilenmesi yönünde zorlama ve baskılar oluşturmaktadır. Koruma bilincinin yeterli olmadığı, geniş kapsamlı, etkili ve gerçekçi koruma kararlarının geliştirilip uygulanmadığı yeterince gelişmemiş ülkelerde, kentlerin merkezi alanları üzerindeki bu zorlama ve baskıların tarihsel çevreler üzerindeki etkileri, oldukça yıkıcı ve yozlaştırıcı olmaktadır. Mevcut olan ekonomik sorunları çözmeden, sadece kültürel bazda kalan korumacılık, bu kısıtlı bakış sonucu,

¹⁷⁷ Murat Eriç, Eski Eserlerde Tahrir ve Korunma, Yapı, 1983, s. 47, s.36.

yukarıda belirtilmiş olan ekonomik kökenli nedenlerle tarihsel çevreler üzerinde ortaya çıkmış olan baskılara, genellikle yalnızca, kullanma hakkını kısıtlayıcı bir anlayışla karşı konulmaya çalışılmış, bu baskıları yok edici veya göğüsleyici nitelikte, gerekli ekonomik çözümleri getirmeden, koruma amacına ulaşamayacağı gerçeği gözardı edilmiştir.¹⁷⁸

Çözüm bulamayan ekonomik sorunlar neticesinde, tarihi kentlerin hem devlet hem de halkın teşebbüsleriyle silüeti değişmektedir. Bu etkilerle, kentlerin plansız gelişimi veya yeni planlarla sağlanan imar haklarıyla, kat yüksekliklerinin aşırı artması, tarihi yapıları yenilerine tercih etmeye zorlarken, diğer bir taraftanda tarihi silüet etkisini zayıflatmış, yoğunluğun artması tarihi yerleşmelerin dar sokaklarının genişletilmesi için baskı yaratmıştır. Bu baskı sonucu da, Tarihi dokuya, gürültü ve istenmeyen yabancı öğeler girmiş, tarihi çevre görsel bütünlüğünü ve uyumlu çevre etkisini yitirmiştir.¹⁷⁹

Ülkemizin hazırlıksız yakalandığı bu değişim sonucu, tüm tarihi boyunca olumlu gelişmelerin ilk durağı olan Haliç; Tarihi Yarımada'yı endüstriyel kaos içinde adeta kurban vermiştir. Tüm Haliç bölgesinin her yüzyıl içinde kimlik değişimine uğrarken bu durumdan doğrudan etkilenecek bir bölge de Cibali olacaktır.

Yukarıda sözü geçen , genel olarak ele alınan geleneksel sivil mimarının sosyo-ekonomik yönü Cibali'yi doğrudan etkilemiştir.

Cibali'nin sosyo-ekonomik yapısının genelini, daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi işçi ve seyyar satıcı olan bir halk kitlesi oluştururken, tarihte, saraya yakın insanların yaşadığı bir bölge niteliği gösterdiği anlatılmıştır. Ancak Sanayii Devriminin ve bu konudaki yatırımların çoğalmasıyla yavaş yavaş kendini gösteren çevre kirliliğiyle, bu bölgenin gerçek sahipleri yavaş yavaş uzaklaşmaya başlamış, yerlerini de kırsal kesimden gelen işçi sınıfına bırakmak durumunda kalmışlardır. Değişen bu yapıyla, hem ekonomik, hem de anlayış çerçevesinde kültür mirasımız tanınmadan tahrip edilmek suretiyle, fiziksel yapı olumsuz yönde değişmeye başlanmıştır. (Fotoğraf 53-54)

¹⁷⁸ Polat Sökmen, Tarihi Çevre Korumamızın Bugünkü Çıkmazı, Mimarlık, 1983, s.3, s.8.

¹⁷⁹ Zeynep Ahunbay, Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, anıtlarda Bozulmaya Neden Olan Etkenler, 1996, s. 56.

Fiziksel yapıdaki bu olumsuzlukların yanısıra, Cibali’de yaşayan halkın ekonomik potansiyeli, binaların bakım ve restorasyonu için gerekli olan finansı sağlayacak güçte değildir. Dolayısıyla evlerin bakımı gerçek sahiplerince, aldıkları kira bedeli oranında yapılmaya çalışılırken, bu bedelin ise komik denecek kadar düşük olması, yapılan veya yapılacak müdahaleninde ihtiyaçlar göz önüne alındığında son derece yetersiz olduğu görülmektedir. Bazı evlerin taşıyıcılarının yıpranması nedeniyle de bu durumdan doğrudan etkilenen kullanıcılar, evlerini terketmek zorunda kalmaktadırlar. Cibali’de kültürel miras olarak gözden çıkarılmış olan bu yapılar, yeni yapılaşma için sırada bekleyen rant beklilerine ise yeni hedefler vermektedir.

(Fotoğraf 55)

Bölgede ki ekonomik sorunların doğurduğu bir üzücü sonuçta, Cibali’de ayakta kalmak için toplumla savaşılan ahşap evlerin, parça parça sökülerek, yakacak olarak kullanılmasıdır. Boş ve sahipleri bilinmeyen yapılar da, evsiz insanlara barınak olarak içten içe yok olmaya terk edilmişlerdir. (Fotoğraf 56-57)

Asıl sahiplerinin, kentin yeni bölgelere göçmeleriyle terk edilen bu evler, kira evi olarak slumlaşmıştır. Sahiplerinin, Kültür Bakanlığının aynen koruma kararından hoşnut kalmayarak “yıkılsın, yerine yenisini yapalım” isteğiyle kaderine terk ettikleri binalar da her yıl biraz daha harap olmaktadır.¹⁸⁰

Buraya kadar bu başlık altında sosyal yapısı incelenen sadece kullanıcı; yani tarihi çevrede yaşayan insanlar olmuştur. Ancak unutulmaması gereken bir diğer sosyal içeriye malzeme olacak kesim, koruma kavramına profesyonel manada yakın olan insanlardır ki, bunlar yasa koyucu sınıfına da girmektedirler.

---

¹⁸⁰ Zeynep Ahunbay, a.g.e., s.52

Fotoğraf 53: Salih Paşa Caddesi'nden Bir Harabe

Fotoğraf 54: Bıçakçı Sokak'tan Başka Bir Harabe

Fotoğraf 55: Cıbalı'de Satılık Pek Çok Evden Biri

Fotoğraf 56: Orhan Kemal Sokak'ta Bir Konak

Fotoğraf 57: Haydar Caddesi'nde Terkedilmiş Bir Ev

Teknik yönden anıtların korunmasıyla, doğrudan doğruya,yada dolaylı olarak ilgili kişiler, çok çeşitli ve karşıt görüşe sahiptirler. Anıtlara; herhangi bir müdahalenin gerekli olup olmadığı gibi temel meselede dahi fikir birliğine erişilmiş olduğu iddia edilememektedir. Ne yazık ki anıtların korunmasında tek istikrarlı özellik, getirilen çözümlerin devamlı olarak değişmekte olmasıdır. Anıtlara müdahale şeklinin onların korunmasıyla ilgili genel tutuma, anıtlara o gün verilen değere bağlı olması, ana sorun olan müdahale şekli ile değerlendirme şeklini ayırmayı güçleştirmektedir.¹⁸¹ Bu ikilemden doğrudan etkilenen, acil yardım bekleyen anıtlar ise, profesyonel müdahalenin gecikmesi nedeniyle vandalizme kurban gitmektedir. Bunların üzücü bir örneği de, Cibali’de bulunan Tarihi Haydar Hamamı’dır ki, ne yazık ki bugün gecekondulaşma bu yapının içine kadar girmiş bulunmaktadır.

6.1.2. KÜLTÜREL VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Geleneksel mimarinin; özellikle de Türk toplumunda önemli yeri olan konutun biçimlenişini yönlendiren en önemli faktörlerden biri kültür değerleri olmuştur. Bu değerlerin oluşması zaman alırken, paralelinde vücuda getirilen tüm yapılar insanını, doğaya, çevresine ve en önemlisi kendine olan saygısının bir aynasıdır.

Tarihte kültür yapısının en önemli kanıtları olan ve zamanının yaşam şeklini günümüze taşıyan bu konutlar, yerlerini, ne yazık ki yerel idarelerin yanlış tutumları neticesinde, kültür yapısını kökten değiştiren apartman dairelerine bırakmak durumunda kalmışlardır. Ne yapısal ne de kültürel olarak tanınmadığı için, aynı zamanda sevilemediğinden, korunamayan kültür mirasımız yozlaşmaya başlamıştır. Eğitimin yetersizliğinin getirdiği, kültüre yabancılaşma, koruma bilincinin gelişmesine engel olmaktadır. Bu eğitim yetersizliğinin yanı sıra, endüstri ile gelen teknolojik yapı, insanların çevrelerine bakış açısını değiştirmiş, değer yargılarına yeni ve kültür kopukluğuna neden olan bir süreç başlatmıştır. Bunun bir getirisi olarak ta, konutta ki fiziksel tercihler soğuk bir görüntüye bürünmüştür.

Cibali’de bu değişim bazı sokaklarda şiddetle etkisini göstermektedir. İnsanların, “tahta ev “ olarak nitelendirdikleri ahşap evlerin yerlerini, 5-6 katlı beton-arme evler almıştır. Kültürel değişimin cephelere yansıyan bu etkisinin yanında bir de, plan bazında sonuçları vardır ki, bu da değişimin önemli bir kanıtıdır: Geleneksel evlerde belli amaçları olan odalar, yeni fonksiyonlar almışlar, odaların çoğunda kullanılan seki ve divanlar yerlerini koltuk ve karyolalara bırakırken, ahşap

---

¹⁸¹ Cevat Erder, Tarihi Çevre Kaygısı, ODTÜ Yayını, 1999, s.7

gömme dolaplar ise, gar-drop olmuşlardır. Teknolojiyle gelen önemli bir değişim de , ocakların yerini alan elektrikli fırınlar olmuş, açık mutfak kültürü, yerini, daha sınırlı ve pasif mekanlara bırakmıştır.

Kültürel değişimle gelen tahribatlardan biri, avlulu evlerin avlu-ev ilişkisini yitirmesi, diğeri ise ekonomik koşulları dışarıda tutarsak, sofaların kapatılarak oda içine alınması olmuştur.

Tarihi yapılarda bilinçsizce yapılan değişiklikler strüktür düzeninde aşırı yükleme veya süreksizliklere neden olmaktadır. Safranbolu’lu genç kızların, evlenmek için şart koştukları “ Asri pencere, düdüklü tencere, kaynanasız koca” üçlüsünde evle ilgili olan, geleneksel evlerde ki pencerelerin genişletilmesi,¹⁸² Cibali’de de sıkça görülmektedir. Öyle ki bazı evlerin cephelerinde değişen yegane eleman bunlar olmuşlardır. (Fotoğraf 58)

Yapılan gözlemler sonucu ise, genç nüfusun geleneksel mimari karakterdeki evleri sevmedikleri ve daha konforlu olan apartmanları tercih ettiklerine rastlanmıştır. Ancak yaş düzeyleri arttıkça, mahalle olgusunun ve alışkanlıkların ağır basması sonucunda, bu mekanların insancıl getirisinin çevredeki örnek modern konutlarda bulunamayacağı düşüncesi bilinciyle, yaşanılan ortamı korumaya devam edildiği gözlenmiştir.

---

¹⁸² Zeynap Ahunbay, a.g.e., s. 50

Fotoğraf 58: Elvanzade Sokak'ta Geleneksel Yapısı İçinde
Doğramaları Değişmiş Bir yapı

6.1.3. TEKNİK VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Geleneksel dokuyu tehdit eden en önemli etkenler, ısı, nem ve biyolojik olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Isının hem kimyasal, hem de fiziksel tahribat yapıyı bilinmektedir. Fiziksel değişim, malzemenin iç yapısında molekül bağlarının uzaması ile elastiklik modülünün azalması ve kristal sistemin dağılmasıdır. Dolayısıyla malzeme, yük altında mukavemet düşmesine uğrayacaktır. Malzemede meydana gelen kimyasal değişim ise, taş, pişmiş toprak ve ahşap malzemede farklı özellik gösterir. Ahşap yapılarda ise, ısı yanma şeklinde kendini göstermektedir. Ahşap tutuşma ısısına eriştikten sonra ortaya çıkan gazlar, yanmaya neden olmakta, ancak ahşabın ayrışması ve yapısının kömürleşmesi sonucu yanma durmaktadır. Güneş radyasyonu, malzeme üzerinde renk solmalarına ve iç yapı bozulmalarına neden olmaktadır. Ahşap oksidasyon sonucu kararmalar olmaktadır.¹⁸³

Malzemede tahribata neden olacak su etkilerini, su emme, kapillarite ve nem olaylarının sebep olduğu malzemede dağılma, donma, çiçeklenme veya eriyebilen tuzların açığa çıkması, rutubetin meydana getirdiği şekil deformasyonları, kondansasyon ve nemin kavadaki gazlarla birleşmesi sonucu ortaya çıkan asit etkilerini sayabiliriz¹⁸⁴

Eski eserler üzerinde tahribat yapan biyolojik kökenli etkenleri sarmaşıklar, bitki kökleri, alg ve likenler, mantarlar, bakteriler, kurt ve böceklerin neden olduğu tahribatlar gibi çeşitlendirmek mümkündür.¹⁸⁵

Bunun yanında, yapım sürecinde oluşan zemin etkileri, strüktür tasarımındaki hatalar, yanlış malzeme kullanımı, kötü işçilik ve detaylar yapının zaman içinde ki tahribatına neden olan iç nedenlerdir.

Cibali geleneksel konut mimarisinin strüktürel malzemesi, ahşaptır. Genelde bodrum yada zemin katlarda kargir olan sistem, üst katlarda ahşap karkas sisteme dönüşmüştür. Ahşapta zaman içinde ısı, su ve biyolojik kökenli bozulmalara sıkça rastlanır. Ahşap kapılarda ve kaplamalarda çürüleme, döşeme ve duvarların alt kesimlerinde, zaman içinde bozulmalar görülür. Cephe boyalarının hemen

---

¹⁸³ Murat Eriç, a.g.e., s. 40.

¹⁸⁴ Murat Eriç, a.g.e., s. 40.

¹⁸⁵ Murat Eriç, a.g.e., s. 41.

hemen tamamı kimyasal etkiler yüzünden dökülmüş ve ahşabı dış etkenlerden koruyan bir ara malzeme kalmadığından, kararmalar meydana gelmiştir.

Yüksek ısıda taş bünyesinde meydana gelen dağılmalar ise, Cibali’de ki kargir yapılarda belirgin olarak gözlenmektedir.

Vandalizmde; Cibali’de dokuyu tehdit eden nedenler arasındadır. Bilinçli yada bilmeden yapılan tahribatlar bazen geri dönülemez sonuçlar doğurmaktadır.

Venedik Tüzüğü’nün 9. Maddesinde de belirtildiği gibi, onarım uzmanlık gerektiren bir iştir. İyi yetişmiş mimar ve ustalar tarafından, uygun malzeme ve teknik kullanılarak gerçekleştirilmeyen onarımlar kaba tamirden öte geçememektedir.¹⁸⁶ Bunun yanında ev sahiplerinin kendi olanaklarıyla yapılan birtakım tamiratlarla da yapılar bozulmaktadır. Ülkemizde çok sık rastlanan ahşap yapıları metal birtakım levhalarla kapatarak onarma, Cibali’de de pekçok evin cephesinde görülür.

Yerel idarelerin de, yanlış tutumları bölgeyi tarihi kimliğinden uzaklaştırmaktadır. Bunların en önemli örneği, yolların bilinçsizce asfaltlanmasıdır.

Bu başlık altında bahsedilmesi gereken en önemli noktalardan biri de, yangınlardır.

İhmal ve dikkatsizlik sonucu çıkan yangınlar ahşap konutları ve karışık strüktürlü 19. Yüzyıl yapılarını çoğu kez yaşanamaz, bazen de onarılamaz duruma getirmektedir. Kundaklama da anıtların yok olmasına neden olan kasıtlı bir yangın türüdür. Kasıtlı yangınlar 1970’lerde eski eser mülk sahiplerinin, yapılarından kurtulmak için, sık sık başvurdukları bir yöntemdi. Ancak yasal düzenlemeyle, artık bir bina yansa da tescil kaydı silinmemekte ve yerine eldeki verilere göre, aynı ölçülerde, benzer görünümlü bir yapı yapılması gerekmektedir.¹⁸⁷

Cumhuriyet öncesi dönemde buradaki dokuya ciddi zararlar vermiş olan ve tarihe Cibali Yangınları olarak geçen bu afet, günümüzde de, ahşap malzeme esas alınarak oluşturulan kent parçalarını tehdit ettiği gibi, burada hala etkisini göstermektedir. Ekonomik durumları ve mimari yapının izin vermemesi nedeniyle genelde soba ile ısınmak zorunda kalan insanlar Cibali ve kendileri için

---

¹⁸⁶ Zeynep Ahunbay, a.g.e., s.50.

¹⁸⁷ Zeynep Ahunbay, a.g.e., s.50.

tehlike yaratmaktadırlar. Başından bir yangın geçtiği anlaşılan evlerden birinden geri kalanlar ise çok üzücüdür. ((Fotoğraf 59)

Fotoğraf 59: Yazar Orhan Kemal Sokak'ta Çıkan Bir Yangından Geri Kalanlar.

6.1.4. HUKUKİ VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Anayasadaki “ temel haklar ve ödevler” kısmının üçüncü bölümünde yer alan ve bölüm başlığında adı geçerse de kültürel hakları da kapsadığı görülen “ sosyal ve ekonomik haklar”, bireyi topluma ve devlete karşı koruyan, “kişinin hakları” ndan farklı olarak, bireyi toplumdan ve örgütlenmiş biçimi olan devletten bazı şeyler ve belirli tutumlar istemesini mümkün kılan haklardır. Onun için, bunlardan “isteme hakları” diye sözedildiği de olur. Bu bağlamda birey, vatandaş olarak devletten tarih, kültür, doğa varlıklarının ve değerlerinin korunması ve değerlendirilmesini isteme hakkına sahiptir; diğer bir ifadeyle, mevcut anayasal düzenleme gereğince tarih, kültür, doğa varlıklarının ve değerlerinin korunması ve değerlendirilmesi devletin yerine getirmesi gerekli ödevler arasındadır. Diğer bir anayasal hak da eserler üzerinde özel mülkiyet hakkına sahip olanlara aittir.¹⁸⁸

Hukuksal tüm bu sorunlar, eski yerleşimlerde görüldüğü gibi, Cibali’de ki tarihi konutlar içinde geçerliğini korumaktadır. Aile içi anlaşmazlıklardan doğan sorunlar, bu konutların hukuki sorunlarının çözümünü zamana bırakırken, burada ki tarihi doku da, ihtiyacı olan bakımdan, mahrum kalmakta ve bu nedenlerle terkedilen bazı evler ise, doğudan göç yoluyla gelen ve seyyar satıcılık yapan insanlar tarafından “istila” edilmiş ve yanlış kullanımlar nedeniyle tahribata uğramış ve uğramaktadır.

6.1.5. YASAL VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

21. 07. 1983 gün, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası ile aynı yasanın 17. 06. 1987 gün ve 3386 sayılı yasayla değişen 51. Maddesi gereğince oluşturulan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları aldıkları kararla “ Kültürel ve Doğal Miras “ olarak adlandırılan değerlerin korunmasında etkili bir rol oynamaktadır. Ayrıca sahip olunan kültürel mirasın korunması olgusu ve bu konuda gerçekleştirilen çalışmalar yöntem ve uygulamaları belirleyen ilke kararları korumaya yasal zorunluluklar getiren hükümlerdir.

Yasal veriler, bölge gelişimini etkileyen önemli parametrelerden biridir. Yasal çevre, Anayasal güçlerden başlayarak, meslek kuruluşlarının prensip kararlarına kadar inen geniş bir tablo çizer. Bu

¹⁸⁸ İştah B. Gözaydın, Kentsel Koruma ve Yenilemede Hukuksak Aksaklıklar, 1996, M.S.Ü., Mim.

Fak. Şeh. Ve Böl. Plm. Kentsel Korm. Ve Yen. Disp. Grb. Bildirisi, s.2.

tablo içinde her düzeydeki denetim güçlerinin bölgesel gelişim ve doğal olarak korumada etkileri vardır.¹⁸⁹

Bu aşamada, yasal sorunlar, denetim güçlerini yönlendiren politik çevre kökenli olarak karşımıza çıkmaktadır. İyi niyet çerçevesinde yürümeyen politik tarafların çıkar uğruna neden oldukları yıkım yoluyla imar etkinlikleri aslında, kültüre karşı işlenen bir cinayet yayılır.

Ayrıca ülkemizde, yasal yollarla tarihi çevrede yaşayan insanların yaşam standartlarını göz önüne alıcı, onlara maddi ve manevi destek sağlayıcı yasal getiriler bulunmamaktadır. Tarihi çevreyi koruma ve işlev kazandırarak değerlendirme için teşvik edici ve zorlayıcı yasalar olmadığından çevrede tarihi dokuyu doğrudan yada dolaylı tahrip eden yapılaşmanın önüne geçilememektedir.

Cibali'de yaşayan ve kendilerini artık buranın ayrılmaz bir parçası olarak gören insanların en önemli sorunlarının maddi zorlamalar olduğu görülmüş ve İstanbul ve Tarih için önemini bildikleri bu dokunun yaşaması için vakıf kuruluşlarından yardım bekledikleri gözlenmiştir. Yasaların kendilerini yönlendiremeyecek kadar, yasal mevzuata uzak olan bu insanlar, aynı zamanda sık sık değişen yerel idarelerin girdabına kapılmakta ve ne yapacaklarını bilememektedirler. Kat karşılığı yoluyla sahip oldukları yapıları elden çıkartmak ise denetim mekanizmasının mevcut olmayışı nedeniyle, sorunsuz bir çözüm olarak görülmektedir. Çünkü, koruma konusundaki yasal mevzuatlar sık sık değişikliğe uğrarken, uzun vadede uygulamaya yönelik başarı sağlanamamıştır. Ya toplumda bu düzenlemelerden rahatsız olan kesim yasaya baskı yapmakta, ya da yürütmeye engeller yaratmaktadır. Bunun yanında bu konuda iyi niyetli kesim, olumlu bir takım çabalar göstermekte ancak bu kaos karşısında zorlanmaktadır.

Koruma amaçlı imar planları, kentsel koruma konusunda ulaşılmaya çalışılan amaca yönelik hukuki araçlar olmakla birlikte, bunların hazırlanması ve yürürlüğe konulması süreçlerinde yaşanan aksaklık ve gecikmeler koruma çabalarına indirilen ağır darbelerdendir. Son darbe de, genellikle bu planların uygulama aşamalarında indirilmektedir.¹⁹⁰ Bu safhada zorunlu olması gereken denetim, devletin konuya olan duyarsızlığı nedeniyle mümkün olmamakta ve pekçok tarihi çevre gibi Cibali'de bu platformda yalnız kalmaktadır. Hem kağıt üzerinde, hem de uygulama sahasında birebir değişikliğe uğrayan projeler neticesinde de zaman içinde tanınmaz bir bölge ortaya

---

¹⁸⁹ Birol Baransu, Türkiye'de Şehirselsel Yenileme Planlamasında, Uygulanabilecek Bir Yöntem Araştırması, Doktora Tezi, 1978, s.73, 74.

¹⁹⁰ İstar B. Gözaydın, a.g.e., s.2.

çıkılmaktadır. Bütün bunların ışığında yasaların doğru insanlar tarafından konmadığı ve uygulanmadığı da önemli bir problemler olarak ortaya çıkmaktadır. Koruma ve değerlendirmeye yönelik çalışmaların her aşamasında kullanıcının tarihi çevreye sempatisini arttıracak, konuya bilimsel yaklaşan kurumların da bu yasal kompozisyonun oluşturulma aşamasında konu dışı bırakıldığı da gözlenmektedir.

6.2. GELECEKTEKİ TEHLİKELER

Haliç'in kıyısında ki tüm yerleşimlerin gelişimini olumsuz yönde etkileyen en önemli unsurlardan biri; Haliç suyunun kirliliğidir. Bu kitle suyun çok fazla kirlenmesi sonucu olan oksijen noksanlığı sebebiyle bir aenrop çürüme kazanının tabanı haline gelmiş ve ataban ürünleri olarak, H₂S, CO₂, CH₄, gibi gazlar yüzeye fişkırmakta ve çevreyi ağır bir şekilde rahatsız etmektedir.¹⁹¹ Haliç kıyısındaki yerleşimleri doğrudan etkileyen bu durum, bu bölgelerin gelişmesi için gerekli olan kültür seviyesi yüksek insan göçünü her gün ertelemektedir. Yerel idarelerin bu konu karşısında ki duyarsızlığı, Cibali için de diğer tarihi mahalleler için de bir an önce alınacak önlemler açısından her geçen gün kayıp olacaktır.

Cibali bölgesinde ki terkedilmiş evlerin, kendi haline bırakılarak, yokolmaları çok kısa bir süreçtir. Bu süreç, aynı zamanda vandalizm etkisiyle de her hangi yapıcı bir müdahaleye imkan vermeyecek derecede kısalmaktadır. Bölgeye doğudan gelen göç için herhangi bir engel konamaz ise, tarihe direnen ve seyri bile zevk veren bu yapılar, tanınamaz hale gelebilirler. Yerel idarelerin disiplinsiz tutumları karşısında yükselen apartmanlar da bu bölge için ciddi bir tehlike içermektedir. Tarihi evlerin hem zeminlerini, hem de strüktürünü etkileyen apartmanlar, tarihi dokuyu da geri dönülemez bir perspektifte tahrip etmeye, tarihi yapıların yerlerinde yükselmeye devam edeceklerdir. (Fotoğraf 60-61)

---

¹⁹¹ Şemsettin Beyoğlu, SSK Eyüp Hast. Başhekimisi, Çevre Koruma, s.21, s.19.

Fotoğraf 60: Cibali’de bir 20. yüzyıl yapısı

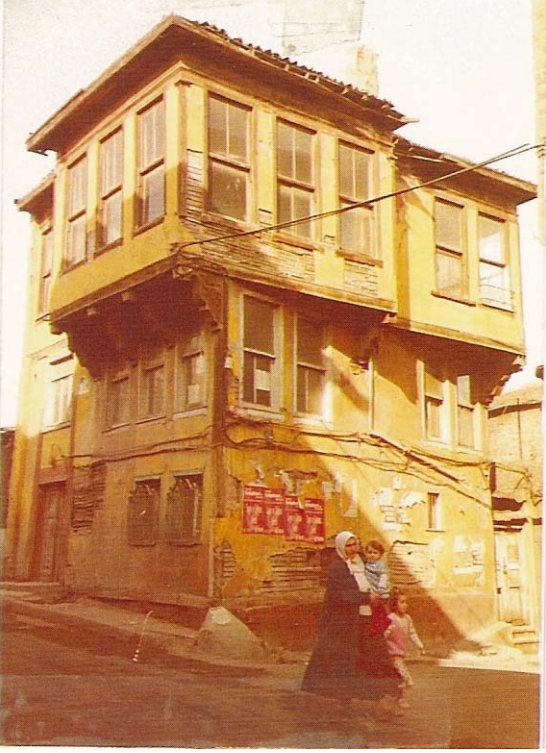
Fotoğraf 61: 19. yüzyıl sonu yapısı

Cibali’de yapılan sayıları çok olmamakla beraber, gerçekleştirilmiş birkaç restorasyon örneğine rastlamakta mümkündür. (Fotoğraf 62-63) Bunlardan bazıları aslına uygun, başarılı çalışmalar olsa da, bazı girişimler ise aslını korumadığı gibi, bilinçsiz yorumlar ve malzemelerle yapıların özgünlüklerini kaybetmelerine neden olmuştur. (Fotoğraf 64)

Fotoğraf 64: Restorasyon Sonrası Özgünlüğünü Kaybeden Yapı

Fotoğraf 62: Cibali’de Bir Evin Restorasyondan Önceki Hali

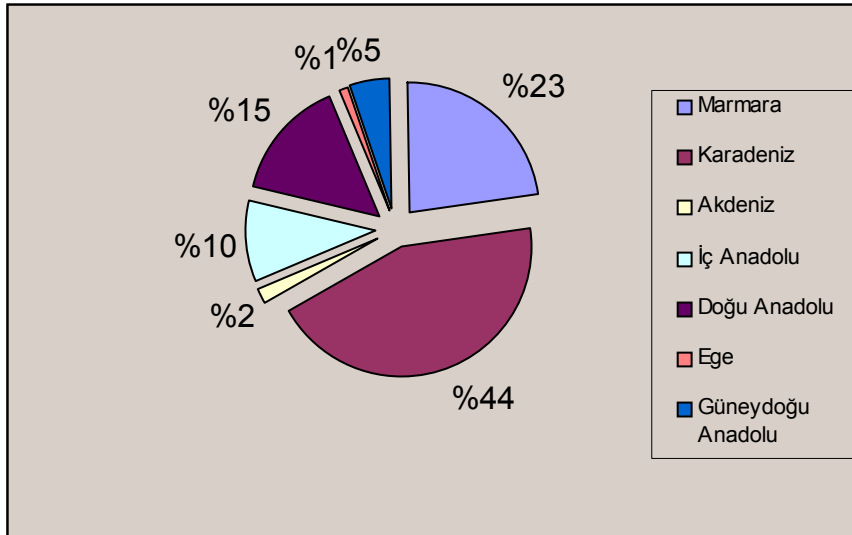
Fotoğraf 63: Cibali’de Aynı Evin Restorasyon Sonraki Hali

7. CİBALİ'DE YAPILAN TESBİTLER

7.1 TOPLUMSAL ANALİZLER

7.1.1. DEMOGRAFİK YAPI

Cibali semtine bağlı 4 farklı muhtarlıktan alınan 1998 son nüfus sayımına göre ve çevrede yapılan gözlemler sonucunda Cibali Halkının , demografik yapısının en balirgin özelliğinin , Türkiye'nin dört bir yanından gelen insanlardan oluştuğu öğrenilen tarihte , Haliç'in kıyı semtlerinin hemen hemen tamamında olduğu gibi, Cibalide de İstanbul'un fethi ile başlayan bu göçler Sanayii Devrimiyle de devam etmiştir.Reşat Ekrem Koçu'nun sözünü ettiği , işçi bekar sınıfının yerini ise bugün aileler almıştır.Farklı mahallelerde farklı nüfus yoğunlukları gözlenmektedir.

Grafik 1: 1998 yılında Yapılan Nüfus Sayımına Göre Cibali Nüfusunun Bölgelere Göre Dağılımı

7.1.2. SOSYAL YAPI

Cibali’de Sosyal Yapı eğitim seviyesinin düşük olmasıyla kendinden şekillenen bir yapı özelliği göstermektedir. Genelde erkek nüfusun çalıştığı bu bölgede kadınlar ev hanımıdır. Bununla doğru orantılı olarak ise komşuluk ilişkileri hala yaşamaktadır. Hayat standardını belli bir çizginin üzerinde tutmaya çalışan insanların emekçi oldukları bölgelerin aksine, çoğu kadını evlerinde bulmak mümkündür. Erkek nüfusun çalıştığı Cibali’de “mahalle” olma olgusu hala korunmaktadır.

Cibali’de haftanın 7 günü açık olan kahvehaneler ise, yüzyıllardır erkeklerin sıkça toplandıkları mekanlar olagelmıştır. Tarihte insanları biraraya toplayan ve asırlarca İstanbul’un dört tarafını saran meyhaneler, en çok, Samatyakapısı, Kumkapı, Yeni Balıkpazarı, Unkapanı ve Cibali Kapısı, Ayakapı, Fenerkapı, Balatkapısı ve Hasköyde bulunduğu bilinmektedir.¹⁹² Zamanında meyhane olarak kullanılan mekanlar ise, Türklerin sosyal yapısı itibariyle kahvehanelere dönüşmüştür. Cibali’nin tarihi kahvehaneleri ise, yerlerini yenilerine bıraksalar bile bazılarında hala sokak aralarında rastlamak mümkündür. (Fotoğraf 64)

Külliyeye olarak nitelendirilebilecek Haydar Yapı Grubu (Haydar Hamamı, Haydar Medresesi, Haydar Çeşmesi) ile Cibali Kapısının iç civarı ise insanları, hem ticari hem de sosyal açıdan bir arada tutma özelliğini korumaktadır.

Cibali’de insanlar gece 22.00’den sonra sokağa çıkmaktan korktuklarını söylemektedirler. Bunun en önemli nedeni ise serserilerin, tinercilerin ve uyuşturucu satıcılarının gece Cibali sokaklarında gezinmeleridir. Yıkıntı halindeki evleri kendilerine barınak yapan bu tip insanlar, Cibali’de evleri olan insanların, yaşamak için diğer semtleri tercih etmelerinde en önemli neden gibi görünmektedir.

---

¹⁹² Kömürçüyan, a.g.e., s. 230.

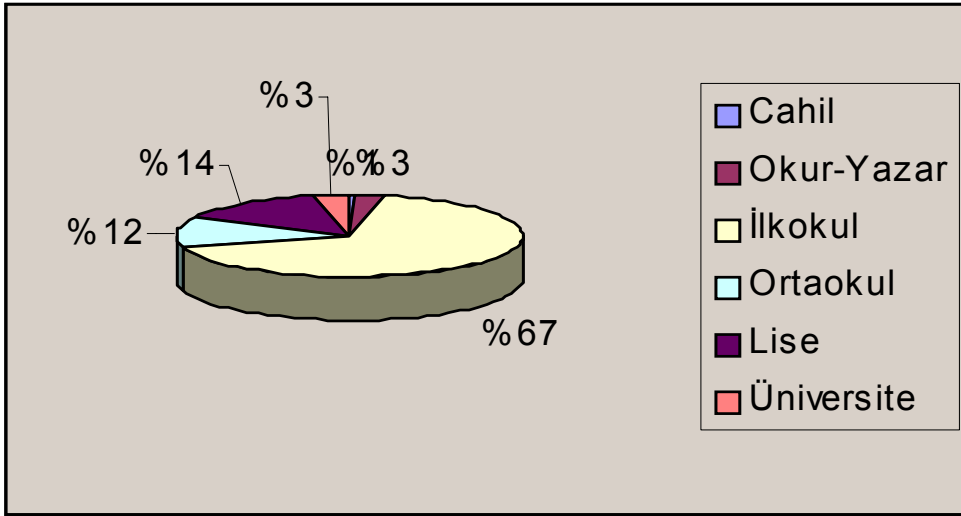

Fotoğraf 64: Cibali’de Bulunan Tarihi Kahvehanelerden Biri

7.1.3. EĞİTİM DURUMU

Türkiye genelinde yapılan son nüfus sayımı sonuçlarında dikkati çeken en önemli husus, Cibali'nin bağlı olduğu dört farklı muhtarlığın kayıtları göz önüne alınacak olursa, Fatih ilçesine bağlı bu semtin kuzeyine gidildikçe eğitim seviyesinin % içinde farklılıklar göstermesidir.

Cibali'de; yakında açılması beklenen Kadir Has Özel Üniversitesinin ise, buranın halkına doğrudan hizmet veremeyeceği ortadadır. Sementin insanı ise, bu kuruluşu, gelecekte potansiyel bir gelir kaynağı için iyi bir alternatif olarak görülmektedir.

Grafik 2: 1998 yılında Yapılan Nüfus Sayımına Göre
Cibali Nüfusunun Eğitim Seviyesi

7.1.4. EKONOMİK DURUM

Çoğu Türkiye'nin dört bir yanından gelmiş Cibali halkı, düşük gelir seviye sınıfına girmektedir. Nüfusun kadınlardan oluşan kısmı, genellikle evlerinde el emeği gerektiren bir takım basit imalatlarla, kendileri ve çocuklarının bazı ihtiyaçlarına katkıda bulunmaktadır. Erkekler ise; düşük gelirli pek çok işte çalışmaktadırlar. Vasıf gerektirmeyen bu iş kollarında çalışan erkeklerin, % içinde en büyük dilimi işçiler, şoförler ve serbest olarak nitelendirilen seyyar satıcılar oluşturmaktadır. Bununla doğru orantılı olarak, kiracıların yüzdesi, ev sahiplerinin sayısından oldukça fazladır. Örneğin Haraççı Kara Mustafa Paşa mahallesinde %4.84 oranında ev sahibi varken, kiracıların yüzdesi 14.47'ye yükselmektedir.

Cibali halkının “börekçi Kürtler” olarak nitelendirdiği seyyar satıcılar ve ailelerini ise, ne kiracı, ne de ev sahibi sınıfına sokmak mümkün değildir. Hemen hemen tamamı doğudan göçen bu insanlar, başta Haydar Hamamı olmak üzere, bölgedeki pek çok tarihi sivil yapıların boş olanlarını, istila etmek suretiyle buralarda yaşamaktalar ki, İstanbul'da bu düzeni müslüman olmayan toplulukların yaşadıkları tüm semtlerde görmek mümkündür.

7.2. FİZİKSEL ANALİZLER

Bölgede yapılan araştırma ve bu başlık altında, tarihi yapılar saptanmış, strüktürel tipolojilerine göre sınıflandırılmıştır. Bugün hangi amaçla kullanıldıkları belirlenerek, kat sayıları bu harita çalışmasında gösterilmiştir.

Pek çoğu, ahşap ve kargir olan, geleneksel doku karakteri gösteren Cibali bölgesinde de, yıkımların olduğu ve tescilli yapıların bir kısmının da, bu istimlakler sonucu ortadan kalktığı görülmüştür. Çoğu 2-3 katlı olan bu yapılaşma da, yeni yapıların kat adetlerinin arttığı saptanmıştır. Bölgenin sosyal ve ekonomik yapısıyla değişen dokuyla, çoğu konutun zemin katlarının ticaret amaçlı kullanıldığı izlenmektedir. Ayrıca, sahile yakın yapılaşmada tarihten gelen bir alışkanlıkla hala depo olarak kullanılan çoğu tek katlı yapılara rastlamak mümkündür.

IV. BÖLÜM

8. CİBALI'DE SALİH PAŞA CADDESİ ve HARAÇÇI BOSTAN SOKAĞIN SEÇİMİ ve NEDENLERİ

8.1. SALİH PAŞA CADDESİ ve HARAÇÇI BOSTAN SOKAĞIN TANIMI

Salih Paşa Caddesi, Unkapanı Atatürk Bulvarı üzerinden Cibali'ye girişi sağlayan ve Haydar Caddesine yılanvari bir kıvrımla bağlanan bir caddedir. Salih Paşa Caddesi'nin solundan ayrılan sokaklar, Cibali'nin Zeyrek sınırına çıkarken, sağından kopan yollar ise Haliç kıyılarına ulaşırlar. Tatlı bir eğimle çıkan cadde üzerinde ahşap sıra evler çoğunluktadır.

Haraççı Bostan Sokak ise Salih Paşa Caddesinin ortalarından kopup sahil yönüne doğru uzanan tarihi karakterini korumuş bir sokaktır. Sağ tarafında sıraevlerin bulunduğu sokağın sol cephesi ise müstakil 3 konuttan oluşmaktadır ki bunların sadece birisi yeni yapıdır.

8.2. BUGÜNKÜ DURUMU ve KULLANIMI

Haraççı Bostan Sokakta bulunan tüm ahşap yapılar konut olarak kullanılmaktadır. (Fotoğraf 65-66) Sokaktaki 3 yeni yapının yalnız biri han olarak kullanılmaktadır. Terk edilmiş bir konak ise boş durmaktadır, ancak zemin katı hurda deposudur. Bu sokaktaki sıra evlerin çoğunun bodrum katları atölye olarak kullanılmakta, Haliç ve çevresinin sanayi bölgesi olma özelliği buradaki küçük atölyelerle hala devam etmektedir. Girişi birinci kattan olan evlerin zemin katları ise bazen bir berber, bazen bir eczane olarak hizmet vermektedir. Salih Paşa Caddesindeki sıra evlerin bazılarının zemin katları ise küçük esnafa hizmet eden konutlardır.

Caddenin sokaklara nazaran daha geniş olması, cumbalı sisteme olanak vermektedir. Köşe çıkmaları da kullanılmıştır. Çoğu iki katlı olan bu evler birbirlerinden yangın duvarları ile ayrılmışlardır.

Her iki sokakta da evlerin hem cephe hem de planlarında zaman içinde var olan değişiklikler görülmektedir. Pencerelerin hem araları hemde sistemleri değişmiş, bazı kapılar ise çelik olarak değiştirilmiştir. Bazı cephe elemanları yer yer kopmuş, çatılarda, yağmur inişlerinde ciddi sorunlar meydana gelmiştir. Giriş katın üzerinden başlayan cumbalar 2 kat boyunca yükselmektedir. Bazı evler ise herhangi bir üsluba uymamasına rağmen, cephelerinde kullanılan ahşap kaplamayla

nispeten uyumlu bir görüntü almışlardır. Boş olan binaların zemin katları ise dükkan olarak kullanılmaktadır. Konutların çoğu tek aile birimi için tasarlanmamasına rağmen, sosyal yapı ile bu planlar değişmiş, kat kat, ya da, oda oda aile yada bireylere kiralanmıştır. Bunun bir getirisi olarak WC, banyo ve mutfak ortak olarak kullanıma açılmıştır. Bu evlerde oturanların çoğunun kiracı olmasının bir sonucu olarak evler son derece bakımsızdır. Ev sahipleri ise ekonomik durumlarından ötürü gerekli bakımları yaptıramamaktadırlar. Bu yapıların kullanıcıları ise hemen hemen tamamı düşük gelir seviyeli sınıfa girmektedirler.

Üzerinde çalışılan sokaklarda profesyonel anlamda ciddi bir restorasyon çalışmasına rastlanamamıştır. Bunun iki önemli nedeni vardır. Birincisi eğitim seviyesi ile doğrudan ilintilidir. Bu seviye düştükçe evlere verilen hasar o derecede artmaktadır. Ancak ekonomik olan diğer neden eğitim seviyesinden de önemlidir. Çünkü burada doğup büyüdüğünü söyleyerek, evlerinin değerini bilen (bilimsel olmasa da) insanlar, yaşadıkları yerlere zarar verecek birtakım koruma önlemleri almışlardır.

Fotoğraf 65: Salih Paşa
Caddesinde

Fotoğraf 66: Haraççı Bostan Sokak'ta Bir Ev

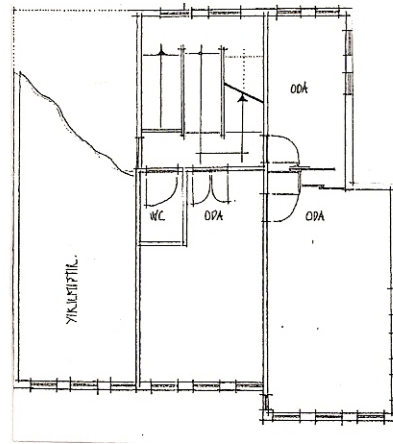
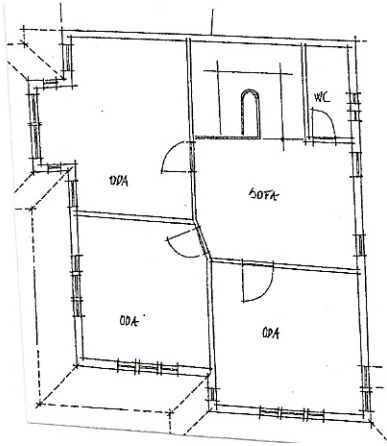
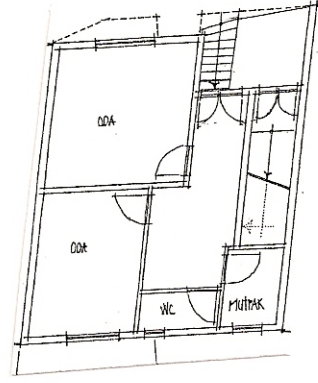
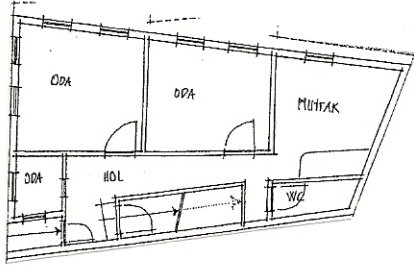
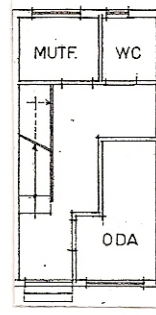
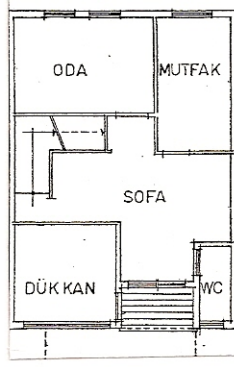
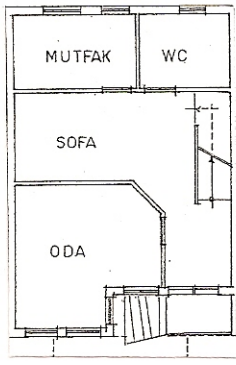
9. SALİH PAŞA CADDESİ ve HARAÇÇI BOSTAN SOKAĞINA YERALAN YAPILARIN İNCELENMESİ

9.1. BÖLGEDEKİ TESCİLLİ YAPILARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

9.1.1. MEKANSAL AÇIDAN

Seçilen bölgede, dar ve derin parseller üzerinde çalışıldığından, boyuna gelişemeyen yapılar, genellikle bodrun + 2-3 kattan oluşmuşlardır. Yer yer kat sayısının dörde çıktığı da olmuştur. Zemin kat yada bodrumlar, eğer dükkan yada atölye olarak kullanılmıyorsa, orjinal halinde mutfak olarak planlanmış olmasına rağmen, bu katlarda bir yada iki oda oluşturulmak şekliyle, zaman içinde değişikliğe uğramışlardır. Merdivenler genellikle giriş kapısı karşısında ve bir duvara ankastre şeklinde yer almaktadır. Üst katlar da ise sofalar küçülmüş ve odalar meydana getirilmiştir. Merdivenlerin üzerlerine baş kurtarma ölçüsü minimum olarak hesaplanarak buralarda odalara eklenmiştir. Balkon çıkmaları ve arka bahçe alanları kısmı olmak şartıyla yine ihtiyaçlar paralelinde yapı içine alınmıştır.

Orjinal haliyle tek bir ailenin standartlarına uygu tasarlanan planlar, her katın yada her odanın farklı insanlara kiralanması nedeniyle, iç kullnımlarda planlamayı olumsuz yönde etkileyen değişiklikler yapılmıştır. Islak hacimler gelişigüzel çözülmeye çalışılmış ve tüm bu karmaşa sonucu olarak da, hem kullanıcı hem de yapının bilinçsizce yıpratılması açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

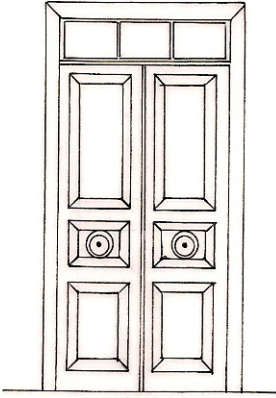

Haraççı Bostan Sokak ve Salih Paşa Caddesi'nden Plan Örnekleri

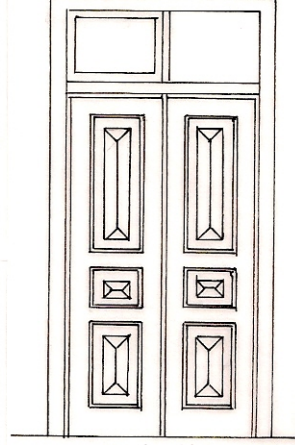
8.1.2. YAPISAL AÇIDAN

9.1.2.1. KAPILAR ve GİRİŞLER

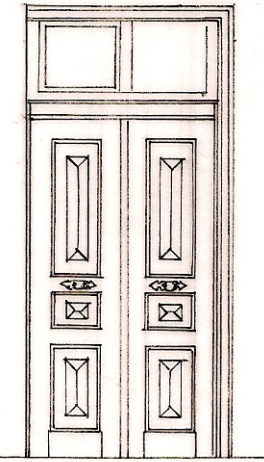
Çalışılan sokak ve caddelerle, Cibali'nin diğer evlerinin genelinde, bodrum kat bulunduğundan, girişler sokak kotundan yükseltilerek verilmiştir. Bu girişler tek basamakla geçildiği gibi, iki metre kotunu da bulmaktadır. Ahşap kapılar genellikle iki kanat ve bu kanatlarda ki üçlü tablodan oluşmaktadır. Dairesel yada üçgen sade süslemelerle boyut kazanan bu tablolar, bazen ampirik üçgenler ve kolonetlerle daha derinlik kazandırılmıştır. (Fotoğraf 67-68) Kapıların üzerlerinde vasistaslı tepe pencereleri sıkça görülmektedir. Ayrıca ahşaba en yakışan malzeme olan bronz da kapı kulplarında form kazanmıştır. (Fotoğraf 69-70)

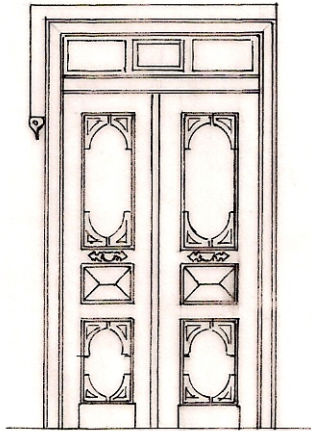
Salih Paşa Cd.'den 30 No'lu Kapı

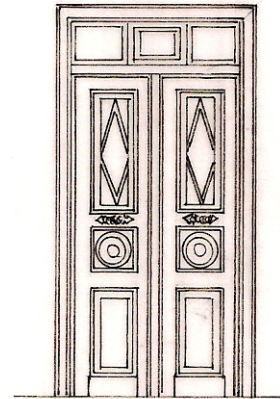
Haraççı Bostan Sk.'tan 31 No'lu Kapı

Aynı Sokaktan
33 No'lu Kapı

Aynı Sokaktan
29 No'lu Kapı

Salih Paşa Cd.'nden
50 No'lu Kapı

Fotoğraf 67:

Salih Paşa Caddesi'nden 50 No'lu
Kapı

Fotoğraf 68: Haraççı Bostan
Sokak 31 Nolu Kapı

Fotoğraf 69: Cibali Sokağı, 34 Numaralı Kapı Kolu

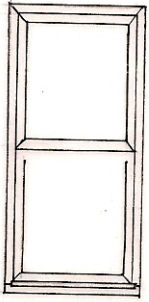

Fotoğraf 70: Haraççı Bostan Sokak'tan Bir Kapı Kolu

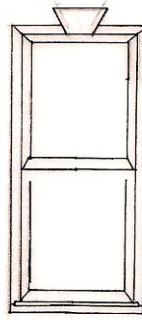
9.1.2.2. PENCERELER

Doğramaların üstlerinde denizlik, altlarında kullanılan ahşap söveler, ampir, Art-Nouveau üslup özelliklerini yansıtırlar. Bir Türk evi klasiği olan giyotin pencere bu evlerin tamamında kullanılmıştır. Pencere boyutları çoğunlukla 1/2 oranındadır. Giriş katlarındaki pencereler genellikle kafesli olup, tamamı da fer-forge parmaklıklıdır.

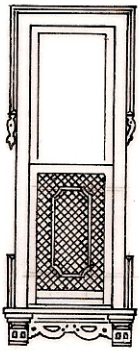
(Fotoğraf 71-72)

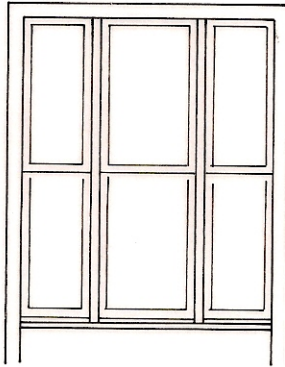
Haraççı Bostan Sk.'tan 18 No'lu Pencere

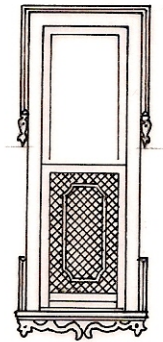
Aynı Sk.'tan 35 No'lu Pencere

Aynı Sokaktan
29 No'lu Pencere

Salih Paşa Cd.'nden
30 No'lu Pencere

Haraççı Bostan Sk.'tan
31 No'lu Pencere

Fotoğraf 71: Haraççı Bostan Sokak'tan Bir Pencere Örneği

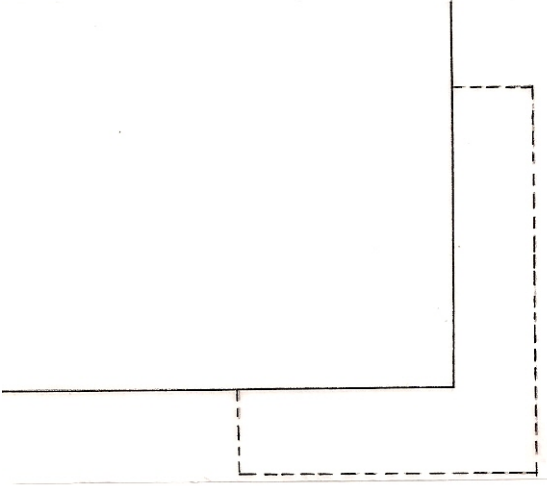

Fotoğraf 72: Salih Paşa Caddesi'nden Bir Pencere Örneği

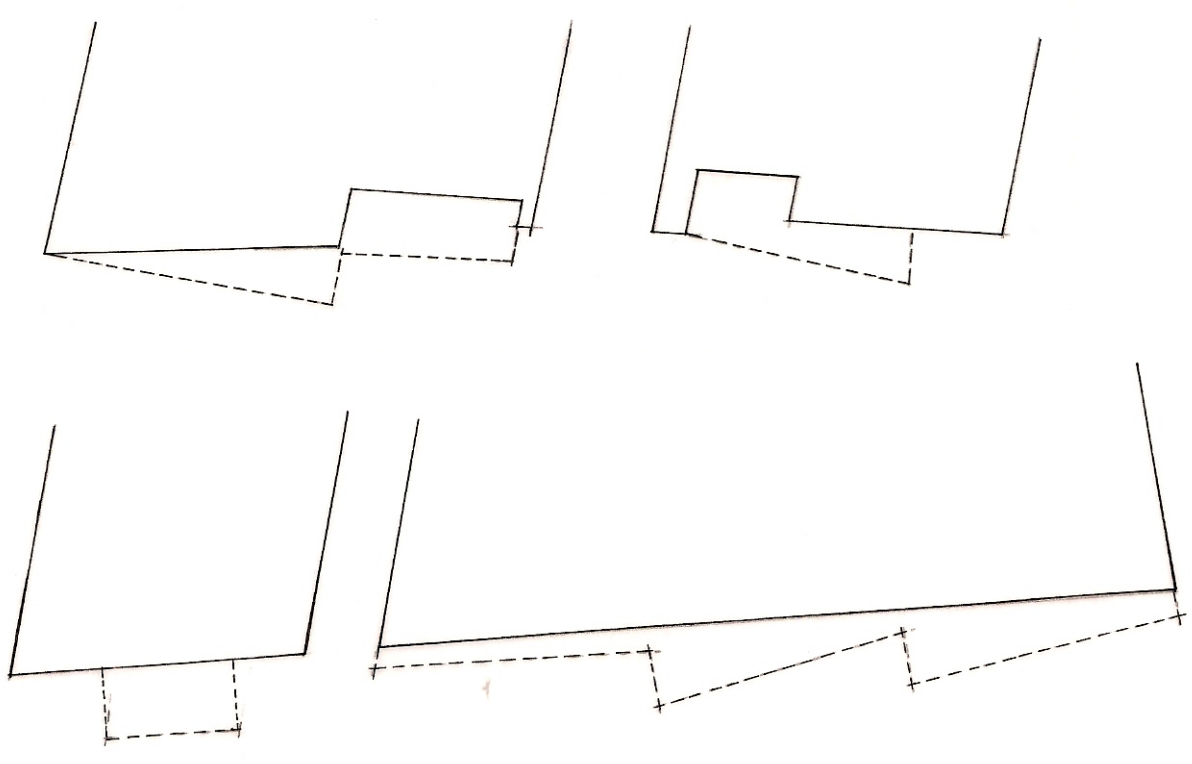

9.1.2.3. ÇIKMALAR

Çıkmalar planlarda ki biçimlenişlerine göre farklılık göstermektedirler. Genellikle sokağın giriş yönüne açıldıkları için, binaların eğrisel dizilişine göre üçgen olarak form bulmuşlardır. (Fotoğraf 73-74) Bunun yanında köşe çıkmalara da rastlanmaktadır. Sokakların darlığı nedeni ile çıkmalar mümkün olduğu kadar kısa tutulmuş, veya kademeli olarak tasarlanmıştır.

Salih Paşa Caddesi ve Haraççı Bostan Sokak'tan
Çıkma Örnekleri

Fotoğraf 73: Haraççı Bostan Sokak'tan Çıkma Örneği

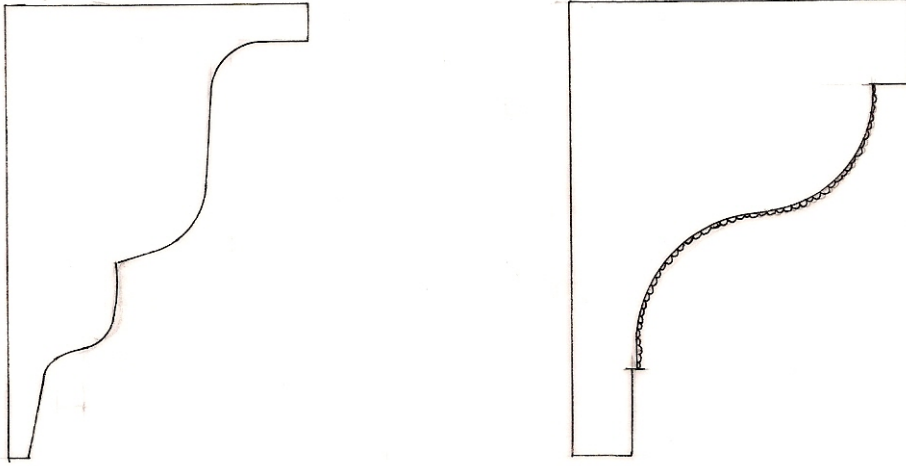

Fotoğraf 74: Salih Paşa Caddesi'nden Bir Köşe Çıkması

9.1.2.4. FÜRÜŞLAR

Seçilen bölgede yukarıda sözkonusu olan dar sokaklar nedeniyle fûruş olmadan çıkma çözümüne gidilmesine neden olmuşsa da, yer yer ahşap olanlarına rastlanmaktadır. (Fotoğraf 75) Genellikle sade yapısı olan bu elemanlar, zemin katları bağdadi sıva olan evlerde yine bu şekilde sıvalı olarak kullanılmışlardır.

(Fotoğraf 76) Ancak çıkma altları fuürüşlarının bu sadeliği karşısında saçaklarda oldukça süslü bir tarz benimsenmiştir.

Haraççı Bostan Sokak'tan Fûruş Örnekleri

Fotoğtaf 75: Haraççı Bostan Sokak'tan Bir Furuş Örneği

Fotoğraf 76: Haraççı Bostan Sokak'tan Diğer Bir Furuş Örneği

9.2. YENİ YAPILAR

Haraççı Bostan Sokak ile Salih Paşa Caddesi'ndeki yeni yapılar, çok olmamakla beraber, mevcut olanlar 4.5 katlı olup, bazen konut, bazen de iş hanı olarak kullanılmaktadır. Geneli beton-arme olan bu yapılar mevcut yapım sistemleri kullanılmak şartıyla, kat adetleri düşürülüp, bölgenin tarihi dokusuna uymaları için yapılacak cephe düzenlemeleriyle çevreye uyumlu hale getirilebilirler. (Fotoğraf 77) Ancak bazı binalar kütleli büyüklük olarak Cibali'yi oldukça zorlamaktadır.

(Fotoğraf 78-79)

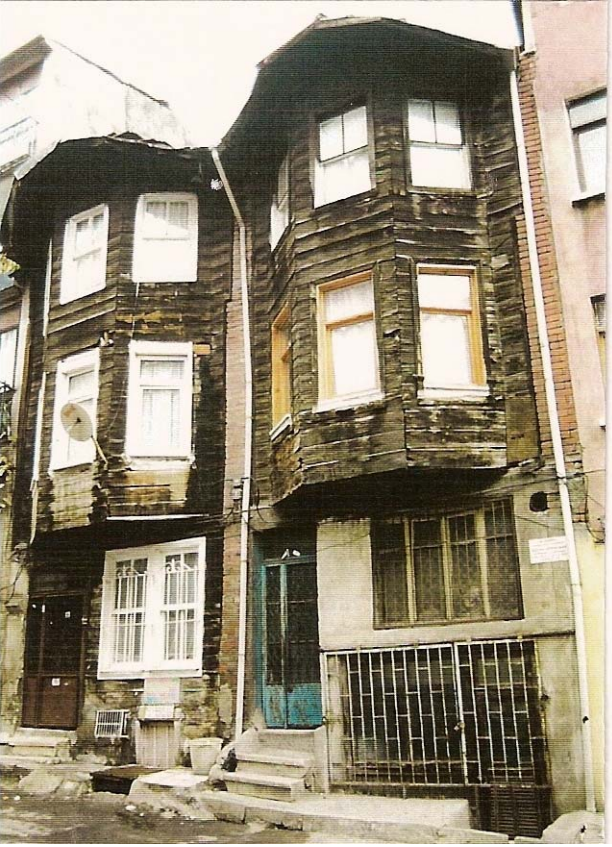
Haraççı Bostan Sokak, 29 ve 30 numaralı parsellerde bulunan 3-4 katlı apartmanlar, kat adetleri sabit kalmak koşuluyla, doğrama ve çıkmalarda yapılacak boyut ve tarz değişiklikleriyle sokak dokusuna uyumlu bir hale getirilebilirler. Yine aynı sokakta bulunan 35 numaralı yapı bir kat düşürülerek, mevcut beton-arme kabuğa eklenecek çıkmalarla klasik bir Türk Evi karakteri kazandırılabilir. Salih Paşa Caddesinde bulunan yeni yapılar ise benzer prensiplarla rahatsız edici kütlelerinden arındırılabilirler.

Fotoğraf 77: Haraççı Bostan Sokak'tan İki Yeni Yapı Örneği

Fotoğraf 78: Cibali’de, Salih Paşa Caddesinde Yeni Bir Yapı

Fotoğraf 79: Fotoğraf 78’nin Karşısında
Gelensel Karakterde İkiz Bir Ev

SONUÇ ve ÖNERİLER

Haliç Tarihi Yarım-ada sınırlarında yer alan Cibali yerleşimi, bir “ tarihi çevre değerlendirme” içerikli tez konusu olarak doğru bir bölge ve yine bu başlık altında yalnız bırakılmış bir semtimizdir. Geçmiş tarihin her an biraz daha uzaklaştığı düşünülecek olursa, bu bölgenin her geçen gün kaybedilme tehlikesine karşı, kazanılması için zorunlu önlemler, karşılaşılan sorunlar başlıkları altında incelenmeli ve koruma ile değerlendirme kavramları aynı platformda işlenmelidir.

SOSYAL İÇERİKLİ ÖNERİLER

Kendinden önceki kuşakların oluşturduğu kültürel değerleri yaşatarak sonraki kuşaklara aktarmak insanlık tarihinin en eski dönemlerinden bu yana bilinçli veya bilinçsiz birçok aşamadan geçerek günümüzdeki düzeyine erişmiştir.

Tarihin başlangıcından bu yana, anıtlar toplumdan topluma çeşitlilik gösteren nedenlerle korunmuştur. Bu korumanın kapsamı zamanla dini yapılardan kamu yapılarına, giderek sivil yapılara dek genişlemiştir. Toplumdaki sosyo-kültürel, ekonomik değişimler, anıtlara bakış açılarında önemli değişikliklere neden olmuş, koruma ve yıkım dönemleri birbirini izlemiştir. Anıtların korunması, toplumda kendi kültürüne ait olsun yada olmasın, geçmiş dönemlerde eserlere gösterilen saygı ile, yani tarihsel değerlerin sürekliliğini sağlayacak tarih bilincinin gelişmiş olması ile olanaklıdır; bu da koruma kavramının gelişmesinde ilk evreyi oluşturur.¹⁹³

Korumada, insan faktörünün önemi, 1998, 18-20 Şubat tarihlerinde yapılan ICOMOS Türkiye Yunanistan ortak toplantısında da, şu şekilde dile getirilmişti: Tarihsel birikim “toplulukların hafızası” olduğu gerçeğinden hareketle uzmaların halk ile dil ve amaç birliğine özen göstermesi, katılımın sağlanması koruma çalışmalarının başarısının ön koşuludur.¹⁹⁴

Buradanda anlaşılacağı gibi, koruma ve değerlendirme kavramlarının uygulamaya konmasında iş birliğine gidilmesi gereken en önemli unsur; kullanıcıdır.

¹⁹³ Emel Ardaman, Tarihi Çevre İçinde Binaların Yeniden Kullanımı, Galata Örneği: Kente Yeniden Katılım, Doktora Tezi, M.S.Ü., 1996, s.83, 84.

¹⁹⁴ Yapı Dergisi, , ICOMOS Türkiye Yunanistan Ortak Toplantısı, 1998, Mart, s. 196, s. 20.

Vancouver’de yapılmış olan HABİTAT 1.de konut ve yerleşim politikasının ekseninde yer almış olan devletin yerini Haziran 1996’da ki HABİTAT II. de sivil toplumun aldığı görülmüştür. Bunun için temel hedeflere ulaşma araçları katılımcılık, yapabilir kılma stratejisi ve bir yöntem arayışı olarak saptanmış ve insan yerleşimlerine ilişkin sorunların çözümü için yalnız devletin değil, bu yerleşimlerdeki tüm aktörlerin, yani yerel yönetimler, özel sektör, meslek kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarının etkin katılımının gerekli olduğu vurgulanmıştır.¹⁹⁵

Zengin bir tarihi geçmişe sahip ve bunun önemini kavramış toplumlarda bu tür uygulamalara sıklıkla rastlanmaktadır. Özellikle Avrupa’da bu ilişkiler sisteminin kurulduğu ve değer yargılarının oluşturularak uygulamaların gerçekleştirilebildiği bazı önemli örneklerden söz edilebilir. Bu tür uygulamaların en önemlilerinden biri olarak kabul edilebilecek İtalya- Matera örneği, şehrsel bir bölgenin, sokağın, yapının veya yapı grubunun yenilenmesi, sıhhileştirilmesi, korunması, restorasyonu veya modernizasyonu boyutunun üzerinde, yaşayanların kendilerini bu kültürün bir parçası olarak hissetmeleri ve bilinçle şehri sahiplenerek yeniden yaşanabilir kılınmasında katkıda bulunmalarıyla daha değişik bir boyuta sahiptir. Sahip olduğu tarihsel, mimari, kentsel ve doğal miras Matera’da biraraya gelerek, şehrin UNESCO tarafından dünya mirasının bir parçası olarak kabul görmüştür. Matera’nın UNESCO tarafından koruma altına alınmasıyla, buraya özel yasalar çıkarılmış, yeniden canlandırma ve tanıtım çalışmaları yapılarak, yazar, ressam ve şairler gibi toplumun belli kesimini oluşturan insanlar, bu kez ekonomik veya sosyal bir zorunluluk olmaksızın yeniden uzun bir süre önce terkedilmiş bu bölgede yaşamak için geri dönmüşlerdir.¹⁹⁶

Katılımcı bir anlayışla gelişme gösteren diğer bir örnek ise, İslam kentleri olmuştur. Kullanıcı “consensus” una dayalı toplumsal yapılaşma, İslam kültür kuşağında her kült grubunun kendi kentsel kararlarını almasına yönelik olanaklar tanımıştır. Mahallelerden oluşan kent dokusu içinde yaşayan kapalı kültür ve kült gruplarının her biri yüzyıllar boyunca kültürlerinin kalıcılığını sağlayabilmek için kendi bölgelerindeki tarihi eserleri ve kentsel dokuyu korumaya özen göstermişlerdir. Burada “vakıf” kimliğinde beliren bir kurumsallaşma da söz konusudur. Kentin katılımcı yapısı nedeniyle devletin kentsel kararları alıcı merkezi bir örgütünün olmadığı, yalnızca denetim görevini üstlendiği bu düzende merkezi otorite ile kullanıcılar arasında kademelenmeyi sağlayan vakıf, bireyin kendi belirlediği kamusal bir amaç için mal varlığını kamusal hizmete tahsis

---

¹⁹⁵ Emel Ardaman, a.g.e., s. 151.

¹⁹⁶ Nilgün Ergun, yenileme Sürecinde Kültür Sürekliliğinin Sağlanması, Matera Örneği, Yapı, 1998, s. 199, s. 92.

etmesi olarak özetlenebilir. Görüldüğü gibi bu durumda mahalle içi planlama kararları ağırlıklı olarak mahallenin gereksinimlerine göre bireyler tarafından alınmaktadır. Zamanın getireceği hasarlara yönelik teknik önlemler ise, İslamda kentsel kültür mirasının uzun bir süreç boyunca gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamıştır.¹⁹⁷

Sosyal yapıyı canlandırıcı bu global örneklerde ortak noktalardan biri; kullanıcıyı korumaya ortak ederken, onun tarihi kültürü ve değerleri tanıyarak benimsemesi, diğeri ise, tarihi ve kültürel potansiyele sahip bu yerleşimlere, modern standartlarda yaşamaya imkan verecek olanaklar kazandırılması olmuştur.

Cibali için örnek teşkil edecek tüm bu çalışmaların paralelinde, Cibali halkının sosyal yapısını hatırlamakta fayda vardır. % 80'ninin kırsal kesimden geldiği bilinen bir yerleşimde, toplumdan, kendilerini yaşadıkları bölgenin kültürünü taşıyan bir parça olarak görmelerini beklemek hata olur. Bu yüzden, yerel yönetimlerin, Fener ve Balat örneğinde olduğu gibi Cibali içinde yapılanması ve bölge halkının mahalle ölçeğinde doğrudan temsili, dolayısıyla yerel halkın planlamaya katılımı sağlanmalıdır. Bölgede yapılacak sıhhileştirme çalışmalarının tanıtılması Cibali'ye olan sempatiyi biraz daha arttıracaktır. Halka yeni yapılaşmanın ve apartman yaşantısının bağlayıcı unsurları tanıtılmalı, var olanı değerlendirmenin ekonomik getirisi aşılmalıdır.

Yapılacak başlıca müdahalelerin, güvenli ve steril bir ortam getireceği kurulacak sivil örgütler arayıcılığıyla tanıtılmalıdır.

Yukarıda bahsi geçen Fener- Balat çalışması Cibali için ciddi bir örnek teşkil etmektedir. Fatih Belediyesi, Avrupa Birliği ve UNESCO'nun işbirliğiyle gerçekleştirilen Haliç Projesiyle Balat ve Fener semtlerindeki 1200 konut restore edilecek ve sosyal yapının iyileştirilmesi sağlanacaktır. Benzer bir çalışmayı, semt sakinlerinin katılımıyla Galata'da da görmekteyiz. Mimar Mete Göktuğ'un liderliğinde meydana getirilen ve üniversite çevresinden gönüllü insanların katılımı ile büyüyen Galata Grubu da, Cibali'de yapılacak sıhhileştirme girişimleri için önemli kriterleri oluşturmaktadır. Ayrıca Fener- Balat yerleşimlerinin Cibali'ye olan komşuluk ilişkileride burada yapılmaya başlanacak bir çalışmanın destekçisi olarak görülmelidir. Galata'da olduğu gibi üniversite katılımıyla başlanacak bir çalışma Cibali için ilk adım olabilir.

---

¹⁹⁷ Zeynep Aygen, Kentlerin Tarihi Dokusu Korunmalı mıdır?, Kent ve Kültürü, Cogito, 1996, s.8, s. 145.

EKONOMİK İÇERİKLİ ÖNERİLER

Kültürel miras ve bu mirasın kullanımı olayı, çelişkili bir bütündür ve farklı sosyal güçlerin bu konuya bakışları farklı olacaktır. Bunun için bizim burada verimizi belirlememiz gerekir... kültürel miras, ekonomi ve ekonomi politikasından bağımsız olmaz, Mimari ve kültürel miras; ancak ülke planlaması bölge planlaması, metropoliten planlama ve kent planlaması bütünlüğü içinde değerlendirilebilir.¹⁹⁸

XIX. yüzyılın son çeyreği ve XX. yüzyılın başından itibaren özellikle Haliç ve çevresinde gelişen sanayii yatırımlarının bu çevredeki sosyal doku ve dolayısıyla da ekonomik güç üzerinde ki olumsuz etkileri daha önceki bölümlerde anlatılmıştı. Fonsiyonların güncelliğini yitirmesi ve devletin tercihleri neticesinde, bölgede boşaltılmış sanayii alanları ve çevresinde yaratılan ekonomik çöküntü alanları ve bunun kente getirdiği bir olumsuzluk söz konusudur. Burada yapılması gereken yerel ekonomik politikalar ile birlikte uluslararası iş fırsatları ile dinamik planlama anlayışı yaratmak ve bu yolla sosyal çöküntü alanlarını bir tür sosyal projeler ile yenileyerek kenti yeniden kazanmaktır.¹⁹⁹

Sosyal yapıyı değiştirecek ekonomik önlemlerden sonra, bir koruma – yenileme programında teknik aşamada kullanıcı önemli bir rol üstlenir. Bu yüzden Cibali gibi gelir seviyesi oldukça düşük bir yerleşimde pahalı onarımlardan kaçınmak ve kullanıcıların kendi konutlarının onarımına destek olmaları, maliyeti düşürecek önlemlerdir. Ayrıca kullanıcının kendi konutunun yenilenmesine doğrudan işgücü olarak katılımı da maliyeti önemli ölçüde düşürücü bir başka önlem olduğu gibi, mesleki eğitim sağlayarak yeni iş imkanları da yaratacaktır. TOKİ (Tarihi Konut Stokunun Sağıklaştırılması İçin Bir Finansman ve Örgütlenme Modeli) tarihi konut stokunun sağıklaştırılması için, konut sahiplerine onarım amaçlı kredi sağlamaktadır. Ayrıca, kiracılar için belediye devreye girerek alabildiği kadar konut satın alarak, onarım süresince ve sonrasında kiraların yüksek oranlarda artmamasını sağlayabilir. Özel kişilerin kiracıları içinse, kiracıların yüksek artış nedeniyle bölgeyi onarım bitmeden terketmesini önlemek üzere kira artışlarını sınırlayan yasal düzenlemeler yapılabilir yada belediyenin belirli oranda kira yardımı yapması öngörülebilir.²⁰⁰

¹⁹⁸ Yücel Gürsel, Tarihi Çevreyi Korumanın Ekonomi Politikası, Açık Oturum, Mimarlık, 1975, s. 5.

¹⁹⁹ Güzin Konuk, Hürriyet Öğdül, Dilek Erden Sorguç, Mekan ve İnsan Yenileme “ Kentsel Rejenerasyon “.

²⁰⁰ Emel Ardaman, a.g.e., s. 148,149.

Bölgedeki sosyal gelişme sonucu olabilecek bölgesel değer artışı sonucu, buraya olan ilgi neticesinde bazı özel sponsorlar da bulunabilir. Hatta bölgede konut sahibi insanların bazıları da bu uygulamaya sıcak bakmakta, ve kullanım hakkını bile, değerlendirme şartı karşısında vakıflara hibe etmeyi düşünülmektedirler.

Yerel yönetimlerin yapılacak uygulamanın ekonomik yükünü kısa vadede karşılayamayacağı düşünülecek olursa, bu çalışmayı uzun vadeye yaymak projeyi sağlıklı ve verimli bir ortamda gerçekleştirmeyi sağlayacak bir önlem olacaktır.

Mülkiyet konusu olan her şey gibi, yapı da, salt tarihsel yada sanatsal gerçekliğe sahip olmanın ötesinde, öncelikle ekonomik koşullara bağımlı bir üründür. Tek tek bireyler, ellerinde bulunan yapıları, bu niteliği göz önüne alarak değerlendirmek eğilimini taşırlar. Yıkıp yenisini yapmak daha karlı değilse, kullanılabilirliği azalsa bile, o yapı korunacaktır. Hatta bu durumda, mevcut yapının kullanılabilirliğini arttırmak için yatırım yapmak istenilir birşey olacaktır.²⁰¹ Bu nedenle Cibali halkına yeni bina yapmanın ekonomik yükünün, var olanı değerlendirmekten daha ağır olduğu aşılmalıdır.

YASAL ÖNERİLER

2863 sayılı yasanın bazı maddelerini değiştiren 3386 sayılı yasa ile görev ve yetkileri belirlenmiş olan Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ile çeşitli bölgelerde Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Bölge Kurulları, yurt içinde bulunan korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili hizmetlerin bilimsel esaslara göre yürütülmesini sağlamak üzere oluşturulmuş bir karar mekanizmasıdır. Tarihi çevrede hem restorasyon hem de yeni yapılaşma konusunda karar mekanizması görevi olan bu kurul, aldığı son kararlarla tüm Fatih bölgesini “sit” alanı olarak ilan etmiştir. Böylece bu bölge korunması gerekli bir kent dokusu karakteri kazanmıştır. Bu sit alanı içinde kalan Cibali’de tarihi çevreyi tehdit eden önemli sorunlardan birini yeni yapılaşmaların teşkil ettiği daha önceki bölümlerde anlatılmıştı. Bu duruma engel olabilecek çerelerden biri de yasal zorunluluklardır. Kurul ve belediyeleri ortak çalışmalarını neticesinde gerçekleştirebilecek platformda, kullanıcıyı yeni yapılaşma isteğinden yıldıracı önlemler yasalarla da desteklenmelidir.

---

²⁰¹ Uğur Tanyeli, Gülsün Saraçlar, Tarihsel Çevreyi Koruma Kavramına Eleştirel Bir Bakış, Mimarlık, 1984, s. 10, s. 23.

Cibali’de tarihi dokuyu tehdit eden diğerk bir konu ise, vandalizmdir. Sosyal, kültürel ve ekonomik zorlamalar ve yaptırımlarla önüne geçilebilecek olan bir sorun olan bu tutum, bu bölgede önemli ve acil müdahale gerektiren bir sorunu teşkil eder. Çünkü, Cibali’de tarihi dokunun en güzel ve değerli örnekleri doğudan göç ederek buraya yerleşen insanlar tarafından adeta kaçak olarak kullanılmaktadır. Bu kesimin neden olduğu tahribat, ancak yasal birtakım getirilerle engellenebilir. Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 1995 yılında almış olduğu 378 numaralı bir kararla korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilen yapıların herhangi bir şekilde (yıkılmaları, yanmaları, koruma kurulundan izin alınmadan yıktırılmaları vb.) yok olmalarına neden olanlar ile aslına uygun olarak bakım ve onarımların yaptırmayanlar hakkında ceza mahkemelerinde yasal soruşturma açılmasına karar verilmiştir. Ancak yargıya intikal eden her suç gibi, bununda caydırıcı cezalarının olması, bir suçun muhakeme edilmesinde en önemli noktadır. Buradan yola çıkarak Cibali halkının çevresine zarar vermesi ağır cezalarla engellenmelidir. Aynı zamanda yürürlüğe giren tüm yasaların halk tarafında uygulanma şekli ve derecesi yargının en önemli aşamasını oluşturan, kontrol mekanizması aracılığıyla dikkatle takip edilmelidir.

Tarihi çevre, bu yollarla yapı bazında tahrip edilirken, diğerk taraftan da, kentsel sit alanlarının saptanması ve sağlıklı bir çerçevede yaşatılması için, var olan değerlerin insan faktöründen ayrı düşünülmemesi gerekmektedir. Yapılar değerlendirilirken koruma sağlandığı ve koruma sürecini en uzun zaman dilimine yaymanın tek yolunun da kullanıcıyı mutlu etmek olması gerektiği unutulmamalı, alınacak tüm kararlarda yerleşimlerin baş aktörleri olan semt sakinlerine danışılmalıdır.

TURİZME YÖNELİK ÇALIŞMALAR

Turizme yönelik çalışmaların sadece Cibali için değil tüm Haliç sahil şeridi için geçerli olduğu unutulmamalı ve girişimle bu paralelde düşünülmalıdır. Haliç mekanında bir taraftan birçok tarihi, mimari eserin, hatta kalıntıların var oluşu, diğerk yandan iki ayrı dinsel merkezin komşuluğu ve ayrıca, pittoresk bazı kesimlerin bulunuşu Haliç mekanına emsalsiz bir turistik potansiyel ve boyut kazandırmaktadır.

Haliç aynı zamanda İstanbul için turistik önemi bilinen diğerk üst bölgelerin eteğinde bulunmaktadır. Bölge, turizm eylemleri için elverişli mekan ve kaynaklara sahiptir. Örneğin, ülkenin her yerinden

ve hatta ülkeyi ziyaret eden bütün Müslüman turistlerin geldikleri ve ziyaretten geri kalmayacakları bir dinsel merkez olarak Eyüp, Ortodokslar için yine dinsel merkez olan Fener vardır.²⁰²

Bu iki bölgenin arasında kalan Cibali ise tarihi Haydar Hamam ve Medresesi, kiliseden dönme Gül Camii, Geleneksel Türk Evleri ve diğer anıtları ile turizme konu olabilecek bir yerleşimdir. Bölgede turistik birtakım faaliyetlerin gerçekleşmesi için gerekli bazı kriterlere ihtiyaç vardır. Bunlar: Tanıtım, ulaşım, konaklama ve destekleyici hizmetler, altyapı hizmetleridir.

Tanıtım, turistlerin bir alanı ziyaret etme isteğini doğurur. Ulaşım hizmetleri bu ziyareti mümkün kılar. Konaklama ve tamamlayıcı olanaklar turistlerin ağırlanmasını sağlarken, altyapı da tüm bunların temel işlevlerini garanti eder.

Turistlerin konakladıkları merkezlere ulaştırılabilecek broşür ve kitapçıklarla bu bölgeye olan merak sağlanmalı ve bölgeden haberdar edilmelidirler. Diğer önemli bir konu da ulaşım. Özellikle Eminönü çevresinden Haliç sahil şeridine ulaşımı sağlayan sempatik vasıtalar ve yönlendirici birtakım tabelalarla bölgeye olan merak artırılmalıdır. Bu konuda belediyeler harekete geçirilmelidir. Bölgedeki diğer turistik faaliyet ise, fonksiyon arayan ve restorasyonu yapılacak tarihi evlerin sahiplerinin de onayı alınarak , konaklama birimlerine dönüştürülmesidir. bu girişimi teşvik edici birtakım girişimlerde de bulunulmalıdır. Turizm Bakanlığının yasal aşamalarda girişimci halka yardımcı olması sağlanmalıdır. Bu amaçla restore edilecek yapıların vergiden muaf edilmeleri sağlanabilir.

Eğer restore edilecek yerin canlı , yaşam dolu olması isteniyorsa, zemin katlarda oldukça geniş bir mekanın restorane kafé ve küçük dükkanlara ayrılması yerinde olur. Bu yöre halkı için olduğu kadar turistler içinde mutlak bir gereksinimdir. Turist potansiyelinin yüksek olduğu, yerli ve yabancı konukların giderek toğunlaşan gelir kaynağı ve ekonomik destek sağladığı caddelerde ve hatta kentlerde konservasyon için bazen belirli bir bütçe sağlandığı ve hatta Venedik kentinin varlığını sürdürmesi bile bir oranda buranın turistlerce anımsanmasına ve İtalyanların ve dünya kamuoyunun burası için sürekli bol para harcamaya hazır olmasına bağlı olduğu unutulmamalıdır.²⁰³

Ayrıca bölgede fonksiyonunu yitirmiş yapılara işlev kazandırılırken turistik getirileri göz önünde tutulmalıdır.

²⁰² Boğaziçi Üniversite, a.g.e., s. 9.16, 9.17.

²⁰³ Graeme Shaukland, Tarihi Değeri Olan Kentler Neden El Atmalıyız, Kent ve Kültürü, Cogito, 1996, s. 8, s. 24, 30.

ESKİ YAPILARDA YENİ KULLANIMLAR

“ Anıtların korunması, her zaman onların herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir. Bunun için bu çeşit bir kullanma arzu edilir, fakat bu sebeple yapının planı yada dekorasyonu değiştirilmemelidir. Ancak bu şartlar için, fonksiyon değişikliğinin gerektirdiği değişiklikler tasarlanabilir ve buna izin verilebilir “

1964 yılı, 25-30 Mayıs tarihleri arasında Venedik’te yapılan İkinci Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi sonunda hazırlanmış tüzüğü²⁰⁴, tarihi yapıya yeni fonksiyon kazandırma ile ilgili bu maddesinde, eski yapılara yeni fonksiyon verirken yapıların tarihi kimliğini, tarihi belge niteliğini mümkün olduğu kadar korumanın önemi üzerinde durulmuştur. En geniş anlamda estetik değerlerde bu tarihi değer içinde yer alır. Burada korunan eserin kullanılması söz konusu olsa bile, bu anıtın tarihi kimliğinden sonra gelmelidir. Aksi takdirde bu platformda korumanın bir anlamı kalmaz. Onun için eski esere yeni bir fonksiyon vermek öngörüldüğü ahllerde de yapının tarihi ve estetik niteliklerinden taviz verilmez. Yani yeni fonksiyon, yapıyı yaşatmak için sadece bir araç olmalıdır. Ancak çok yakın zamanlara kadar, restore etmek, bir tarihi eseri, değişmeyen bir fonksiyona göre kullanmak amacı ile yapılan ve yapıya bir tarihi belge olarak değil, fakat yaşayan bir çevre elemanı olarak bakan bir tutumla gerçekleştiriliyordu. Günümüzde restore edilen bir yapı herşeyden önce bir tarihi belgedir. Bu tarih bakımından bilinçlenmenin yeni bir aşamasıdır. Yapının restorasyonu, daha önce de belirtildiği gibi, önce bu tarihi kimliğin korunması amacı ile yapılır. Yapının yine aynı fonksiyona tahsis edilmesi gerekli değildir. Çünkü aynı fonksiyon bugün için yok olmuş olabilir: bir sarayın saray, bir kilisenin kilise, bir medresenin medrese olarak kullanılması imkansızdır; veya bir yapının eski fonksiyonunu görmesi fiziksel olarak mümkün değildir: bir hamamın, yeniden işletmeye açılmasının, yapının rutubete dayanamayacağı düşüncesiyle mümkün olmaması gibi²⁰⁵ nedenlerle fonksiyonlar eskimekte veya orjinal mekanlarda kullanılamamaktadır

Bu konuda dünyadan verilebilecek örneklerden biri Yugoslavya’dadır. Burada Split’deki Diocletian Sarayı’nın restorasyonu istenmiştir. Yugoslav müteşebbisler merkezde kurulu büro ve benzer kurumları, erişkinlerin eğitimine tahsis edilecek bir koleje dönüştürmek için başvuruda bulunmuşlardır. Saray’ın bir bölümünün restorasyonu için para toplanmış ve gereken ödeme

²⁰⁴ Cevat Erder, Venedik Tüzüğü, Uluslararası Tarihi Anıtları Onarım Kuralları, Vakıflar Dergisi, İstanbul 1968, s.VII, s. 113.

²⁰⁵ Doğan Kuban, Modern Restorasyon İlkeleri Üzerine Yorumlar, Vakıflar Dergisi, s.V, s. 342, 437.

yapılmıştır. Bazı pürütanlar buna karşı gelirlerse de, restorasyon bittiğinde sonuç hayal edilemeyecek kadar güzel, romantik ve sosyal yönden de akıllara yatkın olur.²⁰⁶

İstanbul'da mevcut olan konunun örneklerinin amacı ise; “kültür ve sanat ortamı” ağırlıklı: evrensel bir “iletişim merkezi” (kominikasyon, haberleşme, informasyon) oluşturarak, bu önemli ulusal değerlerin kullanılması ve giderek turizm endüstrisine katkı sağlamaktır. Bu yapıya verilen yeni işlevden daha önemli olmalıdır. İstanbul'un, evrensel bir kültüre sahip olması, diğer ülkelerden farklı olarak: kültürlerin ürünleri olan uygarlık çeşitlikleri göstermesi, bu amacı kuvvetlendirmektedir. Harap durmasına, ya da en çok, onarıp boş tutulmasına veya sıradan, alışılmış herhangi bir işlev verilmesine alışılmış eski yapıların: çağdaş bilim ve tekniğin tüm olanakları ile donatılarak, aydınlatma, ısıtma, havalandırma ve yangın sorunları çözülmüş bir şekilde, müzik sarayı, çay ve pasta salonu, kokteyl ve resepsiyon mahalli, otel ve pansiyon, müze, konferans, merasim sarayı gibi birbirinden değerli değişik kültür ve turizm amaçlı kullanımları, Türkiye'de çığır açan ilk ve özgün örnekleri oluşturmaktadır. Özetle: eskinin güzelliklerini bozmadan, yeni güzellikler ortaya koymak, ikisini içiçe günümüze getirmek böyle bir girişimde önemli kriterlerdir.²⁰⁷

19. yüzyıldan beri endüstri kuruluşlarının yer seçimi kararları, şehrsel dokunun biçimlenmesinde en önemli rolü oynamış, ancak endüstri kollarının faaliyetlerinin sona ermesiyle de, Haliç sahil şeridi gibi bölgelerin zamanla boşalmasına neden olmuştur. Haliç kıyısındaki, fabrikalardan, Feshane, Sütlüce Mezbahası bunlardan birkaçıdır. Haliç kıyısında yalnız ve terkedilmiş bir fabrika olan Feshane, 1989 yılında, öncelikle tekstil sanat merkezi olmuştur. 1999 senesinde ise Festival Merkezi olarak yeni bir fonksiyon kazandırılmıştır. Ahmed Burhaneddin, Osman Fıtrı ve Marko Logos'un imzasını taşıyan Sütlüce Mezbahası ise, 1999 itibariyle Mimar Sinan Üniversitesi döner sermaye işletmesi tarafından, kültür merkezine dönüştürülmek için, restore edilmektedir. Kesimhanenin cephesi korunup, içine bir tiyatro, et teşhir salonlarının bulunduğu bölüme 3.000 kişilik bir konser salonu, Haliç'in içine doğru yer alan müstemilat binalarının yerine iki sinema ve video salonu yapılmaktadır. Bu yapılar arasındaki boşluklar sergi salonları olarak değerlendirilirken yapı topluluğunun en karakteristik binası olarak dikkat çeken kuleli bozhane binası etnografya müzesi, sergi, kongre salonları ve yaz okulları için sanat atelyelerini barındıracak biçimde yenilenmektedir.²⁰⁸ Haliç kıyılarındaki bu umut verici çalışmalardan biri de, Cibali'de ki, Tarihi

²⁰⁶ Graeme Shaukland, a.g.e., s. 30.

²⁰⁷ Ülkü Altınoluk, İstanbul'daki Eski Yapılarda Yeni Kullanımlar, İlgı, 1987, s. 50, s.11, 12.

²⁰⁸ Yapı, Sütlüce Mezbahası Kültür Merkezi Oluyor, Ağustos 1999, s. 201, s.7.

Sigara-Tütün Fabrikasıdır. Yapı bugünlerde, özel bir üniversite olmak için restorasyonunu beklemektedir. Bu girişim, Cibali için çok önemli bir çalışma niteliği taşımaktadır. Çünkü, İstanbul'da çevresi ne kadar bakımsız olsa da, bir üniversiteye komşu olan semtlerin, çok kısa bir sürede gelişme gösterdikleri görülmüştür. Halk için bir umut kaynağı olan bu proje, Cibali'nin ekonomik, sosyal ve çevresel değerlerini olumlu yönde etkileyecektir.

Cibali iskelesi, tekrar fonksiyon kazandırılarak, iskele etrafında bir rekreasyon çalışmasına gidilerek, üniversite, iskele ve bu çevrede yapılacak kafeterya mekanlarıyla oluşturulacak bir üçgen, bu bölgeyi canlandıracaktır.

Çevrede fonksiyon kazandırılmayı bekleyen yapılardan bir diğeri de, Haydar Hamam ve Haydar Medresesidir. Bu anıtlar da, yerli ve yabancı turizme açılarak, değerlendirilebilir. Bölgede halkın eğitimini de, sağlayacak birtakım beceri kuslarının verildiği ve yerinde de, satışının yapılabileceği mekanlar haline dönüştürülürken, çevrede yapılacak restorasyona halkın iş gücü ile katılımını sağlamak için verilebilecek mesleki eğitim için uygun mekanlar olarak seçilebilirler.

Tüm bu girişimler Cibali'de de, Haliç çevresinde de konut alanlarını canlandıran ve buranın yerli halkını, bölgeye bağlayan işlevsel dönüşümlerdir.

YAPI ÖLÇEĞİNDE (MİKRO) ÖNERİLER

Yapı, tarihi korumak için bir araçtır. Bunun için yapının tarihini koruma açısından nasıl bir belge olduğu düşünülmelidir. Yapı, bir kültür belgesidir, teknik bir belgedir, bir estetik belgedir, bir yaşantı belgesidir. Öyleyse bir yapıda bunlarla ilgili ne varsa korunması gerekmektedir. Yani, yapının estetik görünüşünü korumak, onu tarihi bir belge olarak korumak demek değildir. Bütün bunlar gözönüne alınmadığı için, başarısız çalışmalar yapılmakta ve restorasyon bilimsel olmaktan uzaklaşmaktadır.

Bilimsel restorasyon yapının analitik etüdü ile başlar. Bu etüt üç açıdan yapılır:

- a. Tarih açısından
- b. Estetik açıdan
- c. Teknik açıdan (yani strüktür ve konstrüksiyon açısından)

Tarih açısından etüt, yapının içinde geliştiği ortamın bütün yönleriyle tanınması, yapıda gördüğümüz mimari tasavvura yapı yapanı götüren nedenler ve yapının bugüne kadar geçirdiği değişikliklerin aydınlanması demektir.

Estetik açıdan, yapının yapıldığı çağın bilinen, ya da tesbit edilecek estetik ilkeleri ve çağın yapıyıda içine alan stilistik karakteristikleri ortaya kanmalıdır.²⁰⁹

Cibali’de yapılan bu çalışma da, restorasyonon bu ilk aşaması daha önveki bölümlerde incelenmiştir. Ve elde edilen veriler ışığında, yapılara uygulanacak mikro müdahaleler aşağıda tesbit edilmiştir:

Yapılar öncelikli olarak mekansal kurgularına göre ele alınmalı ve zaman içinde değişen planlamaları neticesinde meydana gelen değişiklikler üzerinde durulmalıdır. Öncelikli olarak, yapıların sonradan eklenen bölümlerden arındırılması gerekmekte ya da, eğer eklentiler isteniyorsa bunların geleneksel mimari nitelikleri zorlayıcı özellikte olmamasına özen gösterilmelidir. Zaman içinde fonksiyonel niteliklerini kaybeden mekanlara işlevsel özellikleri tekrar verilerek, yapıya kazandırılırkrn bilinçsizce yapılacak ilavelere de böylece engel olunmalıdır.

Cephelere yapılacak müdahale ilk olarak , göze çarpan pencereler olmalıdır. Çevrede çoğu özgünlüğünü kaybeden pencereler, yapının geleneksel karakteri için önemlidir. Ve orjinal

sistemlerine geri dönülmelidir. Bunun yanında, değişen kapılar da, Geleneksel Türk Evi'nde kullanılan ve çevrede örnekleri olan, ahşap, tablalı formlara geri dönülmelidir. Zaman içinde kötü onarımlarla ve doğal şartlarla bakımsızlıktan bozulan cephe kaplamaları yabancı malzemelerden temizlenmelidir.

Eski yapı malzemesi ve eski strüktür, yapının hayatını sürdürmesine iziz vermeyecek kadar yıpranmışsa, bunları değiştirme yolları aranmalıdır. Burada, ya malzeme cinsi korunarak yenilenmeli, ya da malzeme zaman içinde fonksiyonunu yitirici evreler geçirmişse strüktür olarak da değiştirilmelidir.

Anıtlara yapılacak müdahaleler ise, eksik kısımların yerine konması, bütünle uyumlu bir şekilde gerçekleşmeli, onarım ise, artistik ve tarihi tanıklığı yalnız bir şekilde yansıtmamın diye, orjinalden ayırt edilebilecek şekilde olmalıdır.²¹⁰

Bir anıta getirilecek yeni fonksiyonlarla beraber pratik kullanımlar için ilaveler yapmak gerekiyorsa, bunlar konstrüktif şemaların ifadesi olan çıplak ve sade bir karakterde ve mümkün olduğu kadar az olmalıdır. Bu ilaveler gayet kesin ve belirgin olmalı veya değişik malzeme kullanarak veya kendilerini çeviren ve tamamen süssüz bir çerçeve korniş kullanılarak belirtilmelidir.²¹¹

Görüldüğü gibi anıtları koruma konusu ustalık isteyen titiz ve nazik bir konudur. Ayrıntılı kurallarla basite indirilmemiş dahi olsa bilinçli bir tutum isteyen bir meslek hatta bir bilim dalı olmaya yönelmiş bir konuyla karşıkarşıya bulunmaktadır. Ancak hali hazırda, modern teknik ve ilmin getirdiği olanaklardan faydalanan ve hatta yüzleri aşkın özel araştırma laboratuvarı çalışmaları ile katkıda dahi bulunan, büyük bir hareket safhasına girmiş olup, teknik yönü hayli ağır basan anıtların korunması konusunda ilgili sorumluluk taşıyanlar çok genel olarak belirlenmiş kurallarla çalışmak zorundadırlar.²¹²

---

²⁰⁹ Doğan Kuban, a.g.e., s.349, 350.

²¹⁰ Cevat Erder, e.g.e., s. 114.

²¹¹ Doğan Kuban, Restorasyon Kriterleri ve “ Carta Del Restauro “, Vakıfler Dergisi, s. V., s. 151.

²¹² Cevat Erder, Tarihi Çevre Kaygısı, a.g.e., s.79.

SONSÖZ

Bu tez çalışmasına başlarken, sosyal, kültürel, ekonomik vb. gibi nedenler yüzünden geleneksel tarihi dokusunu yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalan bölgelerden biri olan Cibali yerleşimini, tarih, kültür, sosyal, ekonomik ve fiziksel yönleriyle tanıtmak, bu tanım ışığında da bölge için yapılabilecek bir kurtarma çalışmasına veri teşkil etmek hedeflenmişti.

Araştırmaya, Cibali'yi içinde barındıran ve geçirdiği evrelerle ona bir kimlik kazandıran İstanbul ve Haliç bölgesinin tarihi ve sosyal tanımlarıyla başladı:

Haliç, bilinen en eski tarihiyle, Trakya, Yunan ve Bizans'tan sonra Osmanlılara geçmiş ve yaklaşık 600 yıllık bir Türk tarihi içinde de pekçok değişimler yaşamış bir bölgedir. Doğal yollarla meydana gelen Haliç, bir liman olarak Osmanlı dönemine kadar dünyaca çok önemli bir konumda yer almıştı. Bu, değerini, Türklerin İstanbul'da konuşlanmaya başladıkları zamandan itibaren de bir tersane merkezi olarak sürdürmüş, yine Osmanlılar döneminde, hem ticari, hem doğal, hem de kültürel özelliğini uzun yıllar korumuştur.

Bu perspektif içinde yerini alan Cibali yerleşimi de, Haliç'deki konumu nedeniyle, değişik evrelerden geçerek, Bizans ve Osmanlı halklarının yanyana yaşadığı bir bölge olarak kimlik kazanmıştır. Ancak tüm İstanbul'da olduğu gibi XVII. ve XVIII. yüzyıllarda bir Türk müslüman yerleşimi karakterine bürünmüştür. Bunun bir getirisi olarak, fiziki yapısı değişmiş, 19. yüzyıl sonu, sanayii devrimi ile de, bu değişim tüm olumsuzlukları ile yeni bir şekil almıştır.

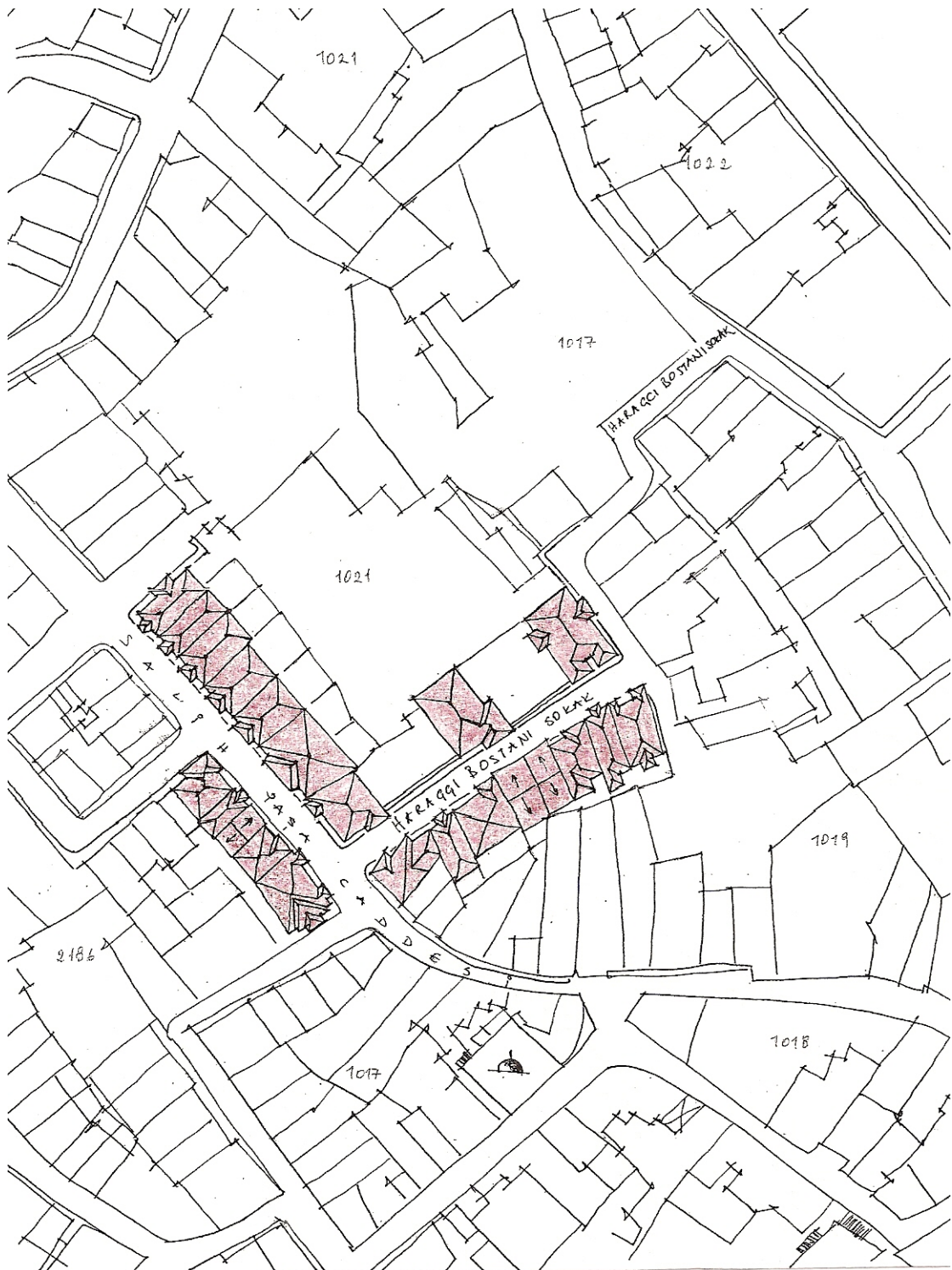
19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında kentlere olan yoğun sanayii yatırımlarıyla gelen göçler tarihsel bölgelerde eskime ve yıpranmalara neden olmuştur.

Bu çalışmanın devamında, yukarıda sözü edilen değişimden etkilenen Cibali yerleşiminin, sosyal, ekonomik, kültürel ve fiziksel sorunları araştırılarak, bu bölgede yapılabilecek bir koruma ve değerlendirme çalışmasında üzerinde durulması gereken konular tek tek ele alınmıştır.

Belirlenen sorunlar ışığında, Cibali tarihi yerleşimini köhneleşmekten kurtaracak öneriler bu çalışmanın en önemli bölümü olmuştur. Benzer konularda yapılan global örnekler, Cibali için faydalı ve doğru referanslar teşkil edecektir. Bu nedenle, bir yenileme çalışmasına başlamadan önce, bu örnekler mümkün olduğu kadar çoğaltılmalı ve benzer konumda ki kentlerin geçirdiği tecrübelerden faydalanılmalıdır. Cibali tarihi yerleşiminin komşu olduğu Zeyrek- Balat bölgesinde

yürütölan çalışmalar, bu bölge gelişimi için potansiyel projelerdir. Ayrıca, Tarihi Cibali Tütün-Sigara Fabrikasının bir üniversite olarak fonksiyon kazandırılması da, bu yerleşim için oldukça önemli bir girişimdir. Tarihi bu yapı, atık ihtiva ederek çevreye zarar veren bir üretim işlevinden arındırılarak, daha steril bir fonksiyon kazandırılmış ve de işlerliliğinin devamı sağlanmıştır.

Tarihi bir bölge de yapılacak fiziksel bir müdahalenin yanında, bu yerleşimin baş aktörleri olan insanlar üzerinde de sosyal ve kültürel rehabilitasyon çalışması ikincil önem taşıyan bir proje konusu olacaktır. Bu nedenle, gerek tek yapı, gerekse de kentsel ölçekte yapılacak bir çalışmada, bu faaliyetleri koruyacak en önemli unsurun “ insan” faktörü olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- AHUNBAY, Zeynep, Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, anıtlarda Bozulmaya Neden Olan Etkenler, 1996
- ALTINOLUK, Ülkü, İstanbul'daki Eski Yapılarda Yeni Kullanımlar, İlgı, 1987
- ANSİKLOPEDİ, Dünden Bugüne İstanbul, Kültür bakanlığı ve Tarih vakfi Ortak Yayını, Cibali Maddesi, c. 2
- ANSİKLOPEDİ, Dünden Bugüne İstanbul, Kültür bakanlığı ve Tarih vakfi Ortak Yayını, Haliç Maddesi, c. 3
- ANSİKLOPEDİ, Dünden Bugüne İstanbul, Kültür bakanlığı ve Tarih vakfi Ortak Yayını, c. 5
- ANSİKLOPEDİ, İslam, Cibali Maddesi, c. 4
- ANSİKLOPEDİ, İslam, İstanbul Maddesi, c. 7
- ANSİKLOPEDİ, İstanbul Kültür ve Sanat, Tercüman Gazetesi Kültür Yayını, 1985, Haliç Maddesi, c. 4
- ANSİKLOPEDİ, İstanbul Kültür ve Sanat, Tercüman Gazetesi Kültür Yayını, 1985, Cibali Maddesi, c. 3
- ANSİKLOPEDİ, İstanbul Kültür ve Sanat, Tercüman Gazetesi Kültür Yayını, 1985, c. 1
- ARDAMAN, Emel, Tarihi Çevre İçinde Binaların Yeniden Kullanımı, Galata Örneği: Kente Yeniden Katılım, Doktora Tezi, M.S.Ü., 1996
- AREL, Ayda , XVIII. Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İ.T.Ü.
- ARIÇ, Cazibe, Haliç-Küçükçekmece Gölü bölgesinin Jeolojisi, İ.T.Ü. Maden Fak. Yayını, 1955
- AYGEN, Zeynep, Kentlerin Tarihi Dokusu Korunmalı mıdır?, Kent ve Kültürü, Cogito, 1996,
- ASLAN, Özay, Reşat Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi, Cibali Tekel Tütün- Sigara Fabrikası Maddesi, c.7
- AYVANSARAYLI HAFIZ HÜSEYİN, Hadikatü'l-Cevami, Camilerimiz Ansiklopedisi, Tercüman, İstanbul, 1987 c.1
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri (1453-1481), İstanbul Fetih Cemiyeti,1989, IV
- BARANSU, Birol, Türkiye'de Şehirselleştirme Planlamasında, Uygulanabilecek Bir Yöntem Araştırması, Doktora Tezi, 1978

- BATUR, Afife, İ.T.Ü., Mimarlık Fak. Öğrt. Üyesi, Yapı Dergisi, 1995
- BENEVOLE, Leonardo, Avrupa Tarihinde Kentler, Avrupa'yı Kurmak, 1995
- BEYOĞLU, Şemsettin, SSK Eyüp Hast. Başhekimisi, Çevre Koruma,
- CEZAR, Mustafa , Türk sanatı Tarihi Araştırma ve incelemeleri, I, Osmanlı
Devrinde İstanbul Yapılarında tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler,
- D' OHSSON, M de M., 18. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler, Tütüne Dair
Maddesi, Tercüman yayınları
- EBERSOLT, Jean, Bizans İstanbul'u ve Doğu seyyahları, 1999
- ERDER, Cevat, Tarihi Çevre Kaygısı, ODTÜ Yayını, 1999
- ERDER, Cevat, Venedik Tüzüğü, Uluslararası Tarihi Anıtları Onarım Kuralları,
Vakıflar Dergisi, İstanbul 1968
- ERGİN, Osman Nuri, İstanbul Şehreminileri, İst. B. Ş. Bel. Kült. İş. Yayınları, 1996
- ERGUN, Nilgün, Yenileme Sürecinde Kültür Sürekliliğinin Sağlanması, Matera
Örneği, Yapı, 1998
- ERİÇ, Murat, Eski Eserlerde Tahrip ve Korunma, Yapı, 1983
- EYİCE, Semavi, İslam Ansiklopedisi, Gül Camii Maddesi, c. 4
- EYİCE, Semavi, Haliç Sempozyumu, İ.T.Ü, 10-11 Aralık, , İÜ. Edebiyat Fakültesi
Fatih Camileri, Türkiye Diyanet Vakfı, Fatih şubesi
- GODOLİ, Ezio, Floransa Üni. Mim. Fak. Öğtr. Üyesi, Yapı Dergisi Çevirisi, 1995,
Türkiye'de Olbrich Yorumları
- GÖKTÜRK, Hakkı, Reşat Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi, Cibali Mad., c. 7
- GÖZAYDIN, İştâr B., Kentsel Koruma ve Yenilemede Hukuksak Aksaklıklar, 1996
- M.S.Ü.,Mim. Fak. Şeh. Ve Böl. Plm. Kentsel Korm. Ve Yen. Disp. Grb. Bildirisi
- KOÇU, Reşat Ekrem, İstanbul Ansiklopedisi, Cibali Maddesi., c. 7
- KÖKDEN, Uğur, Kent ve Kültürü, Kentler Üreten Tarih, Tarih Üreten Kentler
- KÖMÜRÇİYAN. Eremya Çelebi, İstanbul Tarihi, XVII Asırda İstanbul, 1988
- KUBAN, Doğan , İstanbul'un Tarihi Yapısı, Mimarlık 1970,
- KUBAN, Doğan , Kentin Gelişimi, Vakıflar Dergisi
- KUBAN, Doğan, Modern Restorasyon İlkeleri Üzerine Yorumlar, Vakıflar Dergisi
- KUBAN, Doğan, Restorasyon Kriterleri ve “ Carta Del Restauro “, Vakıflar Dergisi
- LEVELL, H. C., 1882 ve J.A. Greer, 1883, Yapı Dergisi Çevirisi, 1999
- NAZA, Emine, İstanbul Ansiklopedisi, c.2
- ÖZ, Tahsin, İstanbul Camileri, Türk Tarih Kurumu, 1962, c.1
- ÖZDEŞ, Gündüz, İ.T.Ü., Mimarlık Fak. Çevre Koruma, Haliç'in Geleceği Üzerine

- RAPOR, Haliç Master Planı ve Uygulama, Boğaziçi Üniversitesi, 1977
- SERDAROĞLU, Rıza, Büyük İstanbul Albümü, İstanbul Hemşehriler Cemiyeti
Yayımları, Birlik Yayınevi, 1955, Haliç Mad.
- SHAUKLAND, Graeme, Tarihi Değeri Olan Kentlere Neden El Atmalıyız, Kent ve
Kültürü, Cogito, 1996
- SÖKMEN, Polat, Tarihi Çevre Korumamızın Bugünkü Çıkmazı, Mimarlık, 1983
- TANIŞIK, İbrahim Hilmi, İstanbul Çeşmeleri, I, İstanbul Ciheti, 1943
- TANMAN, M. Baha, İstanbul Ansiklopedisi, Şazeli Tekkesi Mad. c. 7
- TANYELİ, Uğur, SARAÇLAR, Gülsün, Tarihsel Çevreyi Koruma Kavramına
Eleştirel Bir Bakış, Mimarlık, 1984
- TOĞROL Ergün, Haliç Sempozyumu, İ.T.Ü, 10-11 Aralık, İ.T.Ü. Zemin Mekaniği
ve Temel İnşaat Kürsüsü
- ÜLGEN, Hikmet, İstanbul Camileri, 1966
- Yapı Dergisi, İCOMOS Türkiye Yunanistan Ortak Toplantısı, 1998, Mart